6184

శ్రీశివాజీచరిత్రము

SRI VEMANA ... NAMPALLY HYD-A.P.
నాంపల్లి

గ్రంథకర్త:
శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు, M.A.

ఆదర్శగ్రంధమండలి
విజయవాడ

ఆదర్శప్రచురణ :
ఐదవ ముద్రణ
డిసెంబరు, 1966

SREE SIVAJI CHARITRAMU
by
Komarraju
Venkata Laxmana Rao, M.A

వెల: రు. 4

Printed at :
SRI PRINTERS

Published by :
Adarsa Grandhamandali,
Vijayawada-2

మొదటికూర్పు పీఠిక

ఆంధ్రభాషయందు చరిత్రగ్రంథంబు లత్యల్పంబుగ నున్నవి. కాన, జేతనైనంతవరకు మాతృభాషాసేవ చేయవలయు ననిన యిచ్ఛతో నీ చరిత్రగ్రంథంబు వ్రాసినాడను. శక్తిసంపనలేక యికముందు నిటులనే భాషాసేవ చేయవలయుననిన యిచ్ఛగలవాడను.

ఈ చరిత్రకు ముఖ్యాధారములు మహారాష్ట్ర చరిత్ర గ్రంథములైనందున నిందు విశ్వాసపాత్ర మగు సంగతులే వర్ణింపబడినవి. పరదేశస్థులచే వ్రాయబడిన యింగ్లీషుగ్రంథాదులలో బక్షపాతాదులుండవచ్చును. చరిత్రభాగములు కొన్ని తిన్నగా దెలియనందున జరిత్రలో గొరత యుండవచ్చును. కాన, మూల మహారాష్ట్రగ్రంథముల ననుసరించి యీ చరిత్ర వ్రాయబడినది.

(1) చిటణీసు కృతమైన బఖరు,
(2) శివ దిగ్విజయము.
(3) మహారాష్ట్రాచా ఇతిహాస్.

అను మూడు మహారాష్ట్ర చరిత్రగ్రంథములు నాకు ముఖ్యాధారములై యుండె.

దేశాంతర ప్రయాణమువలనను, దేహానారోగ్యతవలనను నీ చరిత్రంబు నేను బూర్తిచేయవలయుననినంత శీఘ్రముగా బూర్తిచేయ లేక పోయితినని యెంతయు జింతిల్లెదను. ఇట్టి యాలస్యమున కోర్చియు, నన్ను గ్రంథము పూరించుటకు బురికొల్పుచు నీ గ్రంథమును సంపూర్ణముగా నచ్చొత్తించినందులకు "సరస్వతి" పత్రికాధిపతులకు గృతజ్ఞతాపూర్వకముగ వందనమొనర్చుచున్న వాడను.

ఇట్లు
ఆంధ్రభాషా సేవకుడు
గ్రంథకర్త

మూడవకూర్పు పీఠిక

శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావు పంతులుగారు శ్రీ శివాజీ చరిత్రము ఇప్పటికి రమారమి ముప్పదియైదేండ్ల క్రిందట రచియించిరి. అప్పటికి తెలుగులోనే గాక ఇంగ్లీషులోకూడా శివాజీని గూర్చిన యిట్టి యుద్గ్రంథము వెలువడియుండలేదు.

భారతీయులు బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రమున చిక్కి పారతంత్ర్యమున బడియుండినందువలన చాలాకాలమువఱకు బ్రిటిషు ప్రభుశక్తి పాత ములు కోరిందు పక్షపాతపు చరిత్రలే రచియింపబడుచుండెను గాని, స్వదేశ స్వధర్మములపై అభిమానము బురికొల్పగల జాతీయచరిత్రలుగాని, మహాపురుషుల జీవితచరిత్రలు గాని వెలువడకుండెను.

క్రీ. శ. 1905 సం॥ ప్రాంతమున మహారాష్ట్ర వంగ దేశము లందు ప్రజలలో విజ్ఞాన వికాసమును, జాతీయ చైతన్యమును కలిగెను. అత్యుత్కట దేశాభిమాన పూరితములైన జాతీయ వాఙ్మయము బయలు దేరెను. దీనిని జూచి శ్రీ లక్ష్మణరావు గారాంధ్రభాషలో కూడ అట్టి వాఙ్మయ రచనను ప్రోత్సహించదలచి, విజ్ఞాన చంద్రికా మండలిని స్థాపించి అనేక గ్రంథములు ప్రకటించి గొప్ప భాషాసేవచేసినారు.

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారనేక శాస్త్ర గ్రంథములు, చరిత్రగ్రంథములను ఇతరులచేత రచియింపించుటయేగాక, తామకూడ బహుగ్రంథావలోకనము గావించి చరిత్ర పరిశోధనముచేసి అనేకవ్యాసములను, గ్రంథములను రచించినారు. వారు రచించిన హిందూదేశ కథాసంగ్రహమును భారత జాతీయ చరిత్రలోని హిందూ మహమ్మదీయ మహాయుగములు ఇప్పటికిని తెలుగులో సుప్రసిద్ధ జాతీయచరిత్రలుగా నున్నవి. వారు

మహారాష్ట్ర యుగమునకూడ రచింపదలచి ముందుగా ఈ శివాజీ చరిత్రము రచియించిరి.

ఐకమత్యములేక ఒండొరులతో పోరాడుకొను వివిధ మహారాష్ట్ర తెగలను ఏకజాతిగాజేసి బలవంతమైన మొగలాయి సామ్రాజ్యము యొక్క నిరంకుశప్రభుత్వమును ధిక్కరించి, స్వధర్మము నుద్ధరించి స్వరాజ్యమును స్థాపించిన మహాపురుషుడైన శివాజీయొక్క దివ్యచరిత్ర పారతంత్ర్యమున పాశ్చాత్యవ్యామోహమున బడియున్న భారతీయులను మేల్కొలిపి, వారికి స్వధర్మ స్వదేశాభిమానములను గలిగించి స్వరాజ్య కాంక్షను కలిగింపగల జాతీయ ఇతిహాసము. భారతీయగౌరవమన్న గిట్టని ఆంగ్ల చరిత్రకారులు శివాజీనిగూర్చి తెలిసి తెలియని వ్రాతలు వ్రాసి ఆయన గుణశీలములను విమర్శించుచుండిరి; కాని మహారాష్ట్రదేశమునం దా పురుషుని జీవితవిశేషములను గూర్చియు, గుణశీలములను గూర్చియు కవులు గాయకులు చరిత్రకారులు బహుచక్కగా వర్ణించి దేశీయులలో శివాజీ భక్తిని కలిగించిరి. దీని ఫలితముగా మహారాష్ట్రులలో జాతీయ చైతన్యమును, స్వరాజ్యకాంక్షయు కలిగెను.

శ్రీ లక్ష్మణరావుపంతులుగారు సంస్కృతాంధ్రములందు మాత్రమే గాక, మహారాష్ట్రమునందుగూడ అసమాన పాండిత్యము గలవారగుటచే వారాభాషలోని గ్రంథములనెల్ల పరిశీలించి శివాజీచరిత్రము రచియించిరి: శివాజీయొక్క గుణశీలములనుగూర్చి యాంగ్ల చరిత్రకారులు చేయు విమర్శనములనెల్ల ఖండించి అతడు స్వధర్మరక్షణముచేసి, స్వరాజ్యము స్థాపించి, దేశము నుద్ధరించిన మహాపురుషుడను విషయమును చక్కగా నిరూపించిరి. శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు సమగ్రమైన మహారాష్ట్ర దేశచరిత్రముగూడ రచింపదలచిరి గాని మన దురదృష్టవశమున ఏబది యేండ్లు యైన నిండక పూర్వమే 1923 లో స్వర్గస్థులైరి.

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు చనిపోయినపిదప మహారాష్ట్ర దేశమున జరిగిన చరిత్ర పరిశోధనలను పరిశీలించి, తెలుగున మరల ఇట్టి యుద్గ్రం

ధమును రచించినవారు లేకపోయిరి. తెలుగులోనే కాదు—ఇంగ్లీషులో సైతము మొన్న మొన్నటివరకు నట్టిగ్రంథము వెలువడలేదనియే చెప్ప వచ్చును. ఇటీవల గోవిందరాంసఖారాం సర్దేశాయి గారట్టి చరిత్ర నొక దాని నింగ్లీషులో రచించినారు. కేవలము మహారాష్ట్రభాషలోనేగాక-పారసీ, పోర్చుగీసు, డచ్చి, ఫ్రెంచిభాషలలో గూడా మహారాష్ట్రచరిత్రకు పనికివచ్చు విషయము లున్నవి. వాని నెల్ల తెరచి యొక సమగ్ర గ్రంథము వెలువడవలసి యున్నది. ఇటీవల ప్రకటింపబడిన చరిత్రలలో శివాజీ జీవితమునుగూర్చి కొన్ని విశేషములును, నూతనాంశములును కనబడుచున్నను శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు శివాజీ జీవితమును వ్రాసిన ప్రధానాంశము లందుగాని, శివాజీ గుణశీలములను గూర్చి చేసిన చర్చల యందు గాని, వారు గావించిన సిద్ధాంతములందుగాని, ఎట్టి మార్పులను చేయవలసిన యగత్యము కలుగుటలేదు. అందువల్ల లక్ష్మణరావుపంతులు గారి చరిత్ర యిప్పటికిని ప్రమాణగ్రంథముగానే ఎంచవలసియున్నది.

శివాజీ తన జీవితమెల్ల స్వధర్మ స్వదేశముల నుద్ధరించుటకే ధారపోసెను. ఆతడెన్ని దిగ్విజయములను చేసినను అవి కేవలము పరరాజ్యముల నాక్రమించి సామ్రాజ్యమును స్థాపించుటకుగాక, స్వదేశమును మ్లేచ్ఛులనుండి విడిపించి స్వధర్మమును స్థాపించుటకే అట్లు చేసెనని తెలియగలదు. ఆతడు దాదాజీ నరసప్రభువునకు 1645 లో వ్రాసిన లేఖ యందు "హైందవీ స్వరాజ్య" మను పదమును పలుమరు వాడుచుండుట వలన దానిని స్థాపించుటయె ఆతని యుద్దేశమను సంగతి వెల్లడి యగుచున్నది. శివాజి యందాధ్యాత్మిక చింత మెండుగా నుండెను. ఆతడే దిగ్విజయమున కేగినను ఆయా ప్రాంతములందలి దివ్యస్థలములనెల్ల దర్శించి, అచ్చటి దైవముల నారాధించు చుండును. శ్రీశైలమునందతడు కొంతకాలముండి మల్లికార్జును నర్చించెను. అప్పుడతడు ధ్యాన నిష్ఠ యందు మునిగియుండగా నా సమాధినుండి యాతనిని మేలుకొలుపుటయె దుస్తరమయ్యెను. శివాజి రామదాసస్వామికి శిష్యుడై తన రాజ్యమునెల్ల

ఆయనకు ధారపోసినాడు. ఆయన యాజ్ఞనెల్ల శిరసావహించి హిందూమత ధర్మములను రక్షింప సాగెను. హిందూమత ధర్మములకు ముసల్మానుల వలన నెట్టి ఇక్కట్టులు కలుగుటకును శివాజీ సహింపకుండెను. అయితే మహమ్మదీయులు తమ తమ ధర్మముల ప్రకారము జీవించుట కతడెట్టి యాటంకములను కలిగింపలేదు. మహమ్మదీయ మతమునుగాని, మహమ్మదీయులనుగాని అతడు ద్వేషించి యెరుగడు. శివాజికి హిందూ మహమ్మదీయ మహాత్ములయందును, దివ్యస్థలములందును సమానగౌరవముండెను. రాయగడమున నతడు జగదీశ్వరాలయమును నిర్మించుటయేగాక, ముసల్మానుల కొఱకొక మశీదునుగూడ నిర్మించెను. కెల్సీ కాపురస్తుడైన బావాయాకత్ అను ముసల్మాను మహాత్ముని దివ్యస్థలమునకు శివాజి యిచ్చిన జాగీరు లిప్పటికిని ఉన్నవి. శివాజి రాజ్యమునందు చాలమంది మహమ్మదీయుల కతడుద్యోగము లిచ్చెను. వారును అతనియందు భక్తి విశ్వాసములు కలిగియుండిరి. అతని యాంతరంగిక కార్యదర్శి (మున్షీ) యైన ముల్లాహైదరు అతని కెంతో విశ్వాసపాత్రుడుగ నుండెను. ఇట్లే అతని యాంతరంగిక భృత్యుడైన మదారీ మెహతర్ అను మహమ్మదీయుడు శివాజి ఆగ్రా కోటనుంచి తప్పించుకొని వచ్చుటలో సహాయము చేసెను. శివాజి కొలువునందు దౌలత్‌ఖాను సిద్దీలను మహమ్మదీయులు నావికాదళాధిపతులుగా నుండిరి.

శివాజి స్థాపించిన ప్రభుత్వవిధానము అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వమని చరిత్ర ప్రసిద్ధమైనది. అతడు రాజ్యవ్యవహారములనెల్ల ఎనిమిది శాఖలుగా చేసి, ప్రతిశాఖను నిర్వహించుటలో తనకు సహాయముచేయుట కొక్కొక మంత్రి నేర్పరచెను. న్యాయాధీశుడు తప్ప, తక్కిన మంత్రులందరును యుద్ధసమయములందు సేనాధిపతులుగాకూడ నుండిరి. ఈ మంత్రులలో ముఖ్యునికి పేష్వా యనిపేరు. శివాజి కాలములో భయభక్తులతో మెలగుచుండిరిగాని, ఆయన అనంతరము పేష్వా బలవంతుడై తానే దేశపరిపాలకుడయ్యెను. తరువాత చాలకాలమువఱకు మహారాష్ట్రరాజ్యములందెల్ల ఈ అష్టప్రధానుల పద్ధతి ప్రకారమే ప్రభుత్వ వ్యవహారములు జరుగుచుండెను.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరమును రాజధానిగా దక్షిణ హిందూదేశమునెల్ల ఏకచ్ఛత్రముగా పరిపాలించిన ఆంధ్ర చక్రవర్తులు స్థాపించిన ప్రభుత్వవిధానమునే శివాజి గ్రహించి, దానిని కొన్ని మార్పులతో అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వపద్ధతిగా జేసెనని శ్రీ లోకమాన్య బాల గంగాధరతిలకు మహాశయుడు 31-3-1918 వ తేదీన చెన్నపట్టణమున గోఖలే హాలులో నుపన్యసించుచు స్పష్టముగా చెప్పియున్నాడు.

విజయనగర చక్రవర్తుల ప్రభుత్వ పద్ధతులు వారు క్రొత్తగా నిర్మించినట్టివికావు. అవి చాలవఱకు పూర్వకాలమునాటి హిందూరాజనీతి శాస్త్రములందు వివరింపబడిన రాజధర్మముల ననుసరించి నిర్మింపబడినవే. ఈ ప్రభుత్వపద్ధతి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు తమ ఆముక్తమాల్యదలో వర్ణించియున్నారు. ఈ పరిపాలనావిధానమునందు విజయనగర చక్రవర్తులకుగూడ ఐదారుగురు మంత్రులుండిరి. అందులో ముఖ్యుని సర్వశిరఃప్రధాని యనుచుండిరి. ప్రభుత్వము వివిధశాఖలుగా విభజింపబడి చక్కగా నిర్వహింపబడుచుండెను అయితే ఇందులో కొన్ని లోపములుండెను. విజయనగర సామ్రాజ్యమునందలి యుద్యోగులకు గొప్ప గొప్ప మాన్యములు జాగీరులిచ్చుచుండిరి. వారు వివిధ రాజ్యభాగములకు ప్రభువులై కోటలు గట్టుకొని బలవంతులై తుదకు చక్రవర్తి యధికారమునే ధిక్కరించి స్వతంత్రులైరి. శివాజి తన యుద్యోగులకు రొక్కపు జీతమునే ఇచ్చుచుండెనుగాని జాగీరులు రాజ్యములు నివ్వలేదు. మొగలాయి రాజ్యమునందువలె భూములను గుత్తకిచ్చు పద్ధతి, పన్నులు ఇజారాకిచ్చు పద్ధతి అవలంబింపక ప్రభుత్వాదాయమును వసూలుచేయు జమీందారులను అదుపు ఆజ్ఞలలో నుంచెను.

శివాజి కాలమున ఉద్యోగములు వంశపారంపర్యంగా గాక, వారి శక్తిసామర్థ్యములనుబట్టి యొసగబడుచుండెను. దేశములో శాంతిభద్రతలను గాపాడు కార్యమును, న్యాయపరిపాలనా వ్యవహారములను, గ్రామ పంచాయతుల వశము చేయబడెను. దేశరక్షణము కొఱకు స్థలదుర్గములను జలదుర్గములును నిర్మింపబడెను. అందుకొఱకు గొప్ప కట్టుబాటులకు

లోబరుపబడిన గొప్ప సైనికదళమును, నౌకాదళమును గూడ నిర్మింపబడెను. సముద్రవ్యాపారమునకు వీలు కలిగింపబడెను.

శివాజికి ధర్మశాస్త్రములందు, మత ధర్మములందు గౌరవమున్నను పూర్వాచారములు గాని, మత విశ్వాసములుగాని, రాజ్య పరిపాలనకుగాని, దేశక్షేమమునకుగాని అడ్డువచ్చుట కిష్టపడక అవసరమైనప్పుడు వానిని నిర్భయముగా తృణీకరించి సంస్కరించుచుండెను. దేశ రక్షణమునకు, వాణిజ్యమునకు నౌకాదళ మావశ్యకమైనందువలన సముద్రయానము చేయగూడదని పూర్వాచారపరాయణులు చేయు నిషేధము నతడు తృణీకరించెను. దేశము మ్లేచ్ఛాక్రాంతమైన స్థితిలో బలవంతముగా నితర మతములందు గలుపుకొనబడిన హిందువులు వర్ణభ్రష్టులుగ పరిగణింపబడుట యన్యాయమని యెంచి, శివాజి వారికి ప్రాయశ్చిత్తములు చేయించి, మరల హిందూధర్మమునందు గలుపుకొనునట్లు చేసెను.

మొగలాయి సామ్రాజ్యమునందు పారసీభాష రాజభాషగా నున్నందువలన, హిందువులాభాషనభ్యసించి స్వదేశవేష భాషలం దభిమానమును విడనాడి మొగలాయి నాగరికతకు దాసులగుచున్నారని శివాజి గ్రహించి, తనరాజ్యమునందు పారసీభాషకు బదులుగా దేశభాషయైన మహారాష్ట్ర భాషను రాజభాషగా జేసెను. అంతేగాక — దేశభాషలకెల్ల జననియైన సంస్కృతమునకు విశేషగౌరవము నిచ్చి రాజ్యవ్యవహారమునం దుపయోగించు పరిభాషనెల్ల సంస్కృత పదములతోనే నిర్మించి, అట్టి పారిభాషిక పదములుగల రాజవ్యవహారకోశమను నొక సంస్కృత నిఘంటువున్ను నిర్మించెను.

శివాజీయొక్క సైనికవ్యవస్థయు, యుద్ధపద్ధతియు చాలకట్టుదిట్టములకు లోబడినవై భారతదేశ చరిత్రలో ప్రసిద్ధి కెక్కినవి. శివాజీసైనికులెల్లరు క్రమశిక్షణలనందిన గొప్ప సేనాధిపతులచే నడపబడు చుండిరి. వారి శక్తిసామర్థ్యములనుబట్టి వారికి ప్రోత్సాహ మొసగబడుచుండెను. ప్రతి సంవత్సరము నవరాత్రి యుత్సవములందు రాజసభలో వారివారి యోగ్యతలనుబట్టి సన్మానములు జరుగుచుండును. శివాజి సైనికులను

సేనాధిపతులును యుద్ధమునందు శౌర్యధైర్యములను జూపుటయేగాక, నీతి మత ధర్మములందు విరతిని కలిగి ప్రవర్తింపవలసి యుండిరి. యుద్ధము లందుగాని, దండయాత్రలందుగాని, స్త్రీలకు, పిల్లలకు, బ్రాహ్మణులకు, గోవులకును, వ్యవసాయకులకును ఎట్టి హానియు చేయరాదని శివాజీ శాసించెను.

శివాజీ కాలమున యుద్ధానంతరము జయింపబడిన శత్రుసైన్యముల వస్తువాహనములను విజేతలు తీసికొను నాచారముండుటయేగాక, శత్రు దుర్గములపైన, నగరములపైన దండయాత్రలుచేసి, కొల్లగొను నాచారము కూడ ఉండెను. ఈ విషయమున శివాజిని నిందించిన ఆంగ్లేయ చరిత్ర కారులు తమ జాతీయులు చేసిన దండయాత్రల సంగతిని, దోపిళ్ళ సంగ తిని, పక్షపాత బుద్ధితో కప్పిపుచ్చినారు. టిప్పుసుల్తాను యుద్ధమున మర ణింపగా ఇంగ్లీషువారి చేతబడిన శ్రీరంగపట్టణము నాంగ్ల సైనికులు కొన్నాళ్ళపాటు విచ్చలవిడిగా దోచుకొనిరి. దానివలన నా నగర వాసుల కపారమైన నష్టము కలిగెను. దోపిడి సొమ్ములో నాంగ్లేయ సేనాధిపతుల వంతునకు కొన్ని లక్షల రూపాయలు వచ్చెను. శివాజీ చేసిన దండ యాత్రలయందాతని సైనికులిట్టి అన్యాయములు చేయవీలులేకుండ వివిధ ములైన కట్టుబాట్లు చేయబడెను. యుద్ధానంతరముగాని, దండయాత్రల యందుగాని శివాజీ ముందుగా నగరములోని ధనికులైన వర్తకులను బిలిచి కొంతసొమ్ము నష్టపరిహారముగా నివ్వవలసిందని కోరును. అట్లు చేయ నిరాకరించినప్పుడే అతడు నగరములను కొల్లగొనును. అప్పుడు కూడ రైతుల యిండ్లు వాకిండ్లుగాని, పంటలుగాని నష్టపరచుట కతడిష్ట పడడు. యుద్ధములందును, దండయాత్రల యందును కొల్లగొనినప్పుడు సైనికు లెవరిచేతికి దొరికినది వారు దోచుకుని హరించుటకు వీలులేదు. వారికి దొరికినదెల్ల పై యధికారులకు వశపరుపవలసి యుండిరి. దండ యాత్రలకుబోవు ప్రతిసైనికునికిని అతని స్వంత వస్తువులపట్టిక యొకటి ఇవ్వబడుచుండును. యుద్ధానంతరముగాని, అతని దగ్గరనున్న తక్కిన వస్తువులెల్ల నతడు సర్కారునకు వశపరుప వలసినదే. అట్లు చేయక మోసగించినవారు శిక్షింపబడుచుండిరి.

శివాజి తన సైనికులను తన బిడ్డలవలె జూచుకొనుచు వారి కష్ట సుఖములను కనిపెట్టి వారిని కాపాడుచుండెను. యుద్ధములందు మరణించిన వారి కుటుంబములకు ఉపకార వేతనములిచ్చి పోషించుచుండెను. గాయపడి పట్టుబడిన శత్రు సైనికులపట్లకూడ అతడు దయగలిగి వారికి చికిత్స చేయించి తరువాత విడిచిపుచ్చును.

శివాజి ఏ యుద్ధము చేసినను, ఏ కార్యమొనరించినను అతని ప్రధాన లక్ష్యము స్వధర్మ, స్వరాజ్య సంస్థాపనమే. అతడందుకొరకుదీక్ష వహించి, స్వార్థమును త్యజించి కష్టసుఖములను లెక్కసేయక అహోరాత్రములు పాటుపడుచుండెను. ఆహార విహారములందతడు పాటించు కఠిన నియమములను జూచి విదేశీయులాశ్చర్యపడుచుండిరేగాని, అవియెల్ల ఆయన కార్యదీక్షలోని భాగమని గుర్తింపరైరి. ఇట్లే శివాజి జీవితమును, చర్యలను విమర్శించిన ఆంగ్లేయ చరిత్రకారులును, ఆయా కార్యములను కేవలము తన స్వార్థముకొరకు గాక తాను పరమార్థమని ఎంచిన లక్ష్యములను సాధించుట కొరకే అతడాయా కార్యములను చేసియుండెనను విషయమును గమనింపలేదు.

ఆంగ్లేయ చరిత్రకారులవలెను, వారి ఈ యభిప్రాయములను అనుకరించు ఇతర చరిత్రకారులవలెగాక, శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులుగారు శివాజి జీవితమును స్వభావమును శీలమును పైన చెప్పినదృష్టితో పరిశీలించి వాని మంచి చెడులను నిష్పక్షపాతముగా చర్చించియున్నారు.

బెజవాడ
11-9-47

ఇట్లు,
దిగవల్లి వేంకటశివరావు

నాల్గవ ముద్రణము

పీఠిక

ఈ గ్రంథము మూడవసారి అచ్చుపడి ఇప్పటి కారేండ్లయినది. సుప్రసిద్ధ చరిత్ర పరిశోధకులును, సహృదయులునైన డాక్టరు నేలటూరి వెంకట రమణయ్య పంతులుగారు శివాజీ చరిత్ర మూడవ కూర్పును గూర్చి (1948 సం॥ జనవరి) సర్వజిత్తునామ సం॥ మార్గశీర్షమాసపు భారతిలో నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"ఆంధ్రదేశమునందు ప్రఖ్యాతినందిన చరిత్రకారులలో కీ॥ శే శ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావు పంతులుగా రగ్రగణ్యులు. ఇరువదియవ శతాబ్దపు ప్రారంభం దశయందు తమ రచనలచే జాతీయోద్బోధము కలిగించిన మహనీయులలో వీరొక్కరు.........

"వీరు మహారాష్ట్ర చరిత్ర పరిశీలనా సాంప్రదాయమున తరిఫీదు నంది రానడే, రాజవాడే, మొదలయిన మహారాష్ట్ర చరిత్ర పరిశోధకుల రచనల నాదర్శముగ నుంచుకొని చరిత్ర రచనకు గడగిరి.........

"అప్పటికి లభించిన చరిత్రాంశముల నన్నిటిని సమకూర్చి పరిశోధించి లక్ష్మణరావుగారీ గ్రంథమును వ్రాసిరి.........నాటికిని, నేటికిని ఆంధ్రమునగల శివాజి చరిత్ర ఇది యొక్కటియె. లక్ష్మణరావుగారి గ్రంథముయొక్క యుత్కృష్టతను దెల్పుటకిది యొక్కటిచాలును. కాని లక్ష్మణరావుగారి శివాజీ చరిత్ర ప్రకటింపబడిన పిమ్మట చాల చరిత్ర పరిశోధన జరిగినది. పెక్కు నూతన విషయములు బయల్పడినవి వీని వలన లక్ష్మణరావుగారి గ్రంధమున కొన్ని నెరసులు బయల్పడినవి." అవి ఈ క్రిందివాని నుదాహరణముగ చూపినారు.

శివాజీ చరిత్ర ౪.౩ పుటలలోని అధోజ్ఞాపికలో నుదహరింపబడిన రామరాజీయములోని పద్యమున పేర్కొనబడిన శ్రీరంగరాయలు అళియ రామరాజు తండ్రి శ్రీరంగరాయలు కాదు. అతడు 15[illegible]1 మొదలు 1585 వరకు విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన శ్రీరంగరాయలు-తిరుమల రాయల పుత్రుడు.

"శివాజీ చరిత్ర ౨౩ పుటలో శహాజీ విజయరాఘవుని గెలిచి తంజావూరును రాజధానిగ జేసికొనెనని వ్రాయబడినది. శహాజీ కుమారుడైన ఏకోజి మధురనాయకుని గెలిచి తంజావూరు స్వాధీనపరచికొనినాడు.

"ఇట్టి లోపములు పాలలోని నలుసులవంటివి. గ్రంథముయొక్క గుణాతిశయము వీనివలన దరుగజాలదు."-అని శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారే సెలవిచ్చినారు.

ఇటీవల జరిగిన చరిత్రపరిశోధనల ఫలితముగా శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసిన కొన్ని చరిత్రాంశములు, వాదమున కెడము లేనట్లుగ స్థిరపడినవి. ఉదాహరణమునకు శివాజి అఫ్జల్‌ఖానుని మోసగించి వధించెనని కొందరాంగ్లేయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. అఫ్జల్‌ఖానుడే శివాజిని ఏమరపాటున చంప ప్రయత్నింపగా శివాజి యతనిని వధించెనని మహారాష్ట్ర గ్రంథమునందు వ్రాయబడిన సంగతిని శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు గ్రహించినారు. ఇటీవల జరిగిన చరిత్ర పరిశోధనలవలన మహారాష్ట్ర గ్రంథములలో నుదాహరింపబడిన సంగతులే నిజములని స్థిరపడినవి. ఇట్లే శివాజి గుణశీలములను విమర్శించుపట్లగూడ పరిశోధనల ఫలితముగ పాశ్చాత్య చరిత్రకారుల యభిప్రాయములలో కొంతమార్పు కలుగుటకును, లక్ష్మణరావుగారి యభిప్రాయములే సమంజసములని ధృవపడుటకు అవకాశము కలిగినది.

శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులుగారి గ్రంథమున్న గ్రాంథికశైలిలో వ్రాసినారు. అయితే దానిని మూడవసారి ముద్రించునప్పుడు అచ్చు చిత్తు

లను సరిదిద్దువారి లోపమువలన కొన్నికొన్ని చోటులలో భాషాదోషములు దొరలినవి. శ్రీ పివిగూర్చి వెంకట రమణయ్యగారు తమ విమర్శలో పేర్కొని యున్నారు. ఈ నాలుగవ కూర్పు నతిత్వరితముగా ముద్రించవలసివచ్చుట వలన గ్రంథ ప్రకాశకులీ ముద్రణమందుకూడ ఈ లోపమును సవరింప లేకపోయిరి. గుణగ్రహణ పారీణులగు పాఠకులీ పొరబాటును మన్నించి గ్రంథము నాదరింతురనుటకు సందేహములేదు.

బెజవాడ
3-12-1953

డి. వేం. శి.

విషయసూచిక

	పేజీలు
దేశస్థితియు, శివాజీ పూర్వుల వృత్తాంతము	1–10
శివాజీ జన్మమును, బాల్యదశయు	11–20
యుద్ధసన్నాహము, ప్రథమ పరాక్రమము	21–36
పునాదిని బలపరచుకొనుట	37–50
గురూపదేశము	51–63
అఫజుల్ ఖానుని వధ	64–77
దండయాత్రలు	78–90
మొగలులతో యుద్ధము	91–104
ఢిల్లీ ప్రయాణము	105–112
రాజ్యవ్యవస్థ	113–125
మొగలులతో మరల యుద్ధము	126–140
రాజ్యాభిషేక మహోత్సవము	141–145
కర్ణాట ద్రావిడ దేశములపై దాడివెడలుట	146–156
శివాజీ అస్తమయము	157–168

శ్రీరస్తు

శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

దేశస్థితియు, శివాజిపూర్వులవృత్తాంతమును

శివాజి యనఁ బదునేడవ శతాబ్దంబున నుదయించి తన మాతృభూమియైన మరాటదేశంబునకు నదివఱకుఁ దురుష్కులచేఁ గలుగుచుండిన తాపంబు నివారించి మహారాష్ట్రులకు స్వాతంత్ర్యం బొసంగి స్వరాజ్య సంస్థాపకుం డను బిరుదు వహించిన మహానుభావుండు; ఆంధ్రులచేఁ గర్ణాటదేశంబున స్థాపింపఁబడి, మహావైభవశిఖరమునకు నెక్కి బుక్కరాయకృష్ణరాయలను ప్రచండకిరణంబులచేఁ గొంతకాలము వఱకు యవనపాంసీకులను గ్రుడ్లగూబలఁ జేసిన విజయనగర రాజ్యమార్తాండుఁడు, సృష్టినియమంబు ననుసరించి తాలికోటలో క్రీ. శ. 1564 వ సంవత్సరమున నస్తమింప యవనరాజ్య మను చిమ్మచీఁకటిలో మునింగి యున్న దాక్షిణాత్యులకుఁ దిరిగి స్వరాజ్యకిరణంబులఁ జూపిన బాలాదిత్యుం డితండె; ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణదేశమంతయు మునుంగునట్లు వఱదలుగా వచ్చెడి మొగలుల ప్రవాహమునకు నడ్డము తగిలి దానిని వెనుకకు మరలించిన దీర్ఘోన్నతపర్వతం బితండు; ఆంధ్రమరాటకర్ణాటదేశంబులందుండి హిందూమతంబు అను రమ్యోద్యానంబులఁ బొడఁబడి సుందరంబులయిన పుష్పఫలవృక్షములఁ బాడుచేయుచుండిన బహుమనీ తురుష్కరాజ రూపంబు లగు మదపుటేనుంగుల తీఁట యడంచిన

మగసింగం బీతండః ఇట్లు హిందువుల యొక్క హిందూత్వము పోకుండఁ గాపాడిన మహామహాని చరిత్రం బందఱకును ననుకరణీయంబు గాక పోయినను, నాదరణీయంబును, నాహ్లాదకరంబును నగు నని తలంచి తచ్చరిత్రరత్నం బాంధ్రంబున వ్రాయఁ బూను చున్నాఁడను.

శివాజి జీవిత మంతయుఁ దురుష్కరాజులతోఁ బోరాడుట యందే కడచినందున నాతని జన్మసమయమునను గొంతకాలము తత్పూర్వము నను నే యె తురుష్కరాజ్యము లెక్క డెక్కడనుండెనో తురకరాజులకు నొందొరులయెడ నెట్టిభావ ముండెనో స్పష్టముగాఁ దెలిసినఁగాని శివాజి చరిత్రము చదువరులకుఁ దిన్నగా బోధపడదని యెంచి యప్పటి రాజకీయస్థితి సంగ్రహముగా నిచ్చటఁ జూపెద.

శివాజిజన్మమున కెన్నియోదినములు పూర్వమే, దక్షిణములోని బహమని యను యవనరాజ్యం బంతరించి, యందు నుండి యైదు స్వతంత్రరాజ్యంబులు పుట్టెను. వానిలో రెండంతరించి మన చరిత్ర నాయకుని కాలమువఱకు మూఁడు రాజ్యంబులు మాత్రము శేషించి యుండెను. అవి యేవి యన:—

1. అహమదునగరరాజ్యము—దీనికి నిజాముశాహి యని పేరు. క్రీ. శ. 1608 వ సంవత్సరమున మొగలులచే నీ పట్టణము జయింపఁబడి యచటిరాజు చెఱపట్టఁబడెను కాని మాలికాంబ రనువాఁడు రాజవంశములోని యొక కుఱ్ఱవానిని సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి, మరల రాజ్యమును స్థాపించి కొన్ని సంవత్సరముల వఱకు మొగలుల ధిక్కరించు చుండెను. శివాజి పెద్దవాఁడై స్వరాజ్యము స్థాపింప యత్నముచేయు వఱకు నీ రాజ్యము పూర్ణముగా మొగలులచేతబడి నాశనమొందినది. కాన మన కీ చరిత్రంబులో నీ రాజ్యంబుతో నంతగాఁబనిలేదు. అయినను శివాజీతండ్రి యగు శహాజీ తన జీవితకాలములోఁ జాలభాగ మీరాజుల సేవలోనే కడపినందునను శహాజి చరిత్రము తిన్నఁగా బోధపడినఁగాని శివాజిచర్యలు చక్కఁగా బోధపడనేరవు గనుకను నీ సంస్థానంబు ప్రస్తుత చరిత్రంబులోని సంస్మరణీయ రాజ్యంబులలో నొక్కటి యనందగు.

2. గోలకొండరాజ్యము—దీనిని కుతుబ్‌శాహి యనియెదరు. రామదాసు కీర్తనలచే నాంధ్రదేశంబున నజరామరంబు లయిన 'తానీష' 'గోలకొండ కోట' 'చెఱసాల' మొదలయిన నామంబులు తెలుగువారికిఁ గ్రొత్తలుగాక సుదీర్ఘకాల పరిచితంబులే. ఈ రాజ్య మాంధ్రదేశంబునం దుండినందున నిది శివాజి త్రోవలోనికి నంతగా వచ్చినదికాదు. కాని యీ రాజులకును శివాజికిని నొకటిరెండు పర్యాయంబులు పోరాట కల్గఁగా అక్కన్న మాదన్న లను పింగలివంశస్థు లయిన మంత్రిపుంగవుల చాతుర్యప్రభావంబున 'తానీషా' యనఁబడు అబూ హుసేనునకును శివాజికిని స్నేహంబే కలిగెను.

3. బీజాపూరురాజ్యము—దీనికి ఆదిల్‌శాహి యను నామాంతరము కలదు. మన చరిత్రనాయకుఁడు ముఖ్యముగాఁ బోరాడినదియుఁ గొన్ని సమయములయందు మైత్రి చేసినదియు నీ సంస్థానంబుతోడనే. ఈ యాదిల్‌శాహి రాజులు మిక్కిలి మదోన్మత్తులై యెల్లప్పుడును నైజాముశాహివారితోను, విజయనగర సంస్థానముతోను నిరర్థకముగాఁ బోరాడుచుండిరి. అహమదునగరము రాజ్యముఁ బాడుచేయుటలో నీరాజులే మొగలులకు ముఖ్యముగా సాయముచేసి, తుదకుఁ దామును మొగలులను వహ్నికి నాహుతు లైరి.

ఇట్లు దక్షిణములోఁ బదునేడవ శతాబ్దమధ్యమున మూఁడు తురక రాజ్యము లుండెను † ఈ మువ్వురు రాజులును బరస్పర ద్వేషము గలవారలయి యెప్పుడును యుద్ధములుజరుపుచుఁ బ్రజలకును దమకును నమితములయిన బాధలు కలుగఁజేసికొనుచుండిరి. వీరిలో వీరికిఁ గల వైరము లటుండ వీ రందఱకు సామాన్యశత్రుం డొకఁ డుత్తరదేశమునుండి వచ్చుచుండెను. ఆతం డెవ్వఁ డనః—

---

† ఈ మూఁడు తురుష్కరాజ్యములను మనయాంధ్రరాజులు గెలిచి యుండిరి. కృష్ణదేవరాయ లీ రాజ్యము లన్నింటిని గెలిచినమాట జగత్ప్రసిద్ధంబె. తాలికోటలోఁ గాలవశంబునఁ బడిన రామరాజు తండ్రి యగు రంగరాజు కూడ రాజ్యత్రయంబుగెల్చె ననుటకు

డిల్లీబాదుషహో;—అక్బరుబాదుషహో కాలమునుండియు దక్షిణ దేశములోని పైఁజెప్పిన తురుష్కరాజ్యములను గెల్చుటకు డిల్లీశ్వరులు యత్నించుచుండిరి. *బిజాపూరు మొదలైన రాజ్యములకుఁ గూటస్థుం డైన మొదటిబహమనీరాజు డిల్లీశ్వరుని దండనాయకుఁడు. ఆతఁడు దక్షిణమున స్వతంత్రుం డై, డిల్లీశ్వరునిఁ బాటింపక యుండెను గాన నట్టి రాజద్రోహుల గెలిచి సేతుపర్యంతము డిల్లీప్రభుత్వముఁ జేయవలయు నని యక్బరు, జహాంగీరు, తత్పుత్రుఁ డైన షహాజహాను, వాని కుమారుఁ డగు అవరంగజేబు దాక్షిణాత్యతురుష్కులతో ఘోరముగాఁ బోరుచుండిరి. శివాజి జన్మసమయమున షహాజహాను డిల్లీపీఠము నలంకరించి యుండెను. ఔరంగజేబు రారాజుగా నున్నప్పుడు శివాజి ప్రబలెను.

ఇట్లు మహమ్మదీయరాజులకుఁ బరస్పరకలహములు సంభవించి దేశ మంతయు నల్లకల్లోలముగా నున్న సమయమందు అహమద్ నగరమురాజునొద్ద నిద్దఱు మహారాష్ట్రవీరులు గొప్ప యుద్యోగముల పై

నాధారం బున్నది. ఈయనను గుఱించి రామరాజీయముతో నిట్లు వ్రాసియున్నది:—

సీ. కడువిజాపురవర కామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వని భేరిరవము
దామిడిఁబోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁజేయు నే దొరబలంబు
గోలకొండవజీర్ల కోటులకాయముల్ చించునే రాజేంద్రు చేతికత్తి
సకలభూపాలకాస్థానసన్నుతిఁగాంచి వెలయు నేశూరుని విజయలక్ష్మి
యతఁడు కేవలనృపతియే యఘవిదూర, చర్యుఁ డాశ్రితరక్ష
విచక్షణుండు
జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి.

ఆంధ్రకవుల యీ వ్రాఁతలన్నియు నసత్యములని కొందఱాధునిక నాగరకులు చెప్పెదరు. కాని తురుష్కులు వ్రాసిన గ్రంథములను మాత్రమునమ్మి యాంధ్రులు వ్రాసిన గ్రంథములను నమ్మకపోవుటకు స్వదేశాభిమానశూన్యత తప్ప వేఱుకారణము లేదు.

నుండిరి. ఒకఁడు శివాజి తల్లితండ్రి యైన లుకజీజాధవుఁడు; రెండవ వాఁడు శివాజి తండ్రితండ్రి యైన మాలోజి. వీ రిద్దఱును మరాతాజాతివారు. ఈమరాతాజాతివారందఱును దాము రాజపుత్రస్థానములోనిక్షత్రియుల మని చెప్పుకొనియెదరు. కాని యీ జాతివా రనఁగా రాజపుత్రులకును మహారాష్ట్రదేశములోని కాఁపుపూఁబోండ్లకును గలిగిన సంతతియని సామాన్యవదంతి కలదు. మరాతావారితల్లు లెవరయినను దండ్రులు రాజపుత్రస్థానములోని క్షత్రియులే యనుటకు సందేహంబు లేదు. శౌర్యధైర్యసాహసము లను రాజపుత్రగుణములును, పాటుపడుట, కష్టమునకోర్చుట, దంభరాహిత్యము, కుయుక్తిచేత నైన శత్రువును బరిమార్చుట యను మహారాష్ట్రదేశీయ గుణంబులును వీ మరాతాజాతియందుఁ గలవు. కనుక విది మిశ్రమజాతి యనియే తోఁచుచున్నది. ఇట్టి మరాటజాతి వీరులనేకులు నిజా మాది తురకరాజులయొద్ద నుద్యోగములలో నుండిరి. వారియందరలోఁ బైఁ బేర్కొనిన యిద్దఱువీరులు ప్రముఖు లనుటకు సందేహము లేదు.

లుకజీజాధవుఁడు దేవగిరి (యిప్పటి దౌలతాబాదు) యాదవరాజుల వంశజుఁడు. అప్పటి మరాట † వీరులలో నింత బలాఢ్యుఁడును, అధికార సంపన్నుఁడును మఱియొకఁడు లేఁ డయ్యె. ఇతఁడు విదర్భదేశము (Berars) లోని శిందఖేడుపరగణాకు దేశముఖువు (దేశముఖ్య)గా నుండఁ బదివేలగుఱ్ఱపురౌతులకు నధికారియై యుండెను. క్రీ. శ. 1621 సంవత్సరమున నీతఁడు మాలికాంబరునకు సహాయుఁడై మోగలులను నర్మదానది యవతలి తీరమునకుఁ బాఱఁ దోలెను.

లుకజీతరువాత లుకజీ యంతవాఁడు మాలోజీ. ఇతివి యింటిపేరు

---

† మహారాష్ట్రులు 'మరాఠ' యనియు, నాంధ్రులు 'మరాట' యనియు వ్రాసెదరు గాన నేనుభయరూపంబుల నుపయోగించెద.

‡ భోఁసలా. మాలోజి స్వపరాక్రమముచే కొలఁది స్థితినుండి గొప్ప దశకు వచ్చెను. ఇతనితండ్రి యగు బాబాజీ కొన్ని గ్రామములకుఁ బటేలుగా నుండెను. పటే లనఁగాఁ బ్రస్తుతపు గ్రామమునసపువంటి యొక చిన్నయధికారము. ప్రథమమున మాలోజి, లుకజీయొద్దనే యుద్యోగము సేయుచుండెను ఆతని తెలివి తేటలఁజూచి లుకజీజాధవుఁడు సంతసించి, అహమదునగరమురా జయిన మొదటి మూర్తిజానిజాముశహా యొద్దకు నతనిని దీసికొనిపోయి, క్రీ. శ. 1577 వ సంవత్సరమున నతనికి 'శిలేదారి' యను నొకయధికార మిప్పించెను. శిలేదారుఁ డన నశ్వసైనికులలోని యొక చిన్న యధికారి. మాలోజి తిన్న తిన్నఁగాఁ దనయశ్వసైనికులసంఖ్య హెచ్చించి ఘన మైన రాజకార్యముల నిర్వహించుచుఁ దన గౌరవమును వృద్ధిపఱుచుకొను చుండెను ఇంతలో వెంకోజి వింబాళకరుఁడను బీజాపురరాజ్యములోని సంస్థానకుఁ డొకఁడు దీపాబాయి యను తన చెలియలి నిచ్చి మాలోజికి వివాహము చేసెను. ఈ దంపతుల కనేకదినములవఱకు సంతతియే కలుగ కుండెను. పుత్రసంతానార్థ మీదంపతు లహమదునగరములోని శాహాషరీఫను పీరునకు మ్రొక్కుకొనిరి. అందుపైఁ క్రీ. శ. 1594 వ సంవత్సరములో వారికి నొక కుమారుఁడు గలిగెను. శహాశరీఫను తురకపీరు కృపచే నీపుత్రుఁడు గలిగె నని యెంచి యాపిల్లవానికి "శహాజీ" యని పేరు పెట్టిరి. మాలోజికి క్రీ. శ. 1595 వ సంవత్సరమున నింకొక కుమారుఁడు గలిగెను. వానికి 'శరఫజీ' యని నామకరణము చేసిరి.

మాలోజి జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు శహాజి చిన్ననాఁటి నుండియు స్వరూపమందుఁ జక్కనివాఁడుగను, స్వభావమునందు, బుద్ధిమంతుఁడుగను, ప్రజ్ఞాతిశయములు గలవాఁడు గను నుండెను. అందుచే లుకజీజాధవుఁడు గూడ నీ కుఱ్ఱవానిని మిక్కిలి ప్రేమించు చుండెను. క్రీ. శ.

---

‡ ఇంగ్లీషు పుస్తకములఁ జూచి మనవాం డ్రీశబ్దమును భోన్సలా యని యుచ్చరించెదరు కాని యది తప్పు. ఇందలి ద్రుతంబు పూర్తిగా నుచ్చరింపక ముక్కులో ననఁగా ననునాసికము నుచ్చరింపవలయును.

1599 లో ననఁగా శహాజి యైదు సంవత్సరములవాఁ డయిన నప్పుడతనిని వెంటఁబెట్టుకొని మాలోజీ † 'రంగపంచమి' యను పండుగ రోజున, లుకజీజాధవుని యింటికి వెళ్లెను. అక్కడి కప్పుడు లుకజి యొక్క బంధువులును, ఇతర సరదారులును వచ్చి యుండిరి. లుకజి శహాజిని తనయొద్దకుఁ బిలిచి, ముద్దుపెట్టుకొని, తన తొడమీదఁగూర్చుండిన జిజాయను తన కూఁతునొద్దఁగూర్చుండ బెట్టుకొనెను. లుకజీ కుమార్తె యగు జిజియు మిక్కిలి చక్కనిది ఆ యిద్దఱు పిల్లల చక్కఁదనమును, సమవయస్కతయుఁ జూచి మనంబున సంతసించి 'వీ రిరువురు దంపతులగుటకుఁ దగుదురు. జిజా! నీ కీమగఁడు కావలయునా?' యని నవ్వుల కనెను. ఇంతలో నాపిల్ల లిద్దఱును గులాలు బుక్కయాడఁ జొచ్చిరి. ఈ బాలక్రీడలకు సభాసదు లందఱు మిగుల సంతసించిరి. ఇంతలో మాలోజి యచ్చటివార నందఱను జూచి "చూడుఁడి మీయందఱుముందటనే లుకజీ నేఁటినుండి మా వియ్యంకుఁ డయ్యెను. ఈమాట తప్పరాదు సుఁడీ" యని యొత్తి పలికెను తరువాత నెవరియింటికి వారు వెళ్ళిరి.

రెండవనాఁడు మాలోజినిజాధవరావు (లుకజి)భోజనమునకుఁబిలువఁగా 'నిన్నటిమాట మీరు నిశ్చయపఱిచిన ట్లయిన నేను భోజనమునకు వచ్చెద నని యతఁడు చెప్పి పంపెను. లుకజీ జాధవుని కంతగా నసమ్మతంబు గాక పోయినను నీ సంబంధం బెంతమాత్రమును నతని భార్యకు సమ్మతంబుగా దయ్యె. జాధవరావు శ్రీమంతుఁడు, మనసబదారుఁడు, దేశముఖుఁడు. మాలోజియో, యీ యధికారము లేమియు లేని చిన్ని శిలేదారుఁడు. అంత గొప్పవంశములోని తన కూఁతును నింతకొలఁది వంశములోని కుఱ్ఱవాని కిచ్చుటకు జాధవునిభార్య యిష్టపడ దయ్యెఁ గాని యీ సంబంధమువలననే జాధవునివంటి యసంఖ్యాదేశముఖులకు యజమానుఁడై ఢిల్లీశ్వరుం డగు రారాజును గూడ దిద్దిమ్మని నాట్యమాడించు

† ఈ పండుగ ఫాల్గున బ పంచమి నాఁడు వచ్చును.

మహాప్రతాపశాలి యైన శకకర్త యుద్భవింపఁగలఁడని యాయమ్మ కప్పుడేమి యెఱుక?

జాధవునితో సమానమైన స్థితి మనకు లేనందున నతఁడు మనకుఁ బిల్ల నియ్యసంశయించుచున్నాఁడని యెఱిఁగి, యతనితో సమముగాఁ దూఁగునంత యైశ్వర్యమును నధికారమును సంపాదించి యతనికూఁతునే నా కుమారునకుఁ జేసికొనియెదనని మాలోజి పట్టు పట్టెను. తనమఱఁది యగు వెంకోజినింబాళకరుని సహాయమువలనను, దనబుద్ధివిశేషముచేతను త్వరలోనే మాలోజి యహమదునగరము రాజునొద్ద నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులకు నాధిపత్యమును, 'రాజా' యనుపదవియు, శివనేరుచాకణ అను రెండుదుర్గముల యాధిపత్యమును, ఆ దుర్గములకు సమీపమం దున్న ప్రాంతమునకు దేశముఖియు, పూనా సుపా యను పరగణాల జహగీరును సంపాదించెను: ఇదియుఁ గాక యిల్లుకట్టుటకుఁబునాది త్రవ్వుచుండఁగనో లేక మఱి యేహేతువుచేతనో భూమి త్రవ్వుచుండఁగా నతనికి నమితమైన ధనము దొరకెను. అప్పటి నమ్మికలను బట్టి వారా ధనము తమకు భవానిదేవియే యొసఁగె నని నమ్మిరి; ఆ నమ్మికయే ప్రకటించి నిజస్థితి యిట్లుండఁగా గ్రాంటుడఫ్ దొరవారు తమ "మరాఠాల యితిహాసము"లో (History of Mahrathas) మాలోజి కుయుక్తులచే ధనము సంపాదించె నని వ్రాసిరి. ఈ మాట నిరాధార మైనది.

ఇట్లు మాలోజి లఖూజితో సమానముగా మనసబుదారుఁడును దేశముఖుఁడును దనవంతుఁడును నై నందున శహాజికి జిజా నిచ్చుటకు లఖూజి యొప్పెను. ఇదియుఁగాక అహమదనగరము నవాబు లఖూజితో శహాజిని నల్లుఁడుఁ జేసికొనుమని, బోధించెను. క్రీ. శ. 1610 వ సంవత్సరములో శహాజికిని జిజాబాయికిని, అమితమహోత్సవముతో వివాహము జరగెను. ఆ వివాహమునకు స్వయముగా నహమదునగరము సులతాను వచ్చి యుండెను. ఈ దంపతులే మన చరిత్రనాయకుని తల్లియుఁ దండ్రియు.

కొన్నిరోజులకు మాలోజి స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా సర్వాధికారంబు శహాజికిఁ బ్రాప్తమయ్యెను. జాధవుఁడును శహాజియు నహమదునగరము రాజులకు ముఖ్యాధారులుగా నుండిరి. క్రీ. శ. 1620 వ సంవత్సరమున మొగలులు అహమదునగర రాజ్యముపై దండెత్తి వచ్చిరి. అప్పు డా రాజ్యమునకు మాలికంబరనువాఁడు మంత్రిగా నుండెను. వాఁడు లుకజీ శహాజీల సహాయముచే మొగలులను బూర్ణముగా నోడించెను. మాలికాంబరుఁడు క్రీ. శ 1626 లో గతించెను. ఇతని మరణానంతర మహమదునగరరాజ్య మంతయు నరాజక మై, రాజునకును మంత్రులకును, మంత్రులలో మంత్రులకును గలహములు గలిగి, యంతఃకలహములకు నా పట్టణము పుట్టినిల్లయి యుండెను. ఈ కలహముల నన్నిటిని అడఁచి యా రాజ్యమును మొగులుల చేతినుండి రక్షించుటకు శహాజీరాజు చాల ప్రయాసపడెను. లుకజీజాధవుఁడు తనరాజును వదలి మొగలులలోఁ గలసి నప్పటికిని శహాజి యహమదునగరపురాజునే పట్టుకొని యుండెను. క్రీ. శ. 169 లో నిఁక మొగలులతోఁ బోరాడుట యసాధ్యమని తలంచి శహాజి ఢిల్లీశ్వరునితో సంధి చేసికొనెను. అప్పుడు ఢిల్లీబాదుషహా యగు షహజహాను శహాజికి నాలువేల మనసబును, నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులపై నధికారమును నొసంగెను. ఇట్లు ఢిల్లీశ్వరునితో నిరుపాయం బయి నపుడు సంధిచేసికొనినను, శహాజిలక్ష్యమంతయు నైజాముశాహి [illegible]లు పుటయందే యుండెను. క్రీ శ 1634 లో శహాజి, యిది మంచిసమయము గదా యని తలంచి యహమదు నగరరాజ్యముమీఁద నొకపిల్లవానిని గూర్చుండఁబెట్టి నిజాముశాహికి జీవము పోయ యత్నించెను. ఈ కాలముల నతఁడు ఢిల్లీశ్వరుని మొగలు సైన్యముల నెన్నియో పర్యాయము లోడించెను. బ్రాహ్మణాధికారులఁ గొందఱను నియమించి, కొంత రాజ్యము జయించి, బాలరాజు పేరటఁ దాను రాజ్యముచేయ నారంభించెను. మీరు మేము గూడి మొగలుల గెలిచెద మని చెప్పి బిజాపూరు నవాబులను గలుపుకొని మొగలులతో సంధి చేసికొనినందున క్రీ. శ. 1637 వ

సంవత్సరమున అహమదు నగరరాజ్యము పూర్తిగా వినాశ మొందెను. తరువాత శహాజిరాజు బిజాపురరాజునొద్ద నుద్యోగమున నుండెను.

బిజాపురమురా జగు మహమ్మదు ఆదిల్‌శహా శహాజిని నాదరించి, యతని నైజాముశాహిలోని జాగీరు లన్నియు నతని కిచ్చి, యతనిని భీమా, నీరా యను నదులనడుమ నున్న ప్రాంతమునకు నధికారిగా నేర్పఱిచెను. అతఁడాపనిలోఁ గీర్తి చెందిన పిదప నతనిని రెండవ దండనాయకునిఁగాను రణదుల్లాఖా నను వానిని మొదటి దండనాయకునిఁగాను నేర్పఱిచి, వారిని నవాబు కర్ణాటవిజయయాత్రకుఁ బంపెను. ఈ దండయాత్రలో విజయశ్రీ గైకొని వచ్చినందునకు మెచ్చి, నవాబు శహాజికిఁ గర్ణాటకములోని కోలారు, బంగలూరు, బారాకోట, బాలాపూరు, శిరకట మను ప్రాంతములు జాగీరుగా నిచ్చెను. అటుపిమ్మట శహాజి జన్మమంతయు నీరాజుల కొలువులోనే యుండెను.

ఇట్లిరువది సంవత్సరంబులవఱకును తారాజులైన ఢిల్లీశ్వరులతో ఘోరముగాఁ బోరాడి నైజాముశాహి పడకుండ నిలుపుటకై యమితప్రయత్నము చేసి, బీజాపురరాజులచే నప్రతిమ గౌరవము చెందిన శూరాగ్రేసరుండు చరిత్రనాయకుండగు శివాజికి జనకుండు. అలగాన్వయం డరుయొక్క విశ్వవిఖ్యాతమైన కీర్తికి నతనితండ్రి యైన పిలిపరాజుయొక్క పూర్వప్రయత్నంబు లెట్లు సోపానప్రాయంబు లయ్యెనో యటులనే శివాజియొక్క స్వరాజ్యస్థాపనంబునకు శహాజియొక్క శౌర్యంబును నతఁడు సంపాదించిన జాగీరులును మూలాధారంబు లయ్యెను.

రెండవ ప్రకరణము

శివాజిజన్మమును, బాల్యదశయు

శహాజీమహారాజుయొక్క యుద్యోగసంబంధ మైన రమ్యచరిత్ర క్రిందటిప్రకరణములో వర్ణింపఁబడినది. కాని శహాజియొక్క కుటుంబ సంబంధమైన చరిత్ర యంత రమ్యమైనది కాదు. క్రీ. శ. 1604 వ సంవత్సరములో శహాజీ జిజాబాయిలకు బహుడంబముతో వివాహము జరిగెనని వెనుక వ్రాసియుంటిమి, కాని యీ వివాహబంధనము వధూవరుల కిరువురకును సౌఖ్యప్రదంబు గా దయ్యె. దంపతులకు స్నేహంబు గలుగుటకు మాఱుగా వైరంబు గలిగె. ఈ వైరమునకుఁ గారణ మేమో చరిత్రకారులు స్పష్టముగా వ్రాయలేదు. ఐన నిందులకు జిజాబాయి యొక్క స్వాభిమాన (Self-Respect) ప్రధానం బయిన స్వభావంబే కారణంబయి యుండు నని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. గొప్పవంశంబునఁ బుట్టినది యై నందునఁ దన్ను నొక రనుమాటలామె సహింప దయ్యె. శహాజి తురుష్కులయొద్ద నుద్యోగము చేయుచు వారిని భూషించుచుండెను. జిజాబాయియో తురుష్కులను సదా ద్వేషించుచుండెను. ఇట్లీదంపతులకుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లయిన స్వభావములు గలిగియుండి నందున వారి యంతఃకరణములు కలియవయ్యె. ఇట్లువారి మనస్తాపంబు దినదినంబు వృద్ధి యైనందున క్రీ. శ. 1630 వ సంవత్సరమున శహాజీ తుకాబాయి యను రెండవస్త్రీని వివాహమాడెను. శహాజీ చేసికొనిన యీ పునర్వివాహము వలన జిజాబాయి మతింత యలిగి తన పుట్టినింటి బంధువులయొద్దకుఁ బోయెను. ఇట్లీసతీపతులకు వియోగము సంభవించుటకుఁ బూర్వమే వారి కిరువురు పుత్రులు గలిగిరి. పెద్దకుమారునిపేరు శంభాజి. తండ్రికి నీ పుత్రునియం దత్యంతప్రేమ యున్నందున నతఁ డెప్పుడును దండ్రియొద్దనే యుండెను.

శహాజిమహారాజుయొక్క రెండవకుమారుఁడు మహారాష్ట్రరాజ్య సంస్థాపకుండును, మనకథానాయకుండును, నగు శ్రీ శివాజిమహారాజు. ఈ మహాపురుషుని జన్మంబు శివనేరీ యను పర్వతదుర్గమునందు క్రీ. శ. 1627 వ సంవత్సరమున నయ్యెను. ఈ సంవత్సరరాజంబు హిందూదేశ చరిత్రమునందు సువర్ణాక్షరంబులతో వ్రాసి యుంచునంత యోగ్యతగలది యని చెప్పుటకు సందేహముగలదా? శివాజిమహారాజు ముందు చూపిన యపరిమిత పరాక్రమముయొక్క శుభసూచన లేమియు నతని జన్మ కాలమునందుఁ గానిపించినవి కావు. ఇందులకు విరుద్ధముగా నతనిజన్మ కాలమం దేమి శైశవదశయందేమి యతనిని నిరుత్సాహకరంబు లగు నిబ్బందులే చుట్టుకొని యుండెను. తల్లిదండ్రులకు సానుకూల్యము లేక పోవుటయె మొదటి యిబ్బంది. ఇదియుఁగాక యప్పుడు శహాజిమహా రాజు మోగలులతో యుద్ధము చేయుచుండెను. శివాజీకిమాతామహుం డగు జాధవరావు మోగలులవైపున నున్నందున నతనికిని, శహాజీకిని, ఘోర మైన వైరంబుసంభవించె. ఇట్లు మాతామహునికిని దండ్రికిని వైరంబు గలుగుట రెండవయిబ్బంది. తండ్రిమోగలులతో యుద్ధముచేయునపుడు వీబాలుఁడును, నతనితల్లియు ననేకపర్యాయములు శత్రువులచేతఁ జిక్కువారైరి. కాని యాసమయములయందు, వీరపత్నియు వీరమాతయు నగు జిజాబాయియొక్క బుద్ధిప్రభావంబుచే నాబాలుఁడు సంరక్షింపఁబడియె. నేఁడు కోండాణాదుర్గములో నుండిన రేపు శివనేరుకోటలో నెల్లుండి కొంకణదేశములోని మహోలికిల్లాలోను నుండి యల్పకాలములో స్థలాం తరంబులు చేయుచు, మగఁ డొల్లయాసాధ్వి ముందు శకకర్త గానున్న తనకుమారుని సంరక్షించెను. ఇట్లు మహాదక్షతతో సంరక్షించు చున్నను, క్రీ. శ. 1633 వ సంవత్సరమున జిజాబాయి తనయాతేండ్ల కుమారునితో వైజాపురంబున నుండ నక్కడి దుర్గాధిపతికి లంచమిచ్చి, మోసముచేసి మోగలులు జిజాబాయిని ముందు మోగలులగండఁడు గానున్న బాల శివాజిని జెఱఁబట్టిరి. కాని మోగలులసైన్యములో నున్న కొందఱు మరాఠాసరదారులు మధ్యస్థులయి, "శహాజి రెండవపెండ్లి చేసికొని జిజాబాయిని వదలివేసినందున నీమెను నీమెపుత్రునిఁ జెఱఁ

బట్టుట న్యాయమ కాదని చెప్పి యామెను విడిపించిరి. ఇట్లు కుటుంబకలహములవలనను, శహాజికిని మొగలులకును యుద్ధము జరగుచున్నందువలనను బదిసంవత్సరముల వయసుగలవాఁడగువఱకు శివాజి తన తండ్రిని జూడఁ గలుగక పోయెను. విజాపూరునవాబు మొగలులతో సంధి చేసికొనినపిదప క్రీ. శ. 1663 వ సంవత్సరమునందు శహాజి విజాపురమునకు నుద్యోగార్థము వచ్చినప్పుడు నాతఁడు తన పెద్ద భార్యయగు జిజాబాయిని గుమారుఁడగు శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిపించుకొనెను. శహాజి క్రీ. శ. 1633 వ సంవత్సరమున పయిూబాయి యనిన పిల్లను దెచ్చి శివాజికి వివాహము చేసెను.

ప్రప్రథమమందు శివాజికిఁ దురకలయందు ద్వేషము గలుగుటకుఁ గారణము, మొగలుల యుద్ధమువలన నాతనికి, నాతనితల్లికిఁ గలిగిన యపరిమితకష్టమే. ఇట్లతనిమనంబునఁ జిన్నతనములోనే యవనద్వేషమంకురింప దానిని వృద్ధిపఱిచినది యతని తల్లి యగు జిజాబాయి. చిన్నప్పటినుండియుఁ దల్లియొద్దనే యున్నందున శివాజికిఁ దల్లిచన వధికముగా నుండెను. ఆమె యతనికిఁ దమపూర్వులపరాక్రమచరిత్రంబులును, వైభవకథలను జెప్పి ధైర్యోత్సాహంబులు గలుగఁజేయుచుండెను. "యవనులు మనదేశ మంతయు నాక్రమించి యున్నారు; ధర్మమును బాడుచేసినారు; దేవాలయములఁ బడఁగొట్టుచున్నారు; గోబ్రాహ్మణసంహారము విధివిరుగడ లేకుండఁ జేయుచున్నారు. ఇట్టి దుష్టులభీతిచేతనే కదా మన మీకష్టముల ననుభవించుచున్నాము. వీరి నోడించు శకకర్త మనకులంబున నుద్భవింపనున్నాఁడని యనేకదృష్టాంతము లదివఱకయియున్నవి. ఆ మహాపురుషుఁ డెప్పుడు జన్మించునో! మన మెప్పుడు సుఖముగ నుందుమో.†" ఇట్లనేకపర్యాయములు దనకుమారునకు బోధించి యామె, శౌర్యము, ధైర్యము, యవనద్వేషము, స్వదేశస్వమతాభిమానంబు లను గుణంబు లాతనికి నుగ్గుపాలతోఁ గఱపెను. శివాజిబాలుఁడగా నున్నప్పుడును, విజాపురరాజులతోఁ బోరాడునప్పుడును, ఢిల్లీశ్వరునియొద్దకుఁ

† చిపళూనుకరకృత మైనమహారాష్ట్రిల చరిత్రము—అభ్యుదయము

బోవునప్పుడు, నావీరమాత యావీరున కిట్టియుపదేశమే చేసెను: "భర్త యనుమతి లేక యుండినను జిజాబాయి తనకొమారుఁ డగు శివాజీ యొక్క తెలివితేటల కానందించుచు, నతనికి స్వదేశస్వమతములయందలి యభిమానమును వృద్ధిపఱచుచు నుండెను. ఆమె భర్త తురుష్కప్రభువుల యొద్ద సరదారుగా నుండినను నామె కా మ్లేచ్ఛప్రభుత్వమునం దధికద్వేషము కలిగియుండెను. ఆమె సద్బోధవలననే శివాజి మిగుల శూరుఁడయి తమదేశము నందలి తురకప్రభుత్వమును రూపుమాపి మరాఠీరాజ్యమును స్థాపించెను. ఆయన చేసిన పరాక్రమమున కంతకును జిజాబాయియే మూల మనుటకు సందియము లేదని న్యాయమూర్తులగు మహాదేవ గోవింద రానడేగారు వ్రాసి యున్నారు. శివాజి తా నేపనిని జేసినను దల్లి యనుజ్ఞ వడయక చేసెడివాఁడు కాఁడు. మ్లేచ్ఛులతో వైరముచేయుట యతని తండ్రి కెంతమాత్రమును సమ్మతిలేదు. కాని తల్లిసహాయమువలననే మిగుల విఖ్యాతిఁగాంచెను: జిజాబాయి తానేమిమహాకార్యము చేయఁ జాలకున్నను దనకుఁగల స్వదేశస్వమతాభిమానములను గొడుకునకు బోధించి తనకుఁగల యుద్దేశముల నతనిచే నెఱవేఱఁజేసెను †" ఇట్లు తల్లి పవిత్రోపదేశంబువలనఁ గుమారుండు రాజ్యసంస్థాపకుం డయి ఘనతను వహించిన యుదాహరణ మిది యొకటి తప్ప వేఱొకటి మఱి యేదేశచరిత్రమునందును గానిపించుట దుర్లభం బని నాయభిప్రాయము. తల్లుల గుణావగుణముల ననుసరించి పిల్లల గుణావగుణము లుండును గాన మనసంఘమునందలి స్త్రీల దుస్థితిని సంస్కరింపవలయు నని ప్రతిపాదించెడి నవనాగరకవీరులకు నీశివాజి జిజాబాయుల చరిత యొకయత్యంతోపయోగకరం బగుశస్త్రంబే యని చెప్పవలయును.

శివాజికిఁ జిన్ననాఁటినుండియు శౌర్యోత్సాహంబులు వృద్ధియగుటకు రెండవకారణము పురాణశ్రవణము. అయిదాఱు సంవత్సరముల

† అస్మజ్జ్యేష్ఠసహోదరి యగు సౌ॥ భండారు అచ్చమాంబగారిచే రచియింపఁబడిన "అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల"—ప్రథమభాగము.

వయసువాఁ డయినప్పటినుండియు భారతరామాయణములలోని కథల నాతఁడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో వినుచుండెను. ఋషులను బాధపెట్టురాక్షసులను రాముఁడు వధించినకథయు, భీమార్జునాదు లద్భుతపరాక్రమముఁ జూపి కర్ణ దుర్యోధన దుశ్శాసనాదుల వధించినప్రకారంబులును వినునప్పుడు బాల శివాజి శరీర ముప్పొంగి, గోబ్రాహ్మణనాశ మొనరించు యవనులఁ దానును నటులనే సంహరింపవలయు ననిన యోచన లాతని మనస్సునం దుద్భవింపఁ దొడఁగెను. శివాజి యనేక రాత్రులు కేవలము భారతరామాణములలోని యుద్ధప్రకరణములు వినుటయందే కడపుచుండెనఁట:

ఇట్లు క్రీ. శ. 1636 వ సంవత్సరమున శివాజి, తండ్రి యొద్దకు వచ్చినప్పు డాతనిచిత్తం బంతయు యవనద్వేషముచే నిండియుండెను. అతనితండ్రి యగు శహాజి చిన్ననాఁటనుండియు యవనుల సేవలోనే యుండి గొప్పయుద్యోగములు చేసి జహాగీరు సంపాదించినవాఁ డయినందున నాతఁడు తనకుమారుని రాజద్వేషమున కెంతయుఁ జింతిల్లుచుండె. ఒకనాఁడు తనకుమారునిఁబిలిచి యతఁడు "నాయనా! నీవు పదిపండ్రెండు సంవత్సరములవాఁడ వయితివి; ఇఁక దినదినము నావెంట నవాబుపేరోలగమునకు (దరబారునకు) వచ్చి నవాబునకు సలాము చేసి తిన్నతిన్నఁగా నతనియనుగ్రహము సంపాదించిన నీకు మేలు కలుగఁగల"దని యుపదేశించెను. అందునకు శివాజి యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను:—
"యవను లత్యంతనీచులు; వారి నాశ్రయించుటకును వారికి సలాముచేయుటకును నాకెంతమాత్ర మిష్టము లేదు. రాజవీథులలో జరగుచున్న గోవులవధఁ జూచి వధచేయుయవనులను వెంటనే చంపవలయు ననిన యిచ్ఛ నాకుఁ గలుగును గాని యటులఁ జేసిన మీ రేమందురో యనినభీతిచేతఁ గోపము నచటనే యడఁచుచున్నాఁడను. గొప్పగొప్ప తురకయధికారులయింటికిఁ బోయి వారి నాశ్రయింప నే నొల్ల. ఒకానొకప్పుడు యవనస్పర్శ సంభవించెనేని నే నావస్త్రములఁ బరిత్యజించెదను."

ఈవచనంబులు విని శహాజి మిగుల నచ్చెరువొంది పుత్రునితో నిట్లనియె:- "నీవు చెప్పినమాట లన్నియు సత్యంబులే. కాని ప్రస్తుతము పృథివికంతటికి యవనులు రాజు లయియున్నారు. వారిసేవ చేసి, మనము మనమతమును రక్షించుకొనుచు నుండుటయే యీశ్వరసంకల్ప మని తోఁచుచున్నది. అటులఁ గానియెడ మన స్వరాజ్య మేల పోయి యుండును? నేను మీకొఱ కత్యంతశ్రమచేసి వైభవమును సంపాదించినాఁడను. నేను సంపాదించిన దానిని రక్షించుకొనుచు మీరు నవాబుదయకుఁ బాత్రు లగుటయే మీకు ధర్మము." అందుపై శివాజీ యుత్సాహము లేనిముఖముతో నిట్లనియె: "మీ యాజ్ఞ శిరమున వహనీయమనుటకు సందేహములేదు. కాని గోబ్రాహ్మణపీడకు లగుయవనులను జూచుటకంటెఁ బ్రాణంబులఁ బరిత్యజించుట మేలని నాయభిప్రాయము."†

ఇట్లు తండ్రి కొడుకులకు నప్పు డప్పుడు సంభాషణ జరగుచుండ నొకనాఁడు బలవంతముగా శహాజి, శివాజిని నవాబు పేరోలగమునకుఁ బంపెను. అంతకంటెఁ బూర్వము నవాబు మంత్రియగు మురారరావు, నవాబుతో శివాజియొక్క శౌర్యాదిసుగుణసంపదను గొనియాడియుండెను. కాని శివాజి రాజసభకుఁ బోయి నవాబునకు సలాముచేయకయే దూరముగాఁ గూరుచుండెను. అందుపై నవా "బీతఁడేనా శహాజిరాజుకొమారుఁ" డని యడుఁగగా మురారరా "వితనిది చిన్నవయసు, ఇదివరకెన్నఁడును రాజసభ చూచినవాఁడు కాఁడు" అని చెప్పి యా నవాబు నెటులనో సమాధాన పఱిచెను. ఇంటికిఁ బోవునపుడు బాలశివాజికి నవాబు వస్త్రాద్యలంకారము లిప్పించి పంపెను కాని యింటికిఁ బోయినతోడనే యావస్త్రములు తీసివేసి శివాజి సచేలస్నానము చేసెను.

శివాజియొక్క యీ ప్రవర్తనయంతయుఁ జూచి మురారరావును, శహాజియు, శివాజి రాజధానియైన బిజాపురములో నుంచుట మంచిది కాదని తలఁచిరి. ఇంతలో శహాజి మహారాజునకు, నవాబుయొక్క ఆజ్ఞ వలనఁ గర్ణాటకద్రవిడదేశములపై దండువెడలవలసి వచ్చెను. కాన

† చిటనీసుకృతమైనబఖరు.

నాతఁడు జిజాబాయిని, శివాజిని, శివాజిభార్యయగు సయీబాయిని దనజహాగిరులో నున్న పూనా † పట్టణమునకుఁ బంపెను. పూనా మొదలయిన జాగీరులపని చూచుటకును భార్యాపుత్రాదులను గాపాడుటకును శివాజి వెంట శహాజి దాదోజికొండదేవుఁ డనుబ్రాహ్మణుఁడగు గుమాస్తానొకనిని బంపెను. తనవెంటఁ బెద్దకొమారుఁడగు సంభాజిని చిన్నభార్యయగు తుకాబాయినిఁదీసికొని శహాజి క్రీ. శ. ౧౬౩౭ వ సంవత్సరములోఁ గర్ణాటకమునకుఁబోయెను. అక్కడఁ బరాక్రమముచేఁ బ్రసిద్ధి చెందినందున నవాబతనికి నచ్చటనే కొన్ని జాగీరు లిచ్చెనని వెనుకటిప్రకరణములో వ్రాసియుంటిని. ఈ జహగీరును జక్కఁబఱచుచుఁ, జిన్నచిన్న సంస్థానముల జయించుచు శహాజి మరలిరాక ద్రవిడకర్ణాటక దేశములలోనే యుండ నిశ్చయించెను. తంజావూరు (Tanjore) సంస్థానాధిపుఁ డగు విజయరాఘవుని గెలిచి శహాజి యాగ్రామమే తనకు రాజధానిగా నేర్పరుచుకొనెను. ఇంతలో నతనికి ద్వితీయభార్య యగు తుకాబాయివలన వెంకోజీ యనుపుత్రుఁడు గలిగెను. ఆపుత్రునియందు విశేషమమత గలవాఁడయి, యతనికిఁ దంజావూరురాజ్య మీయఁదలఁచి శహాజి మహారాష్ట్రమునకుఁ దిరిగి వచ్చుట మాని పూనాజాగీరు పని దాదోజికొండదేవుఁడు చూచునట్లును, వచ్చిన పైకముతో జిజాబాయి శివాజి మొదలయినవారిఖర్చు జరుపునట్లును, మిగిలినపైకము తనకుఁ బంపునట్లును నేర్పాటు చేసెను.

ఇట్లు తండ్రిచేఁ బూర్ణముగా విడువఁబడిన శివాజిని దాదోజికొండదేవుఁడు తండ్రికంటె నధికప్రేమతోఁ బెంచెను. జిజాబాయి యుపదేశము వలన యవనుల జయించు నిచ్ఛ శివాజికిఁ గలిగినటుల నతనికి యవనుల

---

† ఇంగ్లీషువారు "పూనా" యనియు, నాంధ్రులు "పునహా" యనియు వాడుకొనుపట్టణముయొక్క నిజమయిన మహారాష్ట్రనామము "పుణే." ఇప్పటికి మరాటీవారిచే నీపేరే వాడఁబడును.

జయించు సామర్థ్యమీ దాదోజికొండ దేవునియొక్క సుశిక్షవలననే కలిగిన దనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యనేక సంవత్సరముల నుండి శహాజీయొద్ద రాజకీయోద్యోగములో నున్న బ్రాహ్మణశూరుఁడు. ముత్సద్దీపనిలో నితనితో సమాను లాకాలమున నెవ్వరును లేకుండి రనుటకు సందేహము లేదు. పూనా జాగీ రీతనిచేతికి వచ్చువఱకు బహుదుర్దశలో నుండెను. దొంగలవలనను దోఁడేళ్ళవలనను లోకులు బహుబాధితులయి జాగీరు వదలి పాఱిపోయిరి. దాదోజి లోకులకు బహుమానములిచ్చి తోఁడేళ్ళ నన్నిటని జంపించి యుగ్రశాసనమున దొంగల రూపుమాపి కొంచెపాటిశిస్తులకుఁ భూములు రయితుల కిచ్చి జాగీ రంతయు శీఘ్రకాలములోనే పొందుపఱిచెను. ఇట్లు రాజ్యకార్యనిపుణుఁడగు దాదోజి కొండదేవుఁడు పదిసంవత్సరములలోఁ జాలధనము మిగిలిచి, యనేకభటులను దనసేవకులుగా నేర్పరించి, పడిపోయిన కోట లెన్నియో మరలఁ గట్టించి, శత్రుభీతి లేకుండ జాగీరును రక్షించు చుండెను. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ కార్యములందుఁ బ్రవీణుఁ డగునీబ్రాహ్మణుఁడు శివాజికి నావశ్యకములయిన సకలవిద్యలు నేర్పెను. శివాజికి నక్షరజ్ఞానము లేకుండెననియు, నతఁడు దస్కతుఁగూడఁ జేయలేకుండెననియుఁ గొందరింగ్లీషు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు। ఇందులకు విరుద్ధముగ మహారాష్ట్రి గ్రంథకారులు కొందఱు శివాజి సకలశాస్త్రములందును సకలకళలయందుమప్రవీణుఁడని వ్రాసిరి। ఈ రెండు సంగతులను నతిశయోక్తులని నా యభిప్రాయము. శివాజి దాదోజివంటి ముత్సద్దీయొద్ద నున్నందునను నతఁడు దనతమ్ముఁడును దంజావూరురాజును నగు వెంకోజికి వ్రాసిన యుత్తరమువలనను నతనికి మాతృభాష వ్రాసి చదువునంతజ్ఞాన ముండెననుటకు సందేహములేదు. అకాలమున మరాటావారి పిల్లవాండ్ర కింతకంటె నధికవిద్యతోఁ బనియు లేక యుండెను. యుద్ధముచేయుట వారి పనిగాని గుమస్తాలవలె జాబితాలు వ్రాయుట వారిపని కాదు. అందుచే నితరవిద్యలకంటె ధనుర్విద్యయందే వారి కత్యాదర ముండెను కాన దాదోజి కొండదేవుఁడు శివాజికి ముఖ్యముగా గుఱ్ఱముపై నెక్కి సవారు

చేయుట, ఖడ్గముతో సాముచేయుట, గుఱ్ఱముపై నుండి బల్లెముతోఁ బోరాడుట, మొదలయిన యుద్ధవిద్యలన్నియు నేర్పెను. తరువాత జమాబంది చేయుపద్ధతి న్యాయవిచారణ చేయు పని, తమకుఁ బ్రతికూలముగా నుండుసంగతుల నన్నిటిని యుక్తిచేఁ దమకు ననుకూలము అగునట్లు మార్చుకొను నుపాయము, మొదలయిన లౌకిక వ్యవహారము అన్నియు నేర్పెను. ఇట్లు క్రొత్తరాజ్యమును సంపాదించుట కావశ్యక మైనవిద్యలను, రాజ్యము సంపాదించిన తరువాత దానిని స్థిరపఱచుట కావశ్యకమైన విద్యలను నారాచకొమరుఁడు సంపాదించెను.

దాదోజీకొండదేవుఁ డీవిద్య లన్నియు శివాజికి నేర్పునప్పుడాతఁడు తురకలతోఁ బోరాడవలయు నని నేర్పినవాఁడు కాఁడు. మరాటావారి పిల్లల కీవిద్య లావశ్యకము అనియు, శివాజి పెద్దవాఁడయి శహాజివలెనే తురకరాజుల మెప్పించి జాగీరులు పొందవలయు ననియే నేర్పెను. శివాజి పెద్దవాఁడయిన కొలఁది దాదోజీ యతనిని జాగీరుపనిలోనికిఁ జొరఁబెట్టఁ దొడఁగె జమాబందీపద్ధతి బాగుగ తెలియవలయునని యతనిని వెంటఁబెట్టుకొని ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోవుచుండెను. కాని చిన్న జాగీరు రక్షించుకొనుచుఁ గూర్చుండుటకంటె గొప్పదియగు స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను వేఱొక మహాకార్యంబు చేయవలయు నని నిశ్చయించిన వాఁడగుటచే శివాజి జాగీరుపనియం దంత లక్ష్యముంపక యుద్దిష్టమహాకార్య మెట్లు నెఱవేఱునా యని యోచించుచుండెను. దాదోజీ చేతిక్రిందఁ బని చేయుచున్న కొందఱు ముస్పద్దీలకుఁ దనయాలోచన తెలిపి వారిని దన కనుకూలముగాఁ జేసికొనెను. వారును నవయౌవనములో నున్నందున శివాజియొక్క సాహసకార్యము వారికి సమ్మతంబయ్యెను.

ఇట్లు శివాజి తురకలతోఁ బోరాడి స్వరాజ్యము స్థాపించుప్రయత్నము చేయుచున్నందుల కెంతయో చింతిల్లి దాదోజీ యొకనాఁడు శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిచి యిట్లు బోధించెను:—"మీరు స్వరాజ్యము స్థాపించుటకుఁ జేయుచున్న యత్న మత్యంతస్తుత్య మనుటకు సందేహములేదు. కాని ప్రస్తుతకాల మిందుల కనుకూలముగాలేదు. పృథ్వి యంతయు యవ

ములు జయించినారు. కోటలు సైన్యములు మొదలయిన వన్నియు వారికి స్వాధీనములై యున్నవి. హిందూరాజులుగూడ వారికే సహాయులుగా నున్నారు. మీరారంభించినపనికి హిందూరాజులందఱు సహాయముగా నుండి, హిందూ సైన్యము లంతటను వ్యాపించియుండవలయును. ఈశ్వరానుకూలతయు సిద్ధుల యాశీర్వాదములును గావలయును కాని ప్రస్తుతము కాలదేశవర్తమానములుమన కననుకూలముగా నున్నందున మీరారంభించిన పని నాకు సమ్మతముకాదు. దీనిపర్యవసానము శుభప్రదము కాఁజాలదు. మీతండ్రిగారు మహాపరిశ్రమచేసి ధనమును గీర్తియు సంపాదించినారు. వానిని బోఁగొట్టి లోకనింద పడయవల దని నాయభిప్రాయము."

ఇ ట్లుపదేశించినందువలన నతనితో "మీ యనుజ్ఞప్రకారమే వర్తించెద" నని చెప్పి శివాజి యతనికిఁ దెలియకుండఁ దన కార్యసిద్ధి కొఱకు సాధనంబులు సేకరించుచుండెను.

మూఁడవ ప్రకరణము

యుద్ధసన్నాహము—ప్రథమపరాక్రమము

తురుష్కరాజులనోడించి స్వతంత్రరాజ్యము స్థాపింపవలయునని నిశ్చయించి, శివాజి యందులకుఁ దగినయత్నంబును జేయఁదొడఁగెనని రెండవప్రకరణమునందు వ్రాసియుంటిమి. తనమహోద్దేశము సాధించుటకై యతఁడు చేసిన మొదటిపని కొండలలో స్వయముగాఁ దిరిగి యాపర్వత ప్రదేశము లన్నిటిని బూర్ణముగా నెఱుఁగుట. వీలయినప్పుడు శత్రువులపై నొక్కసారి పడి వారిని జెల్లాచెదరుచేయుటకును, వీలు లేనప్పు డెవరికిఁ దెలియకుండ దాఁగి యుండి స్వరక్షణము చేసికొని సురక్షితముగా నుండుటకును, క్షణములో శత్రువులకు నెదుటఁ బ్రత్యక్షమై, మెఱపువలె క్షణములో నదృశ్యమగుటకును బర్వతప్రదేశంబు లత్యంతసాహాయ్యకరంబు లని తనచిన్ననాఁటియనుభవమువలన నెఱింగినవాఁడు గాన, శివాజి కొంకణము, మాళవా, యనుప్రదేశములలోని భయంకరమైన కొండలలో నెల్లప్పుడుఁ దిరుగుచు, నచ్చటిగుట్టలు, గుహలు, గుప్తమార్గములు, జలాశయములు దుర్గనిర్మాణయోగ్యస్థలంబులు మొదలయిన వాని కన్నింటికిని దృఢపరిచితుఁ డయ్యెను.

స్వకార్యసిద్ధికొఱకయి శివాజి యవలంబించిన రెండవ మార్గము కొండతావులలోనున్న లోకులతో స్నేహముచేయుట. మావళా యను ప్రాంతము శివాజియొక్క జాగీరులోనిది. అది పర్వతప్రదేశము. అచ్చటి మావళే యనఁబడు జనులు కడుబీదలు. దినమంతయుఁ బాటుపడినఁగాని వారికిఁ దినుటకు నొక జొన్నరొట్టె దొరకక యుండెను. వారి మేనికొక గోఁచి తప్ప మఱియేమియు వస్త్రముండదు. ఇట్లు వారు చూచుటకు కడు బీదలుగను మూర్ఖులుగను నుండినను దీర్ఘకాయులుగను, ఆజానుబాహులు

గను, అమితబలవంతులుగను నుండిరి. ఇంతియకాదు. అనుపమ స్వామి భక్తి యను సద్గుణరత్నంబుచే నాజాతియంతయు విభూషితంబై యుండె. తమకుఁ గట్టుకొనుటకయి యొకకౌపీనమును నోటఁబెట్టుకొనుట కొకరొట్టె యను ఇచ్చిన వానికొఱకు వారు ప్రాణముల నైన నిత్తురు. చూచుటకుఁ బిచ్చివారివలె నుండినను నెన్నికష్టముల కైన నోర్చి భగీరథ ప్రయత్నము చేసి స్వామికార్యము నెట్టులైన సాధించునట్టి యద్భుతప్రజ్ఞ యీ మావళే యనఁబడు అరచెంచుల కుండెను. వీరు కొండలలో నుండువా రగుటచే నచ్చటిత్రోవ లన్నియు వారికిఁ గరతలామలకము లయియుండెను. అరణ్యప్రదేశములలో నుండువా రగుటచే హింస్రపశువులవలనఁ దమకు హాని కలుగకుండ వారు పవిధప్రకారంబు లయినధనుర్విద్య లభ్యసించి యుండిరి. ఏవంగుణవిశిష్టు లయినమావళేవాండ్రు తనకు ననుకూలు రయినఁ దనకార్యంబు సులభంబుగా సిద్ధించునని యెఱింగినవాఁ డయి శివాజి యాపర్వతవాసులతో మైత్రి చేసెను; వారి యొద్దనుండి రావలసిన పన్నులు వదలివేసియు, వాండ్రకు నన్నవస్త్రంబు లిచ్చి సంరక్షించియుఁ గొందఅను జాగీరులోని యుద్యోగములలో నియమించియుఁ దాను నెల్లప్పుడును వారిలోఁ గలసి మెలసి యుండియు వివిధోపాయములచే శివాజి మావళేవారి యంతఃకరణములను వశపఱుచుకొనెను. వారికి శస్త్రాస్త్రంబు నొసఁగి వ్యూహక్రమంబుల నెఱింగించి యుద్ధపద్ధతుల నన్నింటిని గఱపి సంగరయోగ్యులఁ జేసెను. ఇట్లు శివాజీకిఁ దోడ్పడిన మావళేవారికి నధిపతులును దేశముఖులును అయిన ముగ్గురుమహారథులు ప్రారంభమునుండి శివాజికిఁ గుడిభుజములుగా నుండిరి. వా రెవ్వ రనిన;—

1. తానాజీమాలసురే:—ఈ మావళేవీరుని నామము మహారాష్ట్రదేశపు చరిత్రములలో నేమి చరిత్రగీతములలో నేమి (Ballads) యజరామరమై యున్నది. ఇతఁడును, ఇతని తమ్ముఁడగు సూర్యాజియు శివాజి మహారాజునకు బహిఃప్రాణము లయియుండిరి. ఈ వీరుఁడు తనప్రాణముల సమర్పించి శివాజికి సింహగడ మనుపర్వతదుర్గమును సాధించి యిచ్చెను.

2. ఏసాజీకంక్: - ఈతఁడు మావళేపాదాతము యొక్క ముఖ్య సేనాని. శివాజియొక్క ప్రథమవిజయములలో నితని శౌర్యసాహసములే మిక్కిలి యక్కఱకు వచ్చెను. అఫజుల్‌ఖానుని వధసమయమునను, షాహిస్తేఖానుని భంగపఱిచినపుడును నితఁడు శివాజికిఁ దోడుగా నుండెను. ఇతఁడును తానాజియు శివాజివెంట దిల్లీకి వెళ్ళియుండిరి.

3. బాజీసల్కర్:—పై నుదహరించిన యిద్దఱు శూరులవలెనే యీతఁడు శివాజిసేవలోనుండి ప్రాణసమర్పణమునకైన వెనుదివియక స్వామికార్యముల నిర్వహించుచుండెను. కొంకణప్రాంతములో యుద్ధము చేయుచు నీతఁడు కీర్తిశేషుఁడయ్యెను.

ఈముప్వురు మావళేవీరులు శివాజియొక్క ప్రథమపరిచితులు ప్రాణస్నేహితులు. వీరుగాక శివాజికి సాయముచేసిన మావళే మహారథు లనేకులుండిరి. వారిలో ముఖ్యులీక్రింద వర్ణింపఁబడినవారు.

నేతాజీపాల్కర్:—ఈతఁ డశ్వసైనికులకు నధిపతియైయుండెను. తనపేరిట రెండు శతాబ్దములవఱకు దేశంబులనన్నింటి గజగజవడఁకఁ జేసిన మరాటాగుఱ్ఱమునకు నీతఁడు కూటస్థుఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁ డసామాన్యసాహసము కలవాఁడయి అహమదనగరము వఱకును అవ రంగాబాదు వఱకును దండు వెడలుచుండెను. ఎక్కడఁజూచిన దానెయై రాజ్యమునకువచ్చు నాపద లన్నింటిని నిర్భయముగా నెదుర్కొను చుండెను.

ప్రతాపరావుగుజర్:—ఈతఁడు గుఱ్ఱపు రౌతులకు మఱియొక మొనగాఁడుగా నుండెను. శివాజి కితనియం దత్యంత విశ్వాసము కలిగి యుండెను. ఈతఁడు మోగలుల సైన్యమును బీజాపూరుసైన్యము నోడించెను. ఢిల్లీబాదుషాకును శివాజికిని సంధి గలిగిన రెండు సంవత్సరము లీయన ఔరంగబాదులో సైన్యసమేతుఁడై యుండెను. ఒకసారి బీజాపూరు సైన్యములను నీతఁడు తగినరీతిని వెంబడింపనందున నీతనిపై శివాజికిఁ గొంచెము కోపమువచ్చెను. కాని యాకోపమును దీసివేసి మరల శివాజి యనుగ్రహమును సంపాదింపవలయునని తలఁచి యీతఁడు మఱియొక

సారి తురకసైన్యము నోడించి యా యుద్ధమునందు దానును గూలి జయమును సంపాదించెను. ఆహా! ఇట్టిసేవకు లుండినందునఁ గదా శివాజి స్వరాజ్యమును స్థాపింపఁగల్గుట!

ఇట్లు శివాజియొక్క క్షాత్రతేజము స్వదేశస్వమతాభిమానములు సాహసము మొదలయిన సద్గుణములఁ జూచి యనేక మహారాష్ట్రవీరు లతని చుట్టుఁబోగైరి. శివాజియొక్క స్వాభావికమధుర సంభాషణకు వశులై యీ శూరు లందఱు నతనితో స్వదేశమునకై ప్రాణములను గూడ నర్పించెదమని కృతనిశ్చయులై కార్యమునకుఁ బ్రారంభించిరి.

స్వరాజ్యము స్థాపించునిమిత్తమై ప్రప్రథమునఁ గొన్ని పర్వతదుర్గములను స్వాధీనపఱుచుకొనినఁగాని మనమందఱము సురక్షితులమై స్వకార్యము నిర్వహింపఁజాల మని వారందఱు నిశ్చయించిరి ఏల యన నిదివఱకు రాజ్యము చేయుచున్న నవాబుల ప్రచండసైన్యములతో రణరంగమునందు హోరాహోరిగాఁ బోరాడునంతశక్తి తమకుఁ బ్రారంభముననే గలుగుట యసంభవ మనియుఁ గొన్ని దినములవఱకును దా మిష్టము వచ్చినప్పుడు పోరి యిష్టములేనపుడు దాఁగియుండుటకుఁ బర్వతదుర్గము లుండుట యావశ్యక మనియు నావీరు లందఱకుఁ దెలిసి యుండెను. ఇట్లు యోజించి వారు ప్రథమమందు తోరణాయను దుర్గమును సాధింపఁ దలంచిరి. శివాజి తోరణాకిల్లాపైకి దండెత్తి పోయి కొంతభయము చూపియుఁ గొంత యాశచూపియు నాదుర్గాధిపతిని వశపఱుచుకొని దుర్గము నాక్రమించుకొనెను. ఇట్లు క్రీ. శ. ౧౬౪౬ వ సంవత్సరమున ననఁగా శివాజి పందొమ్మిది సంవత్సరములవాఁ డయియుండఁగా నతఁడు తోరణా యనుదుర్గమును సంపాదించి తాను ముందు స్థాపించునట్టి స్వరాజ్యమునకుఁ దోరణము గట్టెను.

తోరణాకిల్లా బీజాపూరు (విజాపురము) సంస్థానములోనిది. అందువలన బీజాపూరు నవాబు కోపించి తనమీఁదికిఁ బెద్దసైన్యము పంపునేమో యనియు వానినందఱిని మొట్టమొదటనే యెదిరించుట దుర్లభమనియుఁ దలఁచి శివాజీ బీజాపూరు నవవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "తోర

ణాకిల్లా నేను దీసికొనుట మీకొఱకె. ఇంతకుఁ బూర్వ మున్న కిల్లేదారు (దుర్గాధిపతు) లందఱును రావలసిన పైకమేమియు దేవరవారికిఁ జెల్లించినవారుకారు. ఈ దుర్గము మాచేతిలోనే యుంచిన యెడల మేము పూర్వపుదుర్గాధిపతులకంటె నధికధనము చెల్లించెదము. ఇదియుఁగాక యీ దుర్గప్రాంత మొకమూల నున్నందున నిట్టిచోట మావంటి విశ్వాసస్థులైన సేవకు లుండుట మీకు మేలు." ఇట్లు సులతానునకుఁ దియ్యని మాటలతో వార్తనంపి తాను స్వాధీనపరచుకొనిన తోరణాదుర్గము పరుల కభేద్యమగునటుల దృఢముగాఁ గట్టించి సైన్యమును వృద్ధిపఱుపసాగెను. కోటపని జరగుచున్నప్పు డొక ప్రాంతగోడసందున శివాజికి నమితధన పంచయము దొరకెను. తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు మెచ్చి తన కులస్వామిని యగు భవానియే యా ధన మిచ్చెనని తలఁచి శివాజి తోరణాకిల్లాకు సమీపముననే యున్న కొండపై మరియొక దుర్గము నిర్మించెను. ఈ క్రొత్తదుర్గ మొక సవంత్సరములోఁ గట్టించి యది యత్యంతాభేద్య మైనందున దానికి రాజగడ మని నామమిడి దానినే తన రాజధానిని జేసి [illegible]నెను.

ఇట్లు శివాజి నవీనదుర్గములను నిర్మించుచుండఁగా నీసంగతి యంతయు బీజాపూరునవాబునకుఁ దెలిసెను. కాని యీ కోటలే ముందుఁ దన రాజ్యమునకు నాశహేతువులగునని యా నవాబునకుఁ దెలియనందున నాతండు విశేషము భయపడఁడయ్యె. కాని యొద్దనుండు ముసలి సరదారులు వెంటవెంట హెచ్చరిక చేయఁదుదకాతఁడు నీవు దుర్గములను గట్టుట మానుమని శివాజి[illegible]ని నీకొడుకిట్లు కోట నేల కట్టుచున్నాఁడని ద్రవిడదేశమందున్న శహాజికిని వార్తపంపెను. శహాజికి నంతకుబూర్వము తనకొడుకిట్లు క్రొత్తదుర్గముల నిర్మించుచున్నాఁడన్న వార్తయే తెలియదు. కాన నవాబునొద్దనుండి వచ్చిన వార్తవిని యతనికిఁ దనకుమారునిపై గోపమువచ్చెను గాని నవాబునకుఁ గోపము రాకుండ నతఁడిట్లు వార్త పంపెను. "నాకుమారుఁడు నన్నడుగకయే క్రొత్తకోటలను గట్టుచున్నాడు.

అయినను నేనును వాఁడును మీసేవకులమే. నాకొడుకు చేయుచున్న పని మీరిచ్చిన జాగీరును రక్షించుకొనుటకయి కాని మఱియొక దురిచ్ఛచేఁ గాదనుటకు సందేహములేదు." ఇట్లు నవాబును సమాధానపఱిచి శహాజీ దాదోజి కొండదేవునకును శివాజికిని గోపముతో నుత్తరములు వ్రాసి కోట పని వెంటనే యాఁపివేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను. ఈ యుత్తరము చూచుకొని దాదోజికొండదేవుఁడు ఇన్నిరోజులు పేరు ప్రతిష్ఠలతోఁ గడచినను నికమీఁద శివాజీవలనఁ దనకు నపకీర్తి రాఁగలదని యెంచి శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిచి యిట్లనియె. "నేను మొదటినుండి చెప్పుచుండినను మీరు వినకపోతిరి మీయవిచారకృతములను విని శహాజీ రాజుగారికి మిగుల కోపమువచ్చినది. మీరు చేయుచున్న కృత్యమువలన మీగొప్ప కుటుంబమునకు హాని కలుగఁ గలదు. మీ రీ పిచ్చిపనులను జేయక మీ తండ్రివలెనే నవాబులసేవ చేసి కీర్తినిబడయుఁడి" అందుపై శివాజి సరియేయని తలయూఁపి తాను జేయఁదలఁచిన పనుల నన్నిటిని నిరాటంకముగాఁ జేయుచుండెను. ఇట్లు శివాజి తన మాటవినక కులనాశనమగు పనులనే చేయుచున్నాఁడని చూచి దాదోజికొండదేవుఁడు చింతచే క్షీణింపసాగెను. కొన్నిదినములు గడచినపిదప నతఁడు మరణోన్ముఖుఁడై నప్పుడతఁడిట్లు యోచింపసాగెను. "శివాజి సామాన్యమానవుఁడుగాఁ గానిపింపఁడు. అతఁడు చేయుచున్న పని మే మనుకొనినటుల నింద్యమయినది కాదు; అతని మనసు త్రిప్పుటకై నేను జేసినయత్నములన్నియు నిష్ఫలములైనవి. ఇందుచే నీతఁడు చేయుపని యీశ్వరునకు సమ్మతంబే యని యేల తలంపఁగూడదు. ఇతని బుద్ధియుఁ బరాక్రమమును జూడఁగా నితఁడు నద్వితీయుఁడని తోఁచుచున్నది. ఈ వంశమున యవనులను సంహరించు శకకర్త యొకఁడు పుట్టఁగలడని యొక ప్రసిద్ధి కలదు. అతఁడే యీతఁడేల కాఁగూడదు." ఇట్లు చింతించి యాతఁడు మరణ సమయమున శివాజినొద్దకుఁ బిలిచి జాగీరు పని యంతయు నతనికి నప్పఁజెప్పి యిట్లనియె. "నాయంత్యకాలము సమీపించినది. ఇంత

వరకు మీరారంభించిన పని వలదని నివారించుచుంటిని గాని మీ బుద్ధియు పరాక్రమమును జూచి మీరాపనిని నిర్వహింపఁగల రనిన నమ్మికనాకుఁగలి గెను కావ మీరికఁబైనను మానింపక హిందూస్వరాజ్యముస్థాపింపయత్నము చేయుఁడి. మీకు నీశ్వరుఁడు నిశ్చయముగా యశము నియ్యఁగలఁడు. మీరు గోబ్రాహ్మణులను రక్షించి దేవాలయములను బాడుజేయుచున్న యవనులను సంహరింపుఁడి. ఇన్ని దినములు మీ తండ్రిగారు నన్నుఁ బోషించినటుల నికఁబై మీరు నాకుటుంబమును బోషింపుఁడి—ఇంతియ నా ప్రార్థన." ఇట్లుపదేశించి యావృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు ప్రాణములు విడిచెను.

దాదోజికొండదేవుఁడు గతించిన పిదప జహగీరి సంబంధమైన సర్వస్వాతంత్ర్యంబులను శివాజికిఁ బ్రాప్తమయ్యెను. అప్పుడు వెనుకటి వసూలుబాకీ యడుగుటకయి కర్ణాటకము నుండి శహాజీయొక్క మనుష్యులు వచ్చియుండిరి. కావ తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు ధనమధికముగాఁగావలయునని యెంచి శివాజి తనతండ్రి కిట్లు వ్రాసిపంపెను. "వృద్ధుఁడయిన దాదోజికొండదేవుఁడు మృతుఁడయ్యెను. ఇప్పుడు మీరు వసూలిమ్మనిన నేనెట్లియ్యఁగలను? ఇక్కడఁ బ్రతిదినము నాఖర్చునకే పైకము చాలకున్నది. నావ్యవహారము సిబ్బంది యభివృద్ధిమీఁద నున్నది. ఇఁక మీఁదఁ గర్ణాటకములోని యాదాయమువలననే మీరు మీ వ్యవహారములను జరుపుకొనుట మంచిది.

శివాజి పాలింపఁదొడఁగిన జహగీరిలో నదివఱకు శహాజిచే నియమింపఁబడిన పురాతనాధికారులు కొందఱుండిరి. వారు శివాజి యనుజ్ఞ గౌరవింపరు ఇచ్చె? ఇట్లు శివాజియొక్క యాజ్ఞను నతిక్రమించిన వారిలో చాకణ్ అను కిల్లాకు నధిపతియైన ఫిరంగాజీనరసాళా యనువాఁడొకఁడు. వీనితోఁ బోరాట పెట్టుకొనిన యెడల నంతఃకలహములకుఁ బ్రారంభమై తన మహోద్దేశమునకు విఘ్నము కలుగునని తలఁచి శివాజి తియ్యని మాటలచే వాని వశపఱుచుకొని వాని యుద్యోగమునందే వానినుంచెను.

శివాజికి లోఁబడని రెండవయధికారి శహాజీయొక్క ద్వితీయభార్యయైన తుకాబాయికిఁదోఁబుట్టు వగు నాజీమోహితే. సుపా యనుపరగణా యితని చేతిలో నుండుట యే కాక యితనియొద్ద మూఁడువందల గుఱ్ఱపురౌతు లుండిరి. శివాజి యెన్ని సారులు పిలిపించిన నీతఁ డతనిదర్శమునకు వెళ్ళిన వాఁడు కాఁడు. శహాజియొద్దనుండి శివాజికి నీస్వాధీనములో నున్న పరగణా యిమ్మని నాకు నాజ్ఞవచ్చినఁ గాని యీ పరగణా మీకు స్వాధీన పఱుచుటకు వీలులేదు, అని శివాజికి వార్తలంపుచుండెను. వీఁడు మంచి మాటలచే స్వాధీనపడఁడని తెలిసికొని శివాజి యొకనాఁడు తన మావళా సైన్యంబును వెంటఁబెట్టుకొని మధ్యరాత్రి బాజీమోహితె యింటిని ముట్టడించి యతని నతనిపక్షమువారి నందఱను జెఱఁబట్టి పరగణాయంతయు స్వాధీనపఱుచుకొని కర్ణాటకములో శహాజియొద్దకు బొమ్మని యతనినివదలి వేసెను.

శివాజియొక్క జహగీరులో కొండాణా యనియు పురందర మనియు రెండుగొప్ప దుర్గంబులుండెను. ఈ దుర్గములకు నధిపతులు బీజాపూరునవాబుచే నియమింపబడినవారు. వారు శివాజికిఁ బ్రథమము నుండి మిత్రులయియుండిరి. కొండాణాయను దుర్గాధిపతి యగు తురుష్కునికి ధనమిచ్చి శివాజి యాదుర్గమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఇంతలో బురందర దుర్గాధిపతి యగు నీలకంఠ హైబతరావు మృతిఁజెందెను వానికి ముగ్గురుపుత్రులుండిరి. అందుఁ బెద్దవాఁడు బీజాపూరు సులతానుయొక్క యనుజ్ఞ లేకయే దుర్గమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. అందుకు నతనికి నతని యిద్దరుతమ్ములతో వైరము సంభవించెను. ఈతగవు తీర్పవలయు నని వారు ముగ్గురును శివాజి యొద్దకు వచ్చిరి. వారితగవు తీర్ప శివాజి తన సైన్యముతో బురందరదుర్గము క్రింద దిగెను, శివాజి చిన్నతమ్ముల పక్షపాతియై యుండెను. దుర్గాధిపతి కుమారులిద్దరును న్యాయనిర్ణయము నకు నతనిని దుర్గముపైకి దీసికొనిపోయిరి. దుర్గాధిపతి పెద్దకుమారుఁడు నిద్రించుచున్న సమయమునఁ జిన్నకుమారులచే నతనిని కైదుచేయించి

శివాజి తనసైన్యమును దుర్గముపైకి రప్పించి దుర్గము స్వాధీనపఱుచు కొనెను. తరువాత శివాజి ముగ్గురు తమ్ములనుగలపి వారి పరస్పరద్వేషం బుల రూపుమాపి వారికిఁ గొన్నిజాగీరు లిచ్చి తనయొద్దఁ గొన్ని యధికా రంబు లొసఁగెను వారును శివాజియెడ భయభక్తులు కలవారయి యేక నిష్ఠతో శివాజిని భజించి ఖ్యాతి వహించిరి.

ఇట్లొకసంవత్సరములోపల శివాజి రక్తపాత మెంతమాత్రమును జేయకయే యభేద్యము లయిన మూఁడు ప్రచండదుర్గములను సంపా దించి వానికంటె నధికప్రచండమైన యొక దుర్గమును నిర్మించెను. ఇట్లు మహారాష్ట్ర స్వరాజ్యంబునకు మూలాధారం బేర్పఱుచుకొని శివాజి యింత కంటె నధిక సాహసకృత్యంబులఁ జేయ నుద్యమించె.

కొంకణ ప్రాంతము ప్రథమమున అహమదునగర రాజ్యములోనిది యైనను క్రీ. శ. ౧౬౩౭ లో † విజాపూరు నవాబుల స్వాధీన మయ్యెను. అందలి కొంతభాగమునకు ముల్లానా అహమ్మద్ అనువాఁడు సుబేదారుగా నుండెను. ఆ ప్రాంతమందు స్థలదుర్గములును పర్వతదుర్గములును ననే కము లుండెను కాని యాసుబేదారుఁ డసమర్థుం డగుటచే నా దుర్గంబు లన్నియు సులభసాధ్యంబులుగా నుండెను. తనచారులను బంపి శివాజి యా ప్రాంతములోని దుర్గరహస్యంబు లన్నియుఁ గనుఁగొనుచుండెను.

ఒక పర్యాయము సుబేదారునొద్దనుండి విజాపురమునకు నగదు ఖజానా పోవుచున్నదని చారులవలన శివాజికిఁ దెలిసెను. ఈ సంగతి తెలి సిన తోడనే మూఁడువందల గుఱ్ఱపు సిబ్బందితో బయలుదేఱి శివాజి యాఖజానాను నడ్డగించి దోఁచుకొనెను. ఆధన మంతయు రాయగడకుఁ దెచ్చి సురక్షితముగా నుంచెను. ఇట్లమితధనార్జనము చేసి శివాజి వెంటనే కాంగారీ తికోనా లోహగడ్ భోరప్ కేలనా మొదలయిన దుర్గముల నన్నింటిని గెలిచి మావళాప్రాంతము నంతయు స్వాధీనపఱుచుకొనెను. తరువాతఁ గొంతకాలములోనే శివాజి తళే ఘోసాళే రాయరీ మొదలయిన

† మహారాష్ట్రులు విజాపూరు అనియుఁ దురకలు బీజాపూరు అనియు వాడెదరు.

కిల్లాలను సాధించి కొన్ని శత్రుగ్రామముల దోఁచికొనెను. ఇట్లు కొలఁది కాలములోనే శివాజి యనేకదుర్గములను అసంఖ్యధనమును సంపాదించెను. ఈ సమాచారము లన్నియు రమారమి క్రీ. శ. ౧౬౪౮వ సంవత్సర ప్రాంతమున జరిగెను.

కాని కేవలము ధనము సంపాదించుటయే శివాజిపని కాకయుండెను. ధనము సంపాదించుట యతఁడు తలపెట్టికొనిన మహాకార్యమున కొకసాధనము మాత్రమయియుండెను గాన ధనము దొరికినవెంటనే శివాజి ఆబాజిసోనదేవుఁ డనువానిని మహారాష్ట్రములోని కళ్యాణపురము వైపునకు యుద్ధమునకుఁ బంపెను. అతఁడు నాకస్మికముగా ముల్లానా అహమ్మదను ప్రాంతాధిపతిని నెదుర్కొని చెఱఁబట్టి యాప్రాంతములోని కోటల నన్నింటిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఈ వృత్తాంతము తెలిసినతోడనే శివాజి కల్యాణమునకుఁ బోయి యాబాజీ సోనదేవుని నాతనిశౌర్య సాహసములకునై యెంతయు మెచ్చి యాతఁడు గెల్చిన ప్రాంతమునకు నాతనినే సుబేదారు (ప్రాంతాధిపతి)గా నేర్పఱిచెను. చెఱలోనున్న ముల్లానా సుబేదారుని జెఱ విడిపించి గౌరవించి విజాపురమునకు బోవ సెల విచ్చెను. చేతఁజిక్కిన శత్రుని నిట్లు సన్మానించి పంపుట శూరలక్షణమే కదా?

ముల్లానా సుబేదారుఁడు చెఱఁజిక్కినప్పుడు వానికోడలును మరాతా వారిచేతిలోఁ జిక్కెను. ఈ యవన స్త్రీ యతిరూపవతియై యుండెను. ఈ రూపలావణ్యవతిని మీరుంచుకొనుఁడి యని ఆబాజీసోనదేవుఁడు శివాజీకి సూచింపఁగా నాపురుషపుంగవుఁ డాసూచనను ధిక్కరించి యతినీతివిశారదత శోభిల్లునట్లుగా నిట్లనియె.

† "ఈస్త్రీ నాకుఁ దల్లితో సమానమైనది. యశస్సు కోరువారు పరస్త్రీని నభిలషింపఁగూడదు పరదారాభిలాషచే రావణాదులు నశించిరి."

ఇట్లు చేతఁజిక్కిన సుందరయవనస్త్రీని దల్లిఁగా నెంచి బాధా విముక్తను జేసి స్వజనమునొద్దికిఁ బంపిన మహామహుని యింద్రియనిగ్ర

† చిటనీసుకృతమైన బఖరు.

హమును పాపభీరుతను ఉదాత్తనీతి ప్రవర్తనమును (High moral conduct) వేయినోళ్ళఁ గొనియాడినను దనివితీరునా? ఇట్టి యాత్మ నిగ్రహముగల రాజు అరుదు. కాన నట్టి రాజశిఖామణిని లోకులు దేవాంశ సంభూతినిగా నెంచుట యాశ్చర్యముగాదు. మహారాష్ట్రులందఱును శివాజిని శివుని యవతారముగా నెంచెదరు. అట్లెంచుటకుఁ గారణ మాతని యందలి యుత్తమసద్గుణములే. హిందూస్త్రీలను జెఱఁబట్టి భంగపఱుచుచున్న తురుష్కులస్త్రీ యొర్తు చేతఁ జిక్కి నామెను సత్కరించి పంపినాఁడన్న మాట యొక్కటియే శివాజియందు దేవగుణము లున్నవనుటకుఁ జాలును.

కల్యాణప్రాంతమునుగెలిచినతోడనే శివాజి యాప్రాంతముయొక్క జమాబందిపనికిఁ బ్రారంభించెను. లోకుల మిరాసులు మాన్యములహక్కులు స్థిరపఱిచెను. దేవస్థానములయొక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయునాదాయముల స్థిరపఱిచి కొన్నింటిని నధికమువేసి ప్రజలకునెల్లవిధముల సుఖము కలుగునటులఁజేసి యీరాజేమాకు నెల్లప్పుడుండుఁగాకయని వారుదేవునిఁ బ్రార్థించునటులఁ బ్రజాపాలనము చేసెను. కల్యాణప్రాంతమునకు దక్షిణమున జింజిరా యనుసిద్దీల (Negro) రాజ్యముండెను. ఆ రాజ్యములోనివి యగు తళే, ఘోసాళే, రాయరీ మొదలయిన దుర్గములను శివాజి యదివఱకే సంపాదించియుండెను. ఈ సిద్దీలరాజ్యము తనకు భయంపడునటులఁ జేయవలయునని తలఁచి శివాజి రాయరీదుర్గమునకు సమీపముగా లింగాణా యనుదుర్గమును ఘోసాళాదుర్గమునకు సమీపమున చిరవడీ యనుదుర్గమును క్రొత్తగా నిర్మించెను.

శివాజి ఖజానాదోఁచుకొనెను; దుర్గములను సాధించెను; సుబేదారునిఁ జెఱపట్టి ప్రాంతమంతయు స్వాధీనపఱుచుకొనెను; నూతన దుర్గములను నిర్మించె ననుమొదలయినవార్తలొకదానివెనుక నొకటి వెంట వెంట విజాపురమునకు రాఁగా నచ్చటిజనులలో సంక్షోభము పుట్టెను గాని యిందువలన సులతానునకుమాత్ర మెంతమాత్రము భయము కలిగినది

కాదు. శివాజి చేయుసంగతు లన్నియు నీతనితండ్రి యగు శహాజియే చేయించుచున్నాఁడని యతనియభిప్రాయమై యుండెను. కర్ణాటమునుండి రణదుల్లాఖానుఁడు తిరిగివచ్చిన తరువాత నచ్చట శహా యొక్కఁడే యుండుటవలన నాతనియధికారము నానాఁటికి నధికమగుచుండెను. ఇదియుఁగాక శివాజి చేయుచున్న యుద్ధాదులన్నియు శహాజీయొక్క జహగీరు సమీపమునను అతఁడు అధికారిగానుండిన ప్రాంతములలోను జరగుచున్నందున నతనిని బట్టి కైదుచేసిన యెడల శివాజి చేయు దుడుకుతనమంతయు నాఁగిపోవు నని యాతఁడు తలఁచుచుండెను. ఇట్లు తలఁచుచున్నవాఁడు గనుక సులతాను శివాజీతోఁ బోరాడ నేమియు సైన్యముల పంపక శహాజియొద్ద నున్న దేశముఖు బాజీ ఘోరపడే యనువానికి శహాజిని నాకస్మికముగాఁ జెఱఁబట్టి తనయొద్దకుఁ బంపుఁడని గుప్తముగా వార్తపంపెను. ఇట్లు సులతాన్ మహమ్మద్ ఆదిల్‌శహా యొద్దనుండి వర్తమానము రాఁగా బాజీఘోరపడే యొకనాఁడు శహాజీని దనయింటికి భోజనమునకుఁ బిలిచి నమ్మించి క్రీ. శ. ౧౬౪౯ లో చెఱఁబట్టెను. అతఁడు శహాజిని వెంటనే విజాపురమునకు నవాబునొద్దకుఁ బంపెను.

విజాపురమునకు వచ్చినత[illegible] శహాజినిఁ జూచి నవాబు మిగుల నాగ్రహపడి నీపుత్రుఁడు చేయు రాజద్రోహకార్యముల నన్నింటికిని నీవే ప్రేరకుఁడ వని నాకు నిశ్చయముగాఁ దెలిసినది. నీవు నీ కుమారునకు నుత్తరము వ్రాసి యతఁడు రాజద్రోహము మానునట్లుగాఁ జేసినఁ గాని నిన్నుఁ జెఱనుండి విడువను అని పలికెను. అందులకు శహాజీ వినయముతో నిట్లనియె. నాకుమారుని రాజద్రోహమునకు నే నెంతమాత్రమును నుత్తరవాదినిగాఁ జాలను వాఁడు నన్నెంతమాత్రమును లక్ష్యపెట్టఁడు. వాఁడు మీ యెడల రాజద్రోహము చేసినటులనే నాయెడలను బితృద్రోహము చేసినాఁడు. మీకిష్టమున్న యెడల సైన్యమునంపి వానిని శిక్షింప వచ్చును. వాని దండించుట నాకు సమ్మతమే. ఇట్లు శహాజీ తనకుమారుఁడు ప్రారంభించిన కార్యములోఁ దాను లేనని సులతానుతో నెంత

చెప్పినను నాతఁడామాటలు నమ్మినవాఁడు కాఁడు శహాజి తాను నిరపరాధినని చెప్పిన కొలఁదిని ఆదిలషహాకుఁ గోప మధిక మయ్యెను. ఆతఁడు శహాజిని నొకచీఁకటినేల గదిలో బంధించి యుంచి 'కొలఁదిరోజులలో నీ కొమారుఁడు మాకు "శరణుచొరనియెడల ఈగది యొక్క ద్వారము మట్టితో మూసివేసెదము' అని భయపెట్టెను.

తండ్రికి సంభవించిన యాపద వినినతోడనే శివాజి మిగుల చింతాక్రాంతుఁ డయ్యెను. తాను దలపెట్టిన స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను మహాకార్యమైన వదలివేయవలయు. లేక పరమపూజ్యుం డయిన తన తండ్రియొక్క ప్రాణంబులయినఁ దురుష్కునిచేతిలో వదలి వేయవలయు. మూఁడవమార్గము లేదు. ఈ రెండు కార్యంబులును శివాజికిఁ దన ప్రాణంబులకంటె నధిక ప్రియంబులు. వీనిలో నొకటి వదలుటకును నిష్టములేక శివాజి యేమి చేయుదునా యని చింతించు చుండెను. ఘనుల బుద్ధి బలంబులఁ బరీక్షించు ప్రసంగంబు లిట్టివియే; పామరసామాన్యం డిట్టిసమయమున నంగీకృతకార్యంబు మానుకొనును. ఘనుండు తన యమిత బుద్ధిబలముచే నంగీకృత కార్యంబు పరిత్యజింపకయే యాపదల గెలుచును. గాన నాపత్సమయమున నే పండితపామరభేదంబు తెల్లం బగుఁ గనుక ప్రస్తుత సంకటసమయమున శివాజి ఏమి చేసెనో చూచెదము.

ఆదిల్‌షహా నవాబునకు శరణుచొచ్చి తండ్రిని విడిపించుకొను టయే మేలని కొందఱు శివాజికి సలహాచెప్పిరి. కాని యాసలహా యతని కిని, నతనిభార్య యగు సయీబాయికిని రుచింపదయ్యె. ఆ భార్యామణి భర్తకిట్లనియె "నవాబునకు శరణుచొచ్చి యతనిచేతిలోఁ జిక్కినయెడల మనయిష్ట కార్యము (స్వరాజ్య సంస్థాపనము) సిద్ధింపదు. నవాబు మన మాట వినునటులఁ జేసిన మేలుకాని యతనికి మనము లోఁబడుట మంచిదికాదు" ఆహా! వీరపత్ని కీమాటలు తగినవే గదా!

అందఱ యుపదేశము విని శివాజి యొకయుక్తి యోచించెను. ఈయుక్తివలన శివాజియొక్క బృహస్పతిసమాన బుద్ధికుశలత వ్యక్తమగును. ఇన్నిరోజులవఱకు శివాజి విజాపురరాజ్యములోనే యుద్ధములు చేయుచుండెను. డిల్లీరాజ్యమునకు నెంతమాత్రమును బాధ కలిగించినవాఁడు కాఁడు. డిల్లీశ్వరులగు మోగలు లధికబలవంతు లనియు వారితో నిప్పుడే పోరాటపెట్టుకొనుట క్షేమకరము కాదనియు వారితో స్నేహభావముతో నుండినయెడల విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుటకుఁ దనకు వారెప్పుడైన సాయము చేయఁగల రనియుఁ దలఁచి శివాజీ డిల్లీరాజ్యము జోలికిఁ బోయినవాఁడు కాఁడు. ఈస్నేహభావ మప్పుడు శివాజికి నుపయోగించెను. శివాజి తన తండ్రికి విజాపురపు నవాబువలనఁ గలిగిన యాపద డిల్లీశ్వరుండగు శహాజిహానునకుఁ దెల్పి యాతనిని విడిపింపుమని వేఁడుకొనెను. డిల్లీశ్వరునకు శహాజి పరాక్రమమును శివాజి పరాక్రమమును దెలిసియున్నందున నట్టిపరాక్రమవంతుల నుపకారముచే స్వాధీన పఱుచుకొనినయెడల వారు తనకు దక్షిణరాజ్యములు (గోలకొండ మొదలయిన) గెలుచటలో సహాయము చేయఁగల రనియెంచి శహాజిహాను శివాజిమహారాజున కిట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. శహాజిని విడువవలసిన దని మేము విజాపూరు సులతానునకు వ్రాయఁగలము. మీ తండ్రి మాకుఁ బూర్వము (అహమదు నగరరాజ్యములో నున్నప్పుడు) చేసిన యపకారము మఱచి యతనిని మన్నించెదము. అతనిని మానౌకరీలో నుంచుకొనియెదము. ఇదియుఁ గాక మీకు విడిగా నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతుల మనసబుదారీ యిచ్చెదము. ఇట్లు శివాజికివ్రాసి డిల్లీశ్వరుండు విజాపూరునవాబునకు శహాజిని చీఁకటి గదినుండి తీయునటులను ఇతరబాధలు పెట్టకుండు నటులను నాజ్ఞాపత్రిక వ్రాసిపంపెను. అందుపై శహాజీకిఁ జీఁకటికొట్టునుండి మోక్షము కలిగెను. ఉండిలేనటులఁ గొంచెము రాచచెఱ మాత్ర ముండెను. ఇట్లు శివాజి తన బార్హస్పత్యబుద్ధికౌశలమువలనఁ దన స్వాతంత్ర్యంబునకు హాని కలుగకుండఁ దండ్రిచెఱ

విడిపించెను ఈ యుక్తిని యింగ్లీషు చరిత్ర కారులు రాజతంత్ర శిఖామణి (master stroke of policy) యని యభినందించియున్నారు.

తరువాత శహాజి నాలుగు సంవత్సరములవఱకు విజాపురములోనే యుండెను. అంతవఱకు శివాజి విజాపురరాజ్యము నెంతమాత్రమును బాధ పెట్టినవాఁడు కాఁడు. ఈ నాలుగు సంవత్సరములను విజాపూరునవాబు శివాజిపైకి దండు పంపినవాఁడు కాఁడు. ఇట్లు చేయుటకు వీరిద్దఱకును నొక్కొకకారణ ముండెను. విజాపూరురాజ్యములో యుద్ధములు జరిపిన యెడల మరలఁ దవతండ్రిని నేలగదిలో వేయుదు రేమో యని శివాజి భయముండెను. శివాజితో యుద్ధము పెట్టుకొనినయెడల నతఁడు డిల్లీశ్వరునితోఁ గలసి తాను విజాపురరాజ్యములో నుండి సంపాదించిన స్థలము లన్నియు డిల్లీశ్వరున కిచ్చివేయునని విజాపురనవాబునకు భీతి కలిగి యుండెను. తాను డిల్లీశ్వరునకుఁ గట్టవలసిన కప్పము కట్టనందున నతఁడు తనపై వెడలివచ్చు నేమో యనియు వచ్చిన వానికి శివాజి సహాయము చేయుననియు నతనికి జంకు గలిగియుండెను. ఇట్లు ఒకరి కొకరు భయపడు చున్నందున నాలుగు సంవత్సరములవఱకు వారిరువురు (ఆదిల్ షహా, శివాజి) ఒకరిజోలి కొకరు పోయినవారు కారు.

ప్రత్యక్షముగా యుద్ధమునకు రాకపోయినను విజాపూరు నవాబగు ఆదిల్ షహా శివాజిని దొంగతనముగాఁ జంపించుటకు యత్నము చేసెను. కొందఱు మహారాష్ట్రులను గుప్తముగా శివాజియొద్దకుఁ బంపెను గాని వారి దురుద్దేశము దూరదృష్టి గల శివాజి కనుఁగొని వారినే బంధించెను. శివాజి మోసగాఁడనియు మోసముచే నెందఱినో చంపె ననియు నింగ్లీషు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కాని చరిత్రమువలన శివాజీకి మోసము నేర్పినవారు తురుష్కులే యనియు నతనిప్రాణములు దీయవలయు నని యెందఱోతురుష్కులు ఎందఱో తురుష్కులలోఁ గలసిన మహారాష్ట్రులు మాయోపాయములచే యత్నింపఁగా దుదకు శివాజి యాత్మరక్ష

కార్థమై మాయోపాయములు పన్నవలపినవాఁ డాయెననియు చరిత్రము వలన స్పష్టపడఁగలదు.

క్రీ. శ. ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమున ఆదిల్ షహా శహాజీని కర్ణాటకములోని యతని జాగీరునకుఁ బంపెను. కర్ణాటకమునకుఁ బోవుచు శహాజీ తన కొమారుఁడగు శివాజీ కిట్లువార్త పంపెను "నీవు నానిజమైన కుమారుఁడ వైన నన్ను నమ్మించి భంగపఱిచి చెఱఁబట్టిన బాజీఘోర పడేను భంగపఱిచి నాపగ తీర్పుము."

శహాజి కర్ణాటకమునకుఁ బోయినతరువాతఁ గనకగిరిలో గొప్ప యుద్ధములు జరిగెను. ఆ యుద్ధములో అఫజులఖాన్ అనువాని మోసము వలన శహాజీ పెద్దకుమారుఁడును శివాజీ యన్నయు నగు సంభాజీ మృత్యుఁడయ్యెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

పునాదిని బలపఱచుకొనుట

శివాజిమహారాజుయొక్క తండ్రియైన శహాజిని కైదులేకుండఁజేసి యతనిని బీజాపూరు సులతాను కర్ణాట (ద్రవిడ) దేశములోని యతని సొంత జాగీరునకుఁ బంపెనని వెనుకటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిమి. ఇట్లు తన తండ్రి బంధవిముక్తుఁడై నవాబు† చేతిలో లేకుండా బీజాపూరు వదలి కర్ణాటకమునకుఁ బోయెనని తెలిసికొని శివాజి తన యవన విదారణమను నంగీకృత కార్యమును మరలఁ బ్రారంభించెను. బీజాపుర రాజ్యములో మరల మహారాష్ట్రవీరులు తమ ధౌర్త్యమును జూపసాగిరి. శహాజికొఱకు నాలుగు సంవత్సరముల వఱకు బయటఁ బడక లోలోపల రవులుకొనుచున్న శివాజి శౌర్యాగ్ని తండ్రి బంధ విముక్తతతోఁ బ్రజ్వలించెను. ఇటుల నేసమయమునందేపని మానవలయునో యేకాలమున నే కార్యము ప్రారంభింపవలయునో తెలిసి ప్రవర్తించుటయే సారాసార విచారము.

శివాజి యాఱు సంవత్సరముల క్రిందట సంపాదించిన రాజ్యమునకు సమీపముగాఁ జంద్రరావుమోరేయను మరాటి జాగీరుదారుఁ డుండెను. అతఁడు జావళియను గ్రామము తన రాజధానిగా నేర్పఱచుకొనెను. ఆతఁడు శివాజి కులస్థుడే. సమానజాతి వాఁడయినందున నత

---

† నవాబు శబ్దమును సులతాను గించిద్భిన్నార్థకము లయినను జనసామాన్యవ్యవహారము ననుసరించి యీ శబ్దములు పర్యాయపదములుగా వాడఁబడును. సులతాను పదమునకు నాంధ్రంబున సురతాను అనియు సంస్కృతమున సురత్రాణ అనియు రూపాంతరములు గలవు.

విని తన పక్షమునకుఁ ద్రిప్పుటకు శివాజి యెంతయో ప్రయత్నించెను. కాని చంద్రరావు శివాజి ప్రారంభించిన క్రొత్తయుద్యోగమునకు ననుకూలుఁడు కాకపోయెను. నీపక్షము నే నవలంబింప నని స్పష్టముగా శివాజితోఁ జెప్పక సగ మనుకూలముగాను సగము ప్రతికూలముగాను బ్రవర్తించుచుండెను. ఇంతియకాదు, పైకి మీరు పెద్దలన మీరు పెద్దలని సృగాల వినయములు బలుకుచుఁ గపటోపాయములచే † శివరాయనిఁ జంప యత్నించుచుండెను. బాజిశామరా వనువాఁడు మోసముచే శివాజిని జంప యత్నించి భంగపడెనని క్రిందటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిమి. ఆ మోసమున కీ చంద్రరావు మోరేయను జాగీరుదారుఁడును సహాయుఁడుగా నుండెను. ఇట్లు చంద్రరావు గొప్ప మోసగాఁడనియు నతఁడెప్పు డే యుపాయముచేఁ దన ప్రాణములకు మోసము తెచ్చి తన యంగీకృత కార్యంబయిన స్వరాజ్యస్థాపనమునకు భంగము కలిగించునో యనియుఁ దలచి యుక్తులపుట్టి ల్లయిన శివాజి యతనిని యుక్తిచేఁ దొలఁగింప నిశ్చయించెను.

చంద్రరావు బలవంతుఁడును గుయుక్తిపారీణుఁడు నయినందునఁ బ్రత్యక్షముగా యుద్ధముచేసి యతనిని గెలుచుట దుర్ఘటమని తలఁచి యతని మోసమునకుఁ బ్రతియగు మఱియొక మోసముశివాజి కల్పించెను. చంద్రరావు కుమార్తెను దన కిమ్మని శివాజి చంద్రరావునకు వర్తమానమంపి యావివాహమును గురించి రాయబారము చేయుటకు రాఘోబల్లాలు సభాజికావజి యను తన సరదారులఁ జంద్రరావు నొద్దకుఁ బంపెను. ఆ మాయరాయబారులు తాము పిల్లను గుదుర్చుటకు వచ్చినారమని పైకిఁ జెప్పుచుఁ జంద్రరావు నొద్దకు మాటిమాటికి వెళ్ళుచుఁ దాము గుదుర్ప వచ్చినారమని చుట్టరికము గురించి మాటలాడుచుఁ దాము వచ్చిన కార్య

† శివాజి శివునియవతార మని మహారాష్ట్రుల యభిప్రాయమైనందున శివాజికి శివరాయ శివరాజ శివచ్ఛత్రపతి యని పదము లన్నియుఁ బర్యాయ శబ్దములుగా వాడఁబడును

మెట్టుల నెఱవేర్పవలయునో యోజించుచుండిరి. అక్కడి లోకులలోఁ గలసి మెలసి వర్తించుచు వారిగుట్టంతయుఁ గనుఁగొని యచటివారిలోఁ బరస్పరకలహములు కలవనియు యుక్తిచేఁ జంద్రరావును జంపిన రాజ్యమంతయు శ్రమలేకయే మన స్వాధీనమగుననియు శివాజికిఁ దెలిపిరి. అందుపై శివాజి వారి సాహాయ్యమునకు గుప్తముగా సైన్యమంపి వెనుక నుండి తానును రాయగడము వదలి యెవరికిఁ దెలియకుండుటకై రాత్రి ప్రయాణముచేసి మహాబళేశ్వరమునకు వచ్చెను. చంద్రరావు మోరే యొక్క జావళీ గ్రామము మహాబళేశ్వరము నొద్ద నుండెను.

ఇట్లు చేయవలసిన పూర్వప్రయత్నము లన్నియు సిద్ధముగా నుంచుకొని రాఘోబల్లాళుఁడు (శివాజి జావళికిఁ బంపిన రాయబారులలోఁ నొకఁడు) ఒకనాఁడు చంద్రరావును నతని తమ్ముఁడగు సూర్యరావును రహస్యము మాటలాడుట కయి యేకాంతమునకుఁ బిలుచుకొనిపోయి విశ్వాసఘాత మొనరించి వారిని జంపెను. ఈసంగతి తెలిసి చంద్రరావు సైన్యము వారిపైకి రాఁగా నా రాయబారు లిద్దరు నరణ్యములోకిఁ బాఱి పోయిరి. అక్కడ శివసైన్యములు వారికి సాయముచేయుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వా రొక్కపట్టున నలుప్రక్కలనుండి జావళీ గ్రామమును ముట్టడించిరి. చంద్రరావు మంత్రియగు హిమ్మతరావును జంద్రరావు యొక్క యిరువురు పుత్రులును శివాజి సైన్యమును మిగుల శౌర్యముతో నెదిరించిరి. కాని తుదకాకృతజ్ఞతా భూషితుండగు మంత్రిపుంగవుండు యుద్ధములోఁ దెగెను. చంద్రరావు పుత్రులు చెఱఁబట్టఁబడిరి. ఒక నిముసమైనను వ్యర్థపుచ్చక శివాజి యాప్రాంతము నతిశీఘ్రకాలములో స్వాధీన పఱచుకొనెను, ఈ రాజ్యములోని వాసోటా సావతరేభోరే యను దుర్గములు శివాజికి విశేష లాభప్రదములయ్యెను. ఈ సమాచారము లన్నియు క్రీ. శ. ౧౬౫౫ వ సంవత్సరములో జరిగెను. శివాజియొద్ద చెఱలో నుండియుఁ జంద్రరావు కుమారులు బీజాపూరు నవాబునకు వార్తలంపుచు నతని సాయముచే శివాజిని నడంచుటకు యత్నించుచున్నందున

శివాజి వారినిగూడ వధింపవలసిన వాఁడాయెను గాని వారి భార్యా పుత్ర సేవకాదుల నందరును వదలిపెట్టెను.

పైని వర్ణింపఁబడిన చంద్రరావు ఘాతకవృత్తాంత మంతయు శివాజి చరితములో నొక గొప్ప కళంకమనియు నతఁడు నీతి విహీనుఁడని చూపుటకు గొప్ప నిదర్శన మనియుఁ గొందఱు నవనీతివిశారదులగు చరిత్రకారుల యభిప్రాయమై యున్నది. ఈ యభిప్రాయము బొత్తిగా ననాదరణీయ మని చెప్పుటకు వీలులేదు కాని యానవనీతివిశారదు లారోపించునంత దోషమునకు శివాజి పాత్రుఁడు కాఁడని మఱికొంద ఱభిప్రాయ పడుచున్నారు. చంద్రరావు శివాజిని నాకస్మికముగాఁ జంప యత్నించిన వాఁడును సమయము దొరికినప్పు డెటులయినఁ జంప యత్నించుమండిన వాఁడును నయి యుండె ననినమాట జ్ఞప్తినుంచుకొనిన యెడల నతనిఁ జంపినందులకు శివాజియం దారోపింపఁబడిన దోషములో ముప్పాతిక మూఁడువీసముల దోషము తగ్గును. కథా సందర్భమంతయుఁ జూడఁగా రాజ్యలోభముచేతఁ గాక తన ప్రాణరక్షణార్థమై శివాజి చంద్రరావును జంపవలసిన వాఁడాయె నని తోఁచుచున్నది. త ౨ మోసపుచ్చిన వానిని మోసపుచ్చు చున్న వానిని మోసపుచ్చిన నెంతదోషముండునో యంతదోషముకంటె నధికదోషము శివాజిపై నారోపింపరా దనుటకు సందేహము లేదు.

చంద్రరావును జంపి జావళీ గ్రామము సంపాదించిన తరువాత కొలఁదిరోజులకు శివాజి రోహిడా యను దుర్గమును నెకాయకి రాత్రి ముట్టడించెను. ఆ కిల్లామీఁదనున్న దేశముఖు మిగుల శౌర్యముతోఁ బోరాడెను, గాని శివాజి సైన్య మధికమగుటచే నతఁ డోడిపోయి వీరశయనము నొందెను అతని దివాన్ అగు బాజీపరభూ అనువాఁడా యుద్ధములో నత్యద్భుతముగా యుద్ధముచేసి తన యమితస్వామిభక్తిని వెలిఁబఱిచెను. యుద్ధము సమాప్తమయి దుర్గము చేతఁ జిక్కిన పిదప శివాజి

యాబాజి పరభూను మిగుల నాదరించి యతనిపూర్వాధికారము పూర్వపు జాగీరును నతని కిచ్చి యతనిని దనయొద్ద నుంచుకొనెను. అతని చేతి క్రింద(గొంత సైన్యము నుంచెను. ఈబాజీపరభు † తుదవరకు నద్వితీయ స్వామి భక్తితో శివాజి కార్యముల నిర్వహించుచుండెను. ఈ దుర్గము క్రింద నున్న ప్రాంతమునకు హిరడస యని పేరు.

ఇట్లు జావళిప్రాంతము హిరడస ప్రాంతము సంపాదించిన పిదప నాప్రాంతములను గాపాడుటకునై శివాజి కృష్ణానదియొక్క యుగమము నొద్ద (మహాబళేశ్వర సమీపమున) నొక నూతన దుర్గము నిర్మాణింప నెంచెను. ఈ దుర్గనిర్మాణకార్యము నిర్వహించుటకు మోరోత్రిమలపింగళేయను బ్రాహ్మణసరదారుని నియమించెను. ఈతఁడు నానూతన దుర్గమును శత్రువులకు నభేద్యముగా క్రీ. శ ౧౬౫౬ వ సంవత్సరములోఁ గట్టించెను. అప్పటినుండి మోరోత్రిమలపింగళేపై శివాజికరుణ శుక్లపక్ష చంద్రునివలె వభివృద్ధిజెందెను ఆ దుర్గమునకు ప్రతాపగడ్ అని నామ మిడిరి.

ఇట్లింతవఱకు శివాజి బీజాపూరు నవాబుయొక్క రాజ్యములోను నారాజ్యములో నున్న యితర సంస్థానపతుల సంస్థానములలోను అల్లకల్లోలము చేయుచుండెనే: కాని డిల్లీశ్వరుని రాజ్యముకోనికిఁ గాలుపెట్టలేదు. డిల్లీశ్వరుఁడు సార్వభౌముఁడు. అమితబలమును అమితధనమును గలవాఁడు. ఆతనితో మొట్టమొదటనే పోరాటపెట్టుకొనిన నిలుచుట దుస్తరమని యెంచి, శివాజి యింతవఱకు డిల్లీశ్వరునిజోలికిఁ బోయిన వాఁడు కాఁడు ఇప్పుడు కొంతధనము సంపాదించి కొన్ని సంస్థానముల గెలిచి యనేకదుర్గముల నాక్రమించి ప్రబలినపిదప శివాజి డిల్లీశ్వరుని ప్రాంతం

---

† పరభు అనిన శబ్దము ప్రభు అనుసంస్కృత శబ్దమునకు మహారాష్ట్రి తద్భవము. ఈ పదము మహారాష్ట్రముకోని యొకజాతిని దెలియఁజేయును.

బులపై దండు వెడలుటకుఁ బ్రారంభించెను. ఈసమయమున † దిల్లీశ్వరుని స్థితియు దక్షిణములో నతనిక్రింద నున్న రాజ్యముయొక్క స్థితియు బక్కాఁగఁ దెలిసినఁగాని తత్సంబంధమైన శివచరిత్రము బోధపడఁజాలదు గాన దానిని గురించి యిక్కడ సంక్షేపముగా వ్రాసెద.

అప్పటి ఢిల్లీబాదుషహా నామము షహాజహాన్ ‡ దక్షిణములోని రాజు లందఱు పేరికైనను నతనికి సామంతులుగా నుండిరి. అయినను వీరందరు మనసు వచ్చినప్పుడు ఢిల్లీశ్వరుని మాట వినుచు మనసురానప్పు డతనిని ధిక్కరించుచుండిరి. గాన వీరి నందఱను దండించుటకును వీలయినయెడల వారిని రాజ్యమునుండి తొలఁగించుటకును ఢిల్లీశ్వరుఁడు యత్నించుచుండెను. ఢిల్లీశ్వరుఁడు శివాజి తండ్రియగు శహాజిచే రక్షింపఁబడుచుండిన యహమదనగర రాజ్యమును బాడుచేసెననియు నందులో కొంచెము భాగము బీజాపూరునవాబునకిచ్చి కడమ భాగమంతయుఁ దనక్రింద నుంచుకొనెననియు వెనుక (ప్రథమ భాగములో) వ్రాసియున్నాము. దక్షిణములోని తన రాజ్యమునకు సుబేదారుగాఁ దన మూఁడవ కుమారుఁడగు ఔరంగజేబును నియమించి యతనిని క్రీ. శ. ౧౬౩౦ సంవత్సరములో దక్షిణమునకుఁ బంపెను. ఔరంగజేబు విద్యావంతుఁడును బుద్ధికుశలతగలవాఁడును నయినందువలన నహమద నగర ప్రాంత మంతయు నతఁడు సుభిక్షముగఁ (ఆబాద్) జేసెను. కొంచెపాటి పన్ను లేర్పరించి భూమి యంతయుఁ బొందుపరిచెను. ఖడకీ యను

---

† దిల్లీ ఢిల్లీ ఈయుభయరూపఁబులను వాడుకలో నున్నవి.

‡ దక్షిణ మనఁగా నర్మదానదికి దక్షిణమున నున్న హిందూదేశమంతయునని యర్థము. వింధ్యపర్వతమునకు నుత్తరమున నున్నదంతయు నుత్తరమనియు దక్షిణమున నున్నదంతయు దక్షిణమనియుఁ గొందరు చెప్పెదరు. దక్షిణమునకే తురకమున "దక్ఖన్". దాని ననుసరించియే యింగ్లీషులో Deccan అనియెదరు.

గ్రామమును రాజధానిగా నేర్పరిచి దానికిఁ దన నామము ననుసరించి ఔరంగాబాదని పేరుపెట్టెను.

ఔరంగజేబుయొక్క గొప్ప దుర్గుణము రాజ్యతృష్ణ. దక్షిణమునకు వచ్చినప్పటినుండియు గోలకొండ నెట్లు కూల్పవలయును, బీజాపూరు నెట్లు కేల్పవలయుననిన యాలోచనలే చేయుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౫౫ వ సంవత్సరములో గోలకొండ నవాబునకు నతనిమంత్రి యగు మిర్ జుమ్లా యను వానికిని వైరము సంభవింపఁగా ఔరంగజేబు మంత్రి పక్ష మవలంబించి గోలకొండమీఁదికి దండెత్తి పోయి నవాబు నోడించి యతని యొద్దనుండి కోట్లకొలది ధనము పుచ్చుకొని యతని కూఁతుసు దన కుమారుఁడగు సులతానుమహమ్మ దనువానికిఁ బెండ్లి చేసెను.

ఇట్లొకరాజ్యము నొంచి బీజాపూరు రాజ్యముపైకి నేదియో కారణముచే దండు వెడల యోజించుచుండెను. ఇంతలో విజాపూరు నవాబగు మహమ్మదు ఆదిల్ షహా క్రీ. శ. ౧౬౫౬ లో మృతిజెందెను. వాని కుమారుఁడగు రెండవ అల్లీఆదిల్ షహా రాజ్యాసనారూఢుఁడయ్యెను. అప్పుడాతని వయస్సు పందొమ్మిదివత్సరములు. అప్పుడాతని రాజ్యము సుస్థితిలో నుండి బొక్కసములోఁ జాలధన ముండెను. ఇవియన్నియుఁ జూచి యౌరంగజేబు దురాశ యధికమయ్యెను. ఢిల్లీశ్వరుని యనుజ్ఞ వడయకయే రాజ్యారూఢుఁ డయినాఁడనిన యపరాధ మొకటి క్రొత్త నవాబుపై మోపి ఔరంగజేబు బీజాపూరుపై ధాడిమి వెడల విశ్చయించెను. తాను సాయముచేసిన గోలకొండమంత్రి గొప్పసైన్యముతో వచ్చి తన్నుఁ గలిసికొనఁగా నాతఁడు దండయాత్ర వెడలెను. అప్పుడనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౫౭ వ మార్చినెలలో శివాజి ఔరంగజేబున కిటుల వార్త నంపెను. "మేము మొదటినుండియు ఢిల్లీశ్వరుని సేవకులము. ఇఁక ముందును నటులనే యుండెదము. మేము విజాపుర రాజ్యములో గెలిచిన రాజ్యమంతయు మాక్రిందనే యుంపవలసినది. అటులనే కొంకణ ప్రాంతములోని దాభూళ్ మొదలయిన తాణా లన్నియు మాయధికారములోనే యుండునది." ఔరంగజేబు మహాసంతోషముతో నీయుత్తరమును స్వీక

రించినవానివలె నటించి యందులోని యంశములన్నియుఁ దనకు సమ్మత ములని సూచించెను. ఇంతియకాదు శివాజిని జూడఁదనకుఁ జాలనభిలాష మున్న దనియు నౌకరి నౌకరు కలిసినయెడల ననేక రహస్యములు మాటలాడవలసి యున్నవనియు బీజాపూరిరాజు నోడించుట యిద్దఱకు నావశ్యకమే గనుక శివాజిహితమే తన హిత మనియుఁ దనహితమే శివాజిహితమనియు బికనీతు లుపన్యసించెను. కాని ఔరంగజేబుకంటె జిత్తులలో శివాజి రెండుకమ్మలధికము చదివినవాఁ డయినందున ఔరంగజేబు మాటలు నమ్మి యతని యొద్దకుఁబోక "మేము మీకు సామంతులము. మీ యాజ్ఞమాకు శిరమున వంద్యము" అని శుష్క సమాచారములు పంపుచుఁ గాలము గడపెను.

ఔరంజేబు బీజాపురముపైఁ గత్తికట్టుకొని పోఁగా నచ్చటివారును జేతనయి నంతవఱకుఁ బోరాడిరి. కాని నవాబు చిన్నవాఁ డయినందునను పరదార్లఁదఱును నొక్కచోట లేనందునను నొక్కమనసుగలవారు కానందున వజీరు స్వామిద్రోహియై ఔరంగజేబుతోఁ గలసినందునను నవాబు జర్జరుఁడై కోటిరూపాయలును మఱియేపదార్థము లడిగిన నా పదార్థములు నిచ్చి సంధిచేసికొన సిద్ధుఁడయ్యెనుగాని వీలయిన యెడల విజాపూరు విజాపూరు రాజ్యమంతయు ఢిల్లీరాజ్యములోఁ గలిపి నవాబును జెఱఁబెట్టవలయు నని యౌరంగజేబు చూచుచుండెను.

ఇచ్చట శివాజి తియ్యనిమాటలతో నౌరంగజేబును విజాపురము పైకిఁ బంపి తాను నతనిరాజ్యములోనికిఁ జొరఁబడెను. ఢిల్లీవారికిని విజా పూరు వారికిని యుద్ధము జరుగుచున్నందున నదిబహుదినముల వఱకు జరుగుననియు వారిరువురును బోరాటములో మునిఁగియుందురు గాన వారి రాజ్యములో యథేచ్ఛముగా విహరించి స్వరాజ్యాభివృద్ధియు ధనాదిసం గ్రమును జేయవచ్చు నని తలఁచి శివాజి యాకార్యమునకుఁ బ్రారంభిం చెను మొగలులు (ఔరంగజేబు మొదలయినవారు) విజాపురమునకు వెళ్ళఁగానే శివాజి ఢిల్లీశుని జున్నరుసుగ్రామము దోఁచుకొనెను ఈదోఁపి డిలో నతనికి మూఁడులక్షల మొహరీలు రెండువందల గుఱ్ఱములు మఱి

కొంత ధనము దొరకెను. ఈ ధనమంతయు స్వయముగా పూనాపట్టణము వకు(దీవికొనిపోవు చప్పటినుండి యాశ్వికులచేత రాయగడము:నకు(బంపి అహమదునగర పట్టణము దోచుటకు వెడలెను. శివాజి దొంగత్రోవ నెకాయకి అహమదనగరముపైకి వచ్చినను గోటలోనివార కా వృత్తాంతము త్వరగా(దెలిసినందున వారు గుఱ్ఱపురౌతుల(బంపిరి. అందువలన శివాజికి విశేషధనము దొరకలేదు. అక్కడ ౭౦౦ గుఱ్ఱములు ౪ ఏను(గులు మాత్రము దొరకెను. శివాజి భయము విడిచి స్వతంత్ర రాజువలె నిట్లు డిల్లీ రాజ్యములోను దనమహారాష్ట్ర సాహసమును జూపసాగెను.

పూనాకు వచ్చినతరువాత శివాజి యొక గొప్ప యాశ్వికసైన్యమును నిర్మించుటకు(బ్రారంభించెను. ఇదియె విఖ్యాతివడసిన మరాటగుఱ్ఱమునకు(గూటస్థము. జున్నరు అహమద నగరములనుండి తెచ్చిన గుఱ్ఱములను మూలాధారముగా నేర్పఱచుకొని అశ్వసైన్యము నిర్మింపసాగెను. అన్నిదిశలకును మనుష్యుల(బంపి సైన్యమునకు నుపయోగకరము లగు నుత్తమాశ్వముల ననేకముల(గొనితెప్పించెను. సైనికుల కందఱకు నశ్వారోహణముచేసి యుద్ధము చేయుపద్ధతి నేర్పెను. శిలేదారులను చిన్న చిన్న యశ్వసేనాధిపుల నియమించెను. ఇంతకు(బూర్వమతనియొద్ద మాణకొజీదు తొండే యని తండ్రికాలమువా(డగు నొకవిశ్వాసపాత్రు(డయిన హవా:దారుండుండెను. అతని యొద్ద గుఱ్ఱపురౌతుల యొకచిన్న గుంపుమాత్ర ముండెను. అతనికి శివాజి "సర్ నౌబత్" అనిన బిరుదు నొసంగి యుండెను. అత(డు మృతి చెంద(గా నతనిపనిమీ(ద శివాజి గొప్పవంశస్థు(డును తెలివిగల శిలేదారు(డు నయిన నేతాజిపాల్కర్ అనువాని నియమించెను. అటులనే బహుదినములనుండి తనదివాన్‌గానున్న శామరావుపంతునకు "పేషవా" † యనుపదవి యొసంగెను. అతనికిరాజ్య

---

† "పేషవా" యన(గా ప్రధానియనియర్థము "ప్రధానః పేషవామతః" అని రాజవ్యవహారకోశము. ఈకోశము శివాజికాలములోనే నిర్మింప(బడినది

కార్యసంబంధమైనట్టియు (Administrative) కొంత యుద్ధసంబంధమైనట్టియు (Military) రెండు అధికారము లుండెను. బాలాజి విశ్వనాథుఁడు మొదటి పేషవా యని యన్ని యింగ్లీషు చరిత్రగ్రంథములలోను గొన్ని మహారాష్ట్ర చరిత్రగ్రంథములలోను వ్రాయఁబడి యున్నది. కాని యాలాగు వ్రాయుట న్యాయముకాదు. బాలాజి విశ్వనాథునికాలము నుండి పేషవాలు ఇతరదేశములలో విశేషవిఖ్యాతు లయిరి. ఇంతయే. కాన శ్రీ శివాజిచే "పేషవా"పదవి ప్రప్రథమమున నెవ్వరి కీయఁబడెనో యాశామ రావుపంతులే † మొదటిపేషవా యనుటకు సందేహము లేదు.

ఈ ప్రకారముగా ఔరంగజేబు విజాపూరు పట్టణముతో ఘోరముగాఁ బోరి దానిని మ్రింగుదునా యని తలంచుచున్న సమయమునను ఒక యద్భుతమైన యశ్వసైన్యము నిర్మించి యిద్దఱు తురకలు ఒకరితో నొకరు పోరాడుచుండ నిద్దఱను స్వాహా చేయుదునా యని శివాజి యోజించుచున్న సమయమునను ఉత్తరహిందూస్థానములోన నొక్క గొప్ప రాజ్యక్రాంతి (Revolution) ప్రాప్తించెను. అది యేది యన:—

ఢిల్లీశుండును ఔరంగజేబుతండ్రియు నగు షహజహన్ బాదుషహకు నాకస్మికముగా వ్యాధిసంభవించి జీవించియుండుట దుస్తరమయ్యెను. అతనికి నల్గురుకుమారు లుండిరి. పెద్ద వాఁడు దారా. వాఁడు తండ్రియొద్దనే యుండి రాజ్యకార్యములను జూచుచుండెను. కడమముగ్గురిలో నొకఁడు బంగాళదేశములోను నొకఁడు గుజరాతదేశములోను ఒకఁడగు ఔరంగజేబు దక్షిణములోను నుండిరి. తండ్రిదేహస్థితి తెలిసినతోడనే పెద్దయన్న రాజ్య మంతయు నాక్రమించుకొనునేమోయని

---

† మహారాష్ట్రమున ఆదరార్థమున వాడఁబడు "పంత" శబ్దమును తదర్థమునందే తెలుఁగు లుప్రత్యయముతోడ వాడఁబడు "పంతులు" శబ్దము భిన్నశబ్దములుగాక యొకశబ్దమే యైయున్నది గాన శామరావుపంత్ అనుటకు మాఱుగా "శామరావుపంతులు" అని వాడఁబడియె.

ముగ్గురు తమ్ములను దమతమ సైన్యములతో డిల్లీకిఁబోయిరి. ఇట్లు డిల్లీకిఁ బోవలసినవాఁ డయినందున ఔరంగజేబు బీజాపూరు యుద్ధము చాలించి నవాబు ఇచ్చెద నన్నధనము తీసికొని యాతనితో సంధిచేసి డిల్లీకిఁ బోయి యన్నదమ్ములఁ జంపి కొంచెము బాగయినతండ్రిని జెలుసాలలో నుంచి క్రీ. శ. ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమున డిల్లీతక్తు నెక్కి బాదుషహా యయ్యెను.

ఇట్లాకస్మికకారణమువలన నౌరంగజేబు బీజాపూరు నవాబుతో సంధిచేసికొని దిల్లీకి వెళ్ళవలసినవాఁ డయినందున వీరిరువురకు బహుకాలమువఱకు యుద్ధము జరుగు ననియు వారి కలహమువలనఁ దనకేమో లాభము కలుగు ననియు శివాజి తలంచినతలంపు లన్నియు నిరర్థకంబు లయ్యె. ఔరంగజేబు సంధిచేసికొని తిరిగి రాఁగలఁడని విన్నతోడనే మిగుల నమ్రతతో నతనికి విజాపురమునకు శివాజి యిట్లు వార్త పంపెను.—"నావలన తప్పయినది. అందునకు క్షమింపుఁడి. మేము బాదుషహా సామంతులము. మీరు చెప్పినపని చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాము." ఔరంగజేబు ఉత్తరమునకు వెళ్ళునప్పుడు శివాజి తన రాయబారి యగు కృష్ణాజిభాస్కరు అనువానిని నతనియొద్దకుఁ బంపి యిట్లు విన్నవించుకొనెను. "ఇదివరకు జరిగిన యపరాధమునకై మాకు బశ్చాత్తాపము కలిగినది. ప్రస్తుతము మీకు సాహాయ్యము చేసి యిదివరకుఁ జేసిన యపరాధము లన్నియు లేకుండఁ జేసికొన దలఁచి మీ కొఱకు మేము గుఱ్ఱములదండును సిద్ధపఱిచి యుంచినారము. మీయాజ్ఞయైన యెడల మీ సాహాయ్యార్థమై దానినుత్తరమునకుఁ బంపెదము దక్షిణమున నున్న మీరాజ్యమంతయు మేము కాపాడఁగలము. కాని దిల్లీబాదషాహి రాజ్యములో మాకుఁ బూర్వమునుండి వచ్చుచున్న దేశముఖీగిరిసంబంధమైన హక్కులు మావి మా కిప్పింపఁగోరుచున్నాము. మా హక్కులు మా కిచ్చిన మీ సేవచేయుటకు మేము సిద్ధముగా నున్నాము ఇదియుఁగాక కొంకణప్రాంత మంతయు విజాపురమువారి ప్రభుత్వముక్రిందఁ బడయి పోయినది. ఆ ప్రాంతము మీరు మా కిచ్చినయెడల మీకు మే మధిక లాభము గనఁబఱిచెదము.

ఔరంగజేబున కీవర్తమానమునందలి యంతరార్థముతెలియకపోలేదు. కాని యుత్తరమునకు స్వకార్యార్థియై వెళ్ళవలసినవాఁడయినందున నిప్పుడు దక్షిణములోఁ బోరాటపెట్టుకొనుట క్షేమకరము కాదని యెంచి యుక్తితో శివాజి కిట్లు ప్రత్యుత్తరమంపెను:—"నీవు రాయబారిద్వారా పంపినవార్త తెలిసినది. నీపూర్వాపరాధము లన్నియు క్షమింపఁబడియె. ఇఁకమీఁద మరల దప్పులు చేయవలదు. మారాజ్యములో నీకుఁ గల దేశముఖుహక్కులను గుఱించి సవిస్తరముగా విన్నవించుటకు మాయొద్దకు సోనదేవపండితుని (ఆబాజీసోనదేవుఁ డనువానిని) పంపిన మేము దానిని గుఱించి యోజింపఁగలము. మీహక్కులు మీకుఁ బ్రాప్తము కాఁగానే మాసాహాయ్యమునకు నైదువందల గుఱ్ఱపురౌతుల నుత్తరమునకుఁ బంపవలసినది. దక్షిణములోని మారాజ్యమును గాపాడుచుండునది" ఇట్లు తియ్యనిమాటలతో శివాజిని సమాధానపఱిచి యుత్తరమునకుఁ బోయి రాజ్యము సంపాదించిన పిదప శివాజి గర్వమడఁగ వచ్చును, అంతవఱకు వీనిని మంచిమాటలచే మనకు ననుకూలునిఁగానే యుంచుకొనవలెను, అని తలఁచి ఔరంగజేబుత్తరమునకుఁ బోయెను. ఔరంగజేబు చెప్పినప్రకారము శివాజి తన హక్కులను గుఱించి ఔరంగజేబు నొద్దకు వకీలును బంపను లేదు. గుఱ్ఱపుదండును బంపి ఔరంగజేబునకు సాహాయ్యము చేయనులేదు. ఈ ప్రసంగము జరిగిన తరువాత నాలుగుసంవత్సరముల వఱకు ఈ విఖ్యాత వీరప్రతివీరులకు మరలఁ బ్రసంగము జరగలేదు:

ఔరంగజేబునకును విజాపురపు నవాబునకును సంధి కలిగినందున నవాబు తనయొద్దనున్న సైన్యములో నేడువందల తురుష్కసైనికులఁ దగ్గించెను. నిరుద్యోగు లయిన యా శూరయవనులు శివాజీ యొద్దకు నుద్యోగమునకై వచ్చిరి. శివాజి వారినందఱను దగినజీతముల నేర్పఱిచి తనయొద్ద సైనికులఁగా నుంచుకొని వారిపైని రఘునాథబల్లాలుఁ డను మహారాష్ట్రశూరుని నధికారిగా నేర్పఱిచెను ప్రస్తుతము మనదొరతనము వారు హిందూశిపాయీలపై నింగ్లీషు నధికారుల నుంచినటులనే శివాజీ తన

తురకబంట్లకు మరాటయధికారిని నియమించెను. ఇందువలన నితని దీర్ఘదృష్టి స్పష్టమగుచున్నది. హిందూ సిపాయిలు ఇంగ్లీషువారిసేవ కృతజ్ఞతతోఁ జేసినటులనే యీ శూరయవనులు శివాజికి ననేక యుద్ధములలో నమితసహాయము చేసిరి. ఇందువలన శివాజియందుఁ దురకలను గూడ సంతోషపెట్టి తన భక్తులను జేసికొను కౌశల్యముండెనని చెప్పుటకు సందేహములేదు.

ఈ తురకబంట్ల సహాయముచేతను మఱికొందఱు సైనికులఁ బోగుచేసి వారి సాహాయ్యముచేతను శివాజి కొంకణ ప్రాంతములో సముద్రపుటొడ్డున నున్న కొన్ని దుర్గములను సంపాదించెను.

కొంకణములో జింజిరా యను సముద్రదుర్గము కలదు. ఆదుర్గాధిపతి యగు సిద్దీఫత్తేఖానుని రాజ్యము కొంకణములోనే యాదుర్గము చుట్టుండెను. ఈఫత్తెఖానుఁడు సిద్దీయన నీగ్రో (Negro) జాతివాడు. మొదట వీఁడును వీనియాధిపత్యము క్రిందనున్న జింజిరా ప్రాంతమును అహమదనగర రాజ్యము క్రింద నుండెను. ఆ రాజ్యము నాశనమొందిన తరువాత వాఁడు విజాపూరు నవాబునకు సామంతుఁడయ్యెను. వానియొద్ద సముద్రముపై యుద్ధముచేయుటకుఁ దగినయోడ లనేకములుండెను. అందుచే సముద్రముమీఁద వానినెదిరించువాఁడెవ్వఁడు లేఁడయ్యెఁ గనుక వానిని గెలుచుటకు శివాజి తన పేషవా యగు శామరావు పంతును సైన్యములతోఁ బంపెను. కాని శత్రువులరాక ఫత్తేఖానునకుఁ ద్వరగాఁ దెలిసినందున వాఁడే ప్రతివ్యూహము పన్నిపేషవాను క్రీ. శ. ౧౬౫౯ లో నోడించెను. ఈపరాజయము వలన శివాజికిఁ జాల చింతగలిగి యతఁడు శామరావుపంతును పనినుండి చాలించి † మోరోత్రిమలపింగళే యను

† ఈ పేషవాపేరు మోరోపంతు, "మోరో" అనునది యీ శబ్దము యొక్క హ్రస్వస్వరూపము ఇతని తండ్రిపేరు త్రిమలపంతు. ఇంటిపేరు పింగళే. ఈ మూఁడుకూడి మోరోత్రిమలపింగళే యను పేరాయెను. మహారాష్ట్రులలో ప్రథమమునఁ దమ పేరు పిదప తండ్రి

సరదారునకుఁ బేషవా యనుబిరుదు నొసంగెను. ఇతఁడు రెండవ పేషవా. కొంత సైన్యము వెంటఁదీసికొని రఘునాథబల్లాళుఁడను సరదారు జింజిరా సిద్దిపైకిఁ బోయెను. కాని సిద్దీని వంపలేకపోయెను. అందుపై శివాజీ గొప్పసైన్యమిచ్చి పేషవాయగు మోరోపంతుపింగళేను సరనోబతు పాలకరును వానకాలము అయినతోడనే జింజిరాకుఁ బంపెను గాని యింతలో విజాపురమునుండి అఫజులఖానను వాఁడు ప్రచండసైన్యముతోఁ దనమీఁదికిఁ వచ్చుచున్నాఁడని తెలిసినందున నాసైన్యముల నన్నింటిని దిరిగి పిలిపించుకొనవలసినవాఁడాయెను.

పేరు తరువాత ఇంటిపేరు వ్రాయు నాచారముకలదు. ఇతని యింటి పేరును గుఱించి కొంత విచారింపవలసియున్నది. మహారాష్ట్రము లోని పింగళేవారును ఆంధ్రదేశమునందలి పింగలివారును ఒకయింటి వారెయని తోఁచెడివి "మోరోత్రిమలపింగళే" నామములోని "త్రిమల" శబ్దము "తిరుమల" శబ్దమే. ఈపేరు మహారాష్ట్రములో లేదు. తిరుమలయ్య, తిరుమలమ్మ, తిరుమలాచార్యులవారు మొదల యిన నామంబు లాంధ్రదేశంబున వాడుకలో నున్నవి. కాన మహా రాష్ట్ర ""పింగళే"లు ఆంధ్ర "పింగలి" వారే దేశాంతరంబునకుఁ బోయినందున ఆదేశాచారములనే గ్రహించియుందురు. తమయాచార ములను భాషను వదిలి పూర్ణముగా మహారాష్ట్రులైన యనేకాంధ్రులు ప్రస్తుతము మరాటాదేశములోఁ గానపచ్చెదరు. అటులనే యీ పింగ ళేలు స్వరూపము మాఱిన పింగలివారు యయుందురు. ఆంధ్రంబున "పింగలి" యను నింటిపేరు గలవా రిద్దఱున్నారు. ఒకరుత్తర సర్కారులోనున్న పింగలివారు. వీరు ప్రఖ్యాతుఁడైన పింగలి సూరన్నకు జ్ఞాతులని చెప్పవచ్చును. రెండవవారు నైజామురాజ్యము లోని అనుమకొండ (హనుమకొండ) వైపుననున్న పింగలి వారు. తాము అక్కన్నమాదన్నగారి సంతతివార మని వీరు చెప్పెదరు. వీరిరువురలో నెవరిలోనుండి "పింగళే"లు చీలినవారో కనుఁగొన వలసియున్నది.

11/646
6184

ఐదవ ప్రకరణము

గురూపదేశము

పైశీర్షికఁ జదివినతోడనే చదువరులు వీరరసప్రధానమైన శివాజి చరిత్రమునందు శాంతరసపూరిత మగు మతగురువుల వారి సమాచార మేల వచ్చెనని యాశ్చర్యము నొందుదురు. కాని శివాజి చూపిన శౌర్యము నకును స్వదేశాభిమానమునకును స్వమత సంరక్షణమునకును ప్రథమ ప్రేరకుఁడు గాకపోయినను ముఖ్యప్రేరకుఁ డయిన రామదాసస్వామి యొక్క సంపూర్ణ చరిత్రము గాకపోయినను, శివాజితో సంబంధించినంత మట్టునకయినను నిచ్చట నియ్యకుండిన నమ్మహానుభావుని యెడల నగౌరవముఁ జూపినవాఁడ నగుదు ననియు, శివాజిచరిత్రము అసంపూర్తిగా వ్రాసినవాఁడ నగుదుననియు నిచ్చట సంగ్రహముగా శివాజి రామదాససంబంధమును వర్ణించుచున్నాను.

మతజిజ్ఞాసయు మతోపదేశంబును మానవులకు సంసారమునందు విరక్తిగలుగునటులఁ జేయు ననియు జ్ఞానోపదేశము యొక్క పరమోద్దేశము సర్వసంగపరిత్యాగమే యనియు జనసామాన్యంబు దలఁచుచుండ గురూపదేశమువలన మఱింత శూరుఁడయ్యె ననియు నైహికరాజ్యము సంపాదించుటయందు నధికోత్సాహి యయ్యెననియు నేను వ్రాయుట చదువరులకు వింతగానుండును. కాని వివిధదేశముల చరిత్రములను జక్కఁగా నభ్యసించిన వారికి, స్వమతాభిమానము, స్వదేశాభిమానముగాఁ బరిణమించు ననినసంగతి వింతగా నుండఁజాలదు. మతాభిమానమును మతశ్రద్ధయుఁ బూర్వము దేశాభిమానమునకుఁ బ్రబల పోషకులుగా నుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౪౯ నుండి ౧౬౬౦ వఱకు నింగ్లండు దేశ సంరక్షకుఁడు (Protector)గా నుండిన క్రాంవేల్ గెలిచినయుద్ధంబు లన్నియు మత ప్రేరకులగు శూరులసైన్యంబుల వలననే యని తద్దేశచరిత్ర చదివిన

వారికి విశదమే. ఏవానినైనను సైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొనుటకుఁ బూర్వ మాతఁడు నమిత మతాభిమానము కలఁవాఁడా కాఁడా యని క్రాంవెల్ ఆలోచించుచుండెను. మతాభిమానులు కానివారల నతఁడు సైన్యములోఁ జేర్పనేలేదు; కనుకనే సార్థకనాము లగునతని లోహకాయులు (Ironsides) ఎచ్చటను బరాభూతు లయినవారు కారు. ఇఁక రెండవ యుదాహరణము హాలండు దేశములో స్థాపింపఁబడిన ప్రజాసత్తాత్మక రాజ్య మంతయుఁ బ్రాటెస్టంటు మతాభిమానముయొక్క ఫలమే యని. "డచ్ ప్రజాసత్తాత్మక రాజ్యముయొక్క యభ్యుదయము" Rise of the Dutch Republic అను చరిత్రరాజముఁ జదివినవారికిఁ దెలిసిన విషయమే. అంతదూరము పోనేల? సాంఖ్యంబును యోగంబును సమన్వయించి సాంఖ్యయోగం బనుశాస్త్రంబు నిర్మించి కర్మ బ్రహ్మమీమాంసా ప్రతిపాదితంబు లగు కర్మయోగ జ్ఞానయోగముల నన్వయించి యర్జునునకుఁ గృష్ణునిచే నుపదేశింపబడిన గీతా శాస్త్రంబు గొప్ప వేదాంత గ్రంథంబని హిందువులందఱును బఠించుచున్నారు. కాని యీ వేదాంత శాస్త్రంబు అర్జునునఁ గర్తవ్యాచరణంబునకుఁ బ్రేరేపించి యతనిచే స్వధర్మము ననుష్ఠింపఁజేయలేదా? ఇట్లు నిజమైన మతంబు మనుజుని సంసార పరాఙ్ముఖునిం జేయుటలేదు. కర్తవ్యనిష్ఠునే చేయును. కాన శివాజి రామదాసచరిత్రము సాంసారికులకును సన్న్యాసులకును ననుకరణీయమే.

మహారాష్ట్రదేశములో జన్మించిన భగవద్భక్తులగు సాధువులలో రామదాసొక గొప్పసాధువు. మహారాష్ట్రమున ఏకనాథస్వామి, ముక్తేశ్వరుఁడు, నాదోపంతులు, ఆనందతనయుఁడు, వామనస్వామి, తుకారామ్ రామదాసు, మొదలగు సాధువు లనేకులు జన్మించిరి. వీరిలోఁ గొందఱు శివాజి కంటెఁ బూర్వపువారు, మఱికొందఱు శివాజీ సమకాలికులు వీరిలో తుకారామ్ అనునతఁడు కోమటికొలమువాఁడు. ఈ సాధువులును వీరి పూర్వపువారును, తరువాతి సాధువులును మహారాష్ట్రమునందుఁ జేసిన మహాకార్యంబులు మూఁడు:—

1. సంఘసంస్కరణము:—జాతిభేదము లేక భక్తి జ్ఞానవైరాగ్యము లన్నిజాతుల వారికిని నీసాధువులు బోధించిరి. జ్ఞానసంపన్నుండు నీచజాతి వాఁడయినను వానిని బ్రాహ్మణసాధువువలెనే సన్మానించిరి. తుకారాము అనుసాధువు వైశ్యుఁడు; నామదేవు శూద్రుఁడు; చోఖామేళా యనువాఁ డంత్యజుఁడు. ఈ సాధువు లందఱును బ్రాహ్మణసాధువు లయిన ఏకనాథ, రామదాసు, మొదలయినవారితో సమానమైన గౌరవమును జెందిరి. నేఁటివఱకును బ్రాహ్మణులచే వందనములను గైకొనుచున్న పాండురంగ భక్తుఁ డగు తుకారాము అభంగము లనఁబడు తనపద్యములలో నిప్పటి మననవనాగరకులవలెనే పాషాణపూజానిషేధము, జాతిభేదనింద మొదలయిన సంగతుల నత్యుత్తమముగా నుపదేశించియున్నాఁడు. † రామదాసస్వామి భూతప్రేతములయందలి పిచ్చినమ్మికలను ధైర్యముతో ధిక్కరించియున్నాఁడు. ఇట్టిసాధువులు మానవులందఱును సమానులనియు జ్ఞానమే ప్రధానము కాని జన్మము కాదనియు నేర్పిరి.

2. భాషాభివృద్ధి:—ఆంధ్రదేశంబున రాజసాహాయ్యముచే భాషాభివృద్ధియయ్యెను గాని మహారాష్ట్రమున సాధుసాహాయ్యముచే భాష యభివృద్ధిఁ జెందెను. కేవల బ్రాహ్మణులకే కాక జ్ఞానమన్నిజాతులవారికి నొసంగవలయు నని సాధువుల యుద్దేశ మైనందున సంస్కృతభాషలో గ్రంథరచనచేసినందున లాభము లేదని తలఁచి వారు మహారాష్ట్రభాషలోని కావ్యముల రచించిరి. ఇందువలననే మహారాష్ట్రకావ్యము లన్నియు

† తెలుఁగువారిలోఁ దుకారామువంటివాఁడు వేమన. వేమన పద్యములలో నున్న సంఘసంస్కరణోపదేశమును మనమింకను నెఱుంగక యుండుటయు మహారాష్ట్రసాధువుల సంస్కరణ వాక్యములను న్యాయమూర్తి రానడేవంటి వారును నభినందించుటయుఁ జూచిన నిప్పటి యాంధ్రులకును, మహారాష్ట్రులకును గలభేదంబును, వారిభాషాభివృద్ధికిని మనభాషా వనతికిని గల కారణంబులు తేటపడఁగలవు.

భక్తిరసప్రధానములు. ఆదిరసప్రధానకావ్యం బొక్కటియు నను నా భాషలో లేదు. మన యాంధ్ర పురాతన కవులలో నొక్క బమ్మెరపోతరాజు భగవద్భక్తుఁడు. మహారాష్ట్రములోఁ బ్రతికవియు భగవద్భక్తుఁడే. భక్తిప్రేరణచేఁ గాక మఱి యన్యప్రేరణచేఁ గావ్యము చెప్పినవాఁడు లేఁడు; ఇట్లు మహారాష్ట్రములోఁ గవిత చెప్పినందున వీరిని సంస్కృత పండితులు నవ్విరి. తురుష్కరాజులు ప్రతిబంధపెట్టిరి, కాని యీశూర భగవద్భక్తు లా బాధల కన్నిఁటికి నోర్చి యుత్తమ నీతిపూరితంబులయిన భవ్యకావ్యంబుల నిర్మించిరి. ఈ సాధువులు నిర్మించిన కావ్యంబులను గుఱించి న్యాయమూర్తు లయిన మహాదేవగోవిందరానడేగా రిట్లు వ్రాసిరి:—"తురకల మతదురభిమానంబును సంస్కృతపండితుల పరిహాసంబులను లక్ష్యపెట్టక విద్యాప్రీతిచేతను నజ్ఞానులకు నీశ్వరజ్ఞానము సులభముగా లభించునటులఁ జేయవలయు ననిన నిరపేక్షపరోపకార బుద్ధిచేతను బ్రేరితమై మహారాష్ట్రకవులపరంపర దేశభాషా వాఙ్మయంబును నభివృద్ధిచేసెను పవిత్రరచన గలిగినట్టియు, నున్నతనీత్యుపదేశ పూరితంబయినట్టియు, భక్తిమయ మయినట్టియు నిట్టివాఙ్మయంబు భూతలంబుపై నేదేశంబున కయినను భూషణాస్పదంబె".†

---

† A succession of Marathi poets, inspired with the love of letters, or with the benevolent and disinterested object of placing the knowledge of God within the reach of the ignorance, cultivated, in spite of the Mahomadan bigotry and the sneers of Sanskrit Pandits, a literature which can well meet the ordinary wants ofany people and which for its purity and high line of morality and devotion would do credit to any nation on the surface of the earth.

Justice M. G. RANADE.

౪. రాజకీయసంస్కరణ:—ఈసాధులు భగవద్భక్తిద్వారా హిందువుల నందఱను నొక్కచోటఁ జేర్చి వారిలో నైకమత్యమును వృద్ధిపఱచుచుండిరి. ఐకమత్యము లేక యెవ్వరికి వారు విడివిడిగా నున్నప్పుడు హిందువులు తురుష్కులుపెట్టినబాధల సహించుటకును ధైర్యముతో వాని నెదిరించుటకును నసమర్థులుగా నుండిరి. కాని భగవద్భక్తుల సాహాయ్యమునే నైకమత్యము గలిగినప్పుడు జను లందఱును స్వమత సంరక్షణమునకు నధికోత్సాహులైరి.

ఇట్టి సాధుపుంగవులలో రామదాసస్వామి శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. గోదావరీతీరమం దున్నజాంబ్ అనుగ్రామములో నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౬౦౮ వ సంవత్సరములో జన్మించెను. ఇతని ప్రథమ నామము నారాయణుఁడు. రామభక్తుఁ డయినందున నితనిని లోకులు రామదాసు అని పిలువసాగిరి. † ఆతనితో సమకాలికులయిన సాధువులలో నితఁడు శ్రేష్ఠుఁ డయినందున నితనికి "సమర్థ" అని బిరుదు గలిగెను; గనుకనే మహారాష్ట్రమున నీతనికి "సమర్థరామదాసస్వామి" యని

---

† ఆంధ్రదేశములో జన్మించిన రామదాసు చరిత్రములోను ఈ రామదాసు చరిత్రములోను గొన్నిసామ్యము (Similarities) లున్నవి. ఈ యిద్దఱు రామదాసులును సమకాలికులు. ఇద్దఱకును రామదాసు అనినామము రామభజనవలనఁ గలిగినదేకాని నామకరణమునాఁడు పెట్టఁబడిన పేరుకాదు. మహారాష్ట్రరామదాసు తెలుఁగుదేశమునకుఁ బోయినాఁ డనియుఁ దెలుఁగుకవిత్వము చెప్పినాఁ డనియు నొకకింవదంతి కలదు. ఇందువలన నిద్దరు రామదాసు లొక్కరేనా యని కొందఱు సంశయించిరి.కాని యిద్దఱచరిత్రములలో గొన్ని భేదములు గూడఁ గలవు. తెనుఁగు రామదాసుని మూలనామము గోపన్న, మహారాష్ట్రరామదాసుని మూలనామము నారాయణుఁడు. ఒక్కఁడు భార్యాపుత్రాదులు గలసంసారి. మఱియొకఁడు వివాహములేనిసన్యాసి.

నామము గలదు. ఇఁక నీతఁడు మనకథానాయకుఁ డగు శివాజికి గురు వయినరీతిఁ గనుఁగొందము.

చిన్ననాఁటనుండియు శివాజికి పురాణశ్రవణమునందు నమితాసక్తి యుండె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. ఆకాలమున తుకారామ్ అను వైశ్య సాధువు హరికీర్తన మను భక్తివిశేషమును మహారాష్ట్రములోఁ గ్రొత్తగాఁ బ్రారంభించెను. అతఁడు స్వయముగా నసామాన్య భగవద్భక్తుం డయినందునను సహజకవిత్వ ధోరణి గలవాఁ డయినందునను † అతనిహరికీర్తనలు మిగుల శ్రావ్యములయి వినువారి చిత్తముల నాకర్షించి, వారిని విరాగులఁ జేయుచుండెను. ఇట్టి భగవత్కథా శ్రవణంబునందు నత్యాదరము కలవాఁడయి శివాజి యెల్లప్పుడును తుకారాము కీర్తనలనే వినుచుండెను.తుకారామ్ కీర్తనలనే విని విని యైహికమునందువిరక్తికలవాఁడయియాసాధుతుకారామువలననేగురూపదేశమునుబొందనిశ్చయించెను. ఇట్లునిశ్చయించియొకనాఁడు శివాజి తుకారామును దనయెద్దకుఁదీసికొనివచ్చుటకుఁ దనయుద్యోగస్థులను ధనధాన్య వస్తువాహనాదికములతోఁ బంపెను. కాని భక్తిభాండారము సంపూర్ణముగా లభించిన యా పరమభాగవతోత్తమునికి ఆవస్తువాహనాదికములతోను ఛత్త్రచామరాదికములతోను రాజసన్మానముతోను నేమి ప్రయోజనము? ఆ నిరపేక్ష పాండురంగభక్తుఁడా వస్తువాహనాదికముల నన్నింటినిఁ ద్రిప్పి రాజునొద్దకు బంపి యుద్యోగస్థులతో శివాజిపేర నొకయుత్తరము నభంగము లను వృత్తంబుల వ్రాసి పంపెను. అందులో తాత్పర్య మేమనఁగా "మావంటి యరణ్యవాసుల వలన నీకు నేమియు లాభము కలుగనేరదు. నీవలనఁ జెందవలసిన

† తుకారము కవిత్వము చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించిన కొన్ని దినముల పిదప నిత్యవ్యవహారములోఁగూడ నభంగ మను పద్యములలోనే మాటలాడు చుండె నని చెప్పెదరు.

లాభము మాకును నేమియులేదు. నీవు రామదాసులను గురువు చేసికొన వలసినది. అతనికి శరణుఁ జొచ్చిన నీకార్యసిద్ధి కాఁగలదు." ఇది తుకారాము వ్రాసిన యిరువదిరెం డభంగమ్ముల సారాంశము. తుకారాము కేవల వైరాగ్యమూర్తి యైనందునఁ దాను రాజగురువగుటకుఁ దగిన వాఁడను గానని యెంచి రామదాసును గొలువుమని శివాజికి నుపదేశించెను. తుకారాము ఉత్తరము చదివి నప్పటినుండియు శివాజి రామదాసును వెదకఁ జొచ్చెను.

ఇట్లు శివాజి రామదాసును వెతకుచున్న సమయముననే యటు రామదాసు శివాజి ప్రారంభించిన స్వమతస్థాపన యను సత్కార్యమునకుఁ దాను దోడుపడుటకును తన యుపదేశముచే నాతని దేశాభిమానాగ్నిం బ్రజ్వలింపఁజేయుటకును ఇచ్ఛగించి యోగ్యసమయమును నిరీక్షించుచుం డెను. ఒకదినము శివాజి వేఁటమార్గమునకై యరణ్యములోనికిఁ బోఁగా నక్కడ వృక్షములమీఁది యాకులపై దేశాభిమానమును బుట్టించుకొన్ని శ్లోకములు వ్రాయఁబడియుండెను. వానిని జూచి యట్టిప్రాసాదిక శ్లోకములు వ్రాసిన కవిపుంగవుఁ డెక్కడనున్నాఁడా యని శివాజి వెదకి చూచెను గాని యాశ్లోకములచే శివాజి మనసుపై నేమి పరిణామ మగునో యని చూడఁదలఁచి దాఁగియున్న రామదాసు అతనికిఁ గానిపించినవాఁడు కాఁడు. తరువాత శివాజి యెల్లప్పుడును నదే ధ్యానముతో నుండఁగా నొకరోజతనికి రామదాసు నొద్దనుండి యిట్లు శ్లోకమయ మయిన జాబు వచ్చెను:—"ఓ మహారాజా! నీ నిశ్చయము మేరువువలె నచలమైనది. నీవు ధైర్యమున కాధారము; అనేక జనులకు నాశ్రయస్థలము; రాజయోగివి. ఎవనివలన నహోరాత్రములు అసంఖ్యజనులకు నుపకారము జరుగుచున్నదో యతని ఘనతకు సాటికలదా? ఓనరపతీ! నీవు హయపతివి, గజపతివి, దుర్గాధిపతివి, మఱియు ధనాధిపతివి, పురందరుఁడును శక్తియు నీపృష్ఠభాగంబుననుండి రక్షించుచుందురు. రాజా! యశోవంతుఁడవు, కీర్తిమంతుఁడవు, పుణ్యవంతుఁడవు, మఱియు సునీతివంతుఁడవు. దేశ

దేశాంతరములలోని సమాచారములు తెలిసికొనుటలో నీకుఁ గలయనువ మేయ చాతుర్యమును నీ సునివేకతయు దానసీలతయు, సుశీలతయు సుప్రసిద్ధములు.

"మాతీర్థ క్షేత్రము లన్నియు విధ్వస్తము లయినవి. బ్రాహ్మణుల యావాస భూము లన్నియు నపవిత్రీకృతంబుల య్యె. మతంబు విలుప్త మయ్యె. పృథ్వియంతయు విప్లవపూర్ణంబయ్యె. మీ హృదయములోఁ జొరఁబడి భగవంతుఁడు గోబ్రాహ్మణ సంరక్షణ చేయుటకు మిమ్ముఁ బ్రేరేపించుఁగాత! మతసంరక్షణము చేయుటకుఁ బ్రస్తుతము భూమండల ములో నీవంటిరాజు లేఁడు. కేవలము నీప్రయత్నమువలననే హిందూ మతము కొంచెమైనను సజీవముగా నున్నది. నీసహాయమువలననే యనేక మతకార్యము లనుష్ఠింపఁబడుచున్నవి. కల్యాణప్రదుఁడ వగు నో శివ రాజా! నీవనేక దుష్టుల సంహరించితివి. అనేకుల భయమును నివారించి యభయదాన మొసంగితివి. మేమిన్ని రోజులు నీరాజ్యములో నున్నను నీకు జ్ఞాపకము వచ్చిన వారము కాము. చింతలేదు. నీవు సకలము తెలి సినవాఁడవు; ధార్మికుఁడవు. నీకు నధిక మేమి వ్రాయవలెను? మతసంస్థా పనము చేసినాఁ డనిన కీర్తి నీవే సంపాదింపవలయును జుమా! వివిధ రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడవయి యుండఁగాఁ బిలువని పేరంటము వలె ఈయుత్తరము నీకుఁ బంపినందులకు క్షమింపవలయును."

ఈయుత్తరము చదివి శివాజికి శరీరము పులకాంకితంబయ్యె. తాను జేసిన కార్యములను స్తుతించి చేయవలసిన కార్యములను సూచించు విశే షణంబులఁ జూచి యుత్సాహ పూర్వక స్ఫూర్తియు దేశముయొక్క దీనదశను వర్ణించిన వాక్యములు చదివి యుద్వేగ పూర్వకస్వదేశాభిమాన మును "మతసంస్థాపనకీర్తి నీవే సంపాదింపవలయు"ననినయర్థపూరిత వాక్యమువలన నంగీకృతకార్యము నెఱవేర్చుటకు దృఢనిశ్చయము శివాజి మనమునందుద్భవించెను. ఈపద్యములధోరణియు, నరణ్యములో నాకుల పైన జూచిన నొక్కటయినందున ఆపద్యములును రామదాస కృతములే యని యెంచియతనినిరప్పించుటకు నొకవినయపూర్వక పత్రికతో నుద్యోగస్థులఁ

బంపెను. అప్పుడు రామదాసు వచ్చి క్రీ. శ. ౧౬౪౯ లో † శివాజికి జ్ఞానోపదేశము చేసెను. ఉపదేశసమయమున గురుదక్షిణగా శివాజి తన రాజ్యమంతయు రామదాసున కిచ్చివేసెను. కాని సర్వసంగపరిత్యాగము చేసిన యాసన్న్యాసికి నా రాజ్యమేఁదులకు? అతడు దిరిగి యారాజ్యమంతయు శివాజి కిచ్చివేసి తనకొఱకయి రాజ్యమేలు మని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటి నుండియు రాజ్యము సన్న్యాసిది యని చూపుటకు శివాజి తన రాజ్యముయొక్క పతాకము కాషాయాంబరముతో సుశోభితము చేసెను. ఇదియే మహారాష్ట్రుల "భగవాఝెండా" (కాషాయాంబరపతాకా) యొక్క యుత్పత్తి. అమితగురుభక్తి గల రాజును, రాజ్యమును వదలివేసిన నిర్లోభి యగు గురువును ఒకరికంటె నొకరధిక సంస్తవనీయులు గదా?

ఏకాంతవాసము నిచ్ఛయించు రామదాసు శివాజికి గురు వయినప్పటి నుండియు సాతారాయొద్ద పరళీ యను పర్వత దుర్గము పై నేకాంతముగా వాసము చేయుచుండెను. అక్కడ తా నుండుటవలన ననేకసాధువులు వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. అందుచే నా దుర్గమునకు సజ్జనగడ మని సార్థక నామము ప్రాప్తించెను.

గురూపదేశ మైనప్పటినుండియు శివాజి గురువును విడువలేక యతఁ డెక్కడికి వెళ్ళినను దాను నక్కడికిఁ బోవుచుఁ గాలమంతయు నతనియొద్దనే గడుపుచు రాజ్యకార్యముల యందు నశ్రద్ధ చేయుఁదొడఁగె. అప్పుడు రాజకార్యకుశలుఁడగు రామదాసు శివాజికిఁ గృష్ణబోధిత మగు కర్మయోగము నుపదేశించి కర్తవ్యదక్షతయు, దుష్టనిగ్రహంబును, శిష్టపరిపాలనంబును రాజధర్మంబులు గాని యరణ్యములోఁ దిరుగుట కాదని బోధించి యతనికిఁ దాను రచించిన "దాసబోధ" యను గ్రంథం బొసంగి దానినిఁ దనకు మాఱుగాఁ బారాయణము చేసికొమ్మని చెప్పి

† క్రీ. శ. ౧౬౭౧ వ సంవత్సరమున శివాజి రామదాసువలన నుపదేశము బొందె నని మఱికొందఱు వ్రాసియున్నారు.

వంపెను. ఆ సమయమున రామదాసు శివాజీకిఁ జేసినబోధ "శివదిగ్విజయ"మను గ్రంథంబున నిట్లు వర్ణింపఁబడియె:—"యవనులు బహుదినముల వఱకు యథేచ్ఛగా విహరించిరి. వారిని దండించుటకు హిందువులలో నీవంటివాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. దుష్టుల యత్యాచారమువలన దేవబ్రాహ్మణుల యుచ్ఛేద మయ్యెను సమస్తధర్మములును భ్రష్టములయినవి. దేవభక్తి విలుప్తమయ్యెను. ఈ సంకటకాలమందు నందఱి సుఖము లోపించినది. యవనులు బహుదుర్భాషలను వ్యవహరించుచున్నారు. అనేక ప్రకారముల బాధలు పెట్టుచున్నారు. వీని నన్నింటిని సహింపలేక రఘుపతి నిన్నుఁ బంపినాఁడు. నీ వీశ్వరాంశ సంభూతుఁడవు. నీవు ప్రజలకు హితము చేయవలయును. ఈ సమయమునకు ననురూపమైన మతస్థాపనము చేయుట నీ కర్తవ్యము. మతస్థాపనకొఱకే జీవితమును విసర్జింపుము. నిజప్రాణము లర్పించియైనను శత్రునాశము చేయుము. వారినిఁ బ్రహారములచే జర్జరభూతులఁ జేసి వారియొద్దనుండి స్వరాజ్యము తీసికొనుమా. మతనీతు లను పునాదిపై రాజ్యము స్థాపించి యది నిర్భయముగాఁ జిరకాల ముండునటులఁ జేయుము. మతమును నీతియు వదలిన నేమి లాభ ముండదు. తన మానరక్షణార్థమై ఖడ్గము ధరించి వైరికులము సంహరించిన వానికీర్తి జగత్తంతయుఁ బ్రసరించును. (సహాయకులు) అందఱతో మిత్రభావముగా నుండి శూరుల నందఱను బోగు చేయుము. ఇట్లయిక్య భావమువలన సుఖము కలుగును.

శివదిగ్విజయము ౩౮౧ పుటము.

"నీవు క్షత్రియుఁడవు గాన క్షాత్రధర్మము ననుసరించి రాజ్యరక్షణము ప్రజాపాలనము దేవబ్రాహ్మణులసేవ † మత సంస్థాపనము

---

† "బ్రాహ్మణుల సేవ" యనినతోడనే నవనాగరకులు నవ్వెదరు గాఁబోలు. కాని పూర్వము విద్యలన్నియు బ్రాహ్మణుల స్వాధీనములో నున్నందున బ్రాహ్మణ సేవయన "విద్యాభాండార సేవ" యని పూర్వ మర్థమిచ్చుచుండెననిన మాట జ్ఞాపకముంచుకొనినఁ బూర్వము బ్రాహ్మణ సేవ యెంతయావశ్యమో తెలియఁగలదు.

(యవనాభావము) చేయుము. యవనుల గెలిచి నీవు రాజ్యభారమును గ్రహించుటయే రఘుపతియిచ్ఛ,"

(రామదాసస్వామి బఖరు)

ఇట్టి యుపదేశమువలన శివాజికి నమితోత్సాహముగలిగి యతఁడు నంగీకృతస్వరాజ్యసంస్థాపన కార్యము మిగుల శ్రద్ధతోఁ జేయసాగెను.

రామదాసు రాజ్యధర్మముల సంపూర్ణముగా నెఱిఁగిన వాఁడు గావునఁ దనదాసబోధ యను గ్రంథమునందలి రాజ్యప్రకరణములో రాజ్యమును నడుపువిధము, రాజధర్మములు, ప్రజలు సుఖులై రాజభక్తి గలవారుగా నుండునటులఁ జేయు నుపాయములు, సామదానభేదదండము లచే నరిని గెలువవలసిన విధమును జితశత్రువుల నాదరించి ప్రేమ భావముతో వారిని వశపఱుచుకొను మార్గములును మొదలయిన శకకర్త లకుఁ గావలసిన ధర్మములను కడునేర్పుతో నాతఁడు వర్ణించి యున్నాడు. ఈ గ్రంథముయొక్క యీ యొకభాగమే కాక కడమ గ్రంధమంతయు ననుభవపూర్ణమును, ఇమృతము చిప్పిలునట్లుగ నుండును. గ్రంథవిస్తర భీతిచే నందలిభాగముల భాషాంతరము వ్రాయనొల్ల.

ఉచ్ఛృంఖలత్వము మదోన్మాదము, కారణములేనిది రక్తపాతము చేయుట, శత్రుస్త్రీల నవమానించుట మొదలయిన దుర్గుణములు వీర పురుషులకు సామాన్యములుకాని రామదాసుస్వామియొక్క యోగ్యరాజ ధర్మోపదేశమువలన శూరుఁడైన శివాజియందు నిందలి యే దుర్గుణంబు లును గానరాకయుండెను. శివాజిచేసిన యుద్ధములన్నియు ధర్మకల్పనల తోడను దేశాభిమానముతోడను నిండియుండినను ఆరౌద్రరసమయము నందును శాంతరసమును విడిచినవాఁడు కాఁడు. కొందఱింగ్లీషు చరిత్ర కారులు వ్రాసినట్టును మఱికొందఱు తురుష్కులు వ్రాసినటులను శివాజి యుద్ధములు బందిపోటులుకావు. సిడ్నేఓవెన్ (Sydney owen)అను గ్రంథకారుఁడు తన "యాంగ్లేయ విజయప్రభాత సమయమునందలి హిందూదేశము" [India on the Eve of British conquest

ఆను గ్రంథమునందు శివాజీయొక్క యుద్ధములను గుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. "శివాజీయు నతని సైన్యంబులును జేయుయుద్ధములలో వారు కేవలము బందిపోటువారివలె వర్తింపలేదు. శౌర్యప్రభయు స్వదేశాభిమానమును స్వమత శ్రద్ధయు వారుచేయు కార్యములయందుఁ గానవచ్చుచుండెను. ఈ గుణములు చూచియే వారు [మరాటా సైనికులు] శహాజి కొమారుని [శివాజిని] ఈశ్వరసంకేతముచేతను ఈశ్వరప్రేరణచేతను తమ్ము పరబాధనుండి విముక్తులఁ జేయవచ్చిన యవతారపురుషునిగా నెంచిరి. శివాజియు నతని ప్రథమసహచరులును దామట్లు తురకలతోఁ బోరాడుటవలనఁ దాము మతహితమును లోకహితమును జేయుచున్నామని నమ్మిరి. అట్లు వా రనుకొనుట సయుక్తికమే"†

ఇట్లీఁకమీఁద శివాజీయొక్క జీవితములో నెచ్చటఁజూచినను రామదాసుచిహ్నాలు గానపించును. ఈ సాధుపుంగవుని చరిత్ర యత్యంతరమ్యమైనది. కాని యిచ్చట నధికము వ్రాయుటకు వీలులేదు. ఆయన చేసిన యుపదేశములలో నొకటి రెండు ఈ క్రింద నిచ్చి యీ భాగము ముగించెదము.

"ఇఁక దుర్లభమైన క్షాత్రధర్మమెట్టిదో వినుము, మృత్యువునకు భయపడువాఁడు క్షాత్రధర్మమును అవలంబింపఁగూడదు. ఇట్టివాఁ డవ్య

---

† Shivaji and his people even in their warfare by no means were mere bandits. Ahalo of hereism, patriotism and religious zeal invested their proceedings and induced them to regard the son of Shahaji as a predestined, devinely favoured, indeed as an inspired deliverer. † † † Both Shivaji and his original followers might well hold and did hold that in waging war after their own fashion with the Mosalmans, they were doing both God and man good service."

India on the Eve of British Conquest pp 129-130.

మార్గములవలనఁ బొట్టనింపుకొనుటయే మేలు. పగఱకువెన్నిచ్చువానికి నిహమునందు దుష్కీర్తియుఁ బరమునందు నరకంబును గలదు. యుద్ధములో శత్రువులఁ జంపుచుఁ జంపుచు మృతుఁడైన వానికి సద్గతిగలదు. శత్రుహననముచేసి యింటికి వచ్చిన వీరుఁడే సౌభాగ్యముల ననుభవించుటకు యోగ్యుఁడు. ఫిరంగిలోని యినుపగుండు నిర్భయముగా శత్రుసైన్యమధ్యమునకుఁ బోయినట్లు శత్రువులలోనికి భయమువిడిచి పోవలయును. పురుషుఁడు సాహసమును బరిత్యజింపఁగూడదు. కాని దేశకాలపాత్రవివేచన చేసి సాహసము ప్రకటింపవలయును"

"అనేకజనుల నొక్కచోటికిఁ గూర్పవలయును. వారికి సువిచారము నేర్పవ యును. మిక్కిలి సాహసముతో శత్రువులమీఁదికి దండు వెడలవలయును. సంపాదించిన రాజ్యమును రక్షించుకొవ లయును. తరువాత అధికరాజ్యము సంపాదింపవలయును. ఇట్లు జగత్తంతయు మహారాష్ట్రరాజ్యము స్థాపించవలయును." అని శివాజితో జెప్పెను.

"శివరాజు [శివాజి] యొక్క రూపమును, దీర్ఘాలోచనలును, ప్రతాపమును జ్ఞాపకముంచుకొనుము." †

ఇట్లింకమీద శివాజి చేసినయన్ని కార్యములకును ముఖ్య సూత్రధారుఁడైన రామదాసునకును శివాజికిని గలిగిన గురుశిష్యసంబంధము వర్ణించి మూలచరిత్రమునకుఁ బోయెదము.

---

† ఈ వాక్యము శివాజి కొమారుఁడైన సంభాజికి రామదాసు చేసిన యుపదేశములోనిది.

ఆఱవ ప్రకరణము

అఫ్జుల్ ఖానుని వధ

శివాజి విజాపూరు రాజ్యములోని కోటలను స్వాధీన పఱుచుకొనుచున్నాఁడనియుఁ దిన్నతిన్నఁగా రాజ్యమంతయు దోఁచుకొనుచున్నాఁడనియుఁ దనయొద్ద సైన్యమును భాండారమును దినదినమును వృద్ధిపఱుచుచున్నాఁడనియుఁ దండ్రిచేసిన యుపదేశములను లక్ష్యపెట్టక యవన ప్రభుత్వమును నాశముచేయఁ దలంచినాఁడనియు శివాజిచర్యలను గుఱించి వెంటవెంట వచ్చు సమాచారముల వలన విజాపూరు నవాబును అతని భార్యయు నక్కడి సరదార్లును నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనిరి. ఇఁకమీఁద శివాజిచర్యలయెడ నుపేక్షాభావముతో నుండిన రాజ్యమునకు మోసము వచ్చునని తలఁచి నవాబు శివాజిని నోడించుటకయి యొక గొప్ప సైన్యముఁ బంపనిశ్చయించెను. అప్పుడు అఫజుల్ఖాన్ అను నొక వృద్ధామాత్యుఁడు "శివాజి యన మన కొక లక్ష్యమా? మీయాజ్ఞ యైన యెడల నాదొంగతేవిఁ బెడజెక్కలు కట్టి యేలినవారి యెదుటకుఁ దేఁగలను" అని గర్వవాక్యములను బలికెను, అప్పుడు నవాబామాటలకు సంతసించి యతనివెంట నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులను, ఏడు వేల కాల్బలమును, మంచిఫిరంగులను, గావలసినంత సామగ్రియు నిచ్చి యాఫజుల్ఖానుని శివాజి పైకి దండుపంపెను. అతఁడు వర్షాకాలము ముగియఁగనే క్రీ. శ. ౧౬౫౯వ సెప్టెంబరు నెలలో మహావైభవముతో దండయాత్ర వెడలెను, పూనాపట్టణమునకుఁ దిన్నఁగాఁ బోక యఫ్జుల్ఖానుఁడు త్రోవలోనున్న పట్టణములను దోఁచుకొనసాగెను. తుళజాపూరు పండరపూరు మొదలయిన హిందూక్షేత్రములను గొల్లగొట్టి, యచ్చటి దేవాలయముల నన్నింటిని బాడుచేసెను.

శివాజీ రాజగడ మనుకోటలో నుండెను. అఫ్‌జుల్‌ఖానుఁడు ప్రచండసైన్యముతో వచ్చుచున్నాఁడని విని శివాజీ రాజగడము నుండి బయలుదేఱి ప్రతాపగడ మను బలవంతమైన దుర్గమునకుఁ బోయెను. ప్రతాపగడ మనుకోటకుఁ జుట్టు నరణ్యముండుటవలన నది శత్రువులకు దుస్ప్రాప్యంబై యుండె. శివాజీ తనసరదారుల నందఱను బిలిపించి సభ చేసి భయంకర శత్రువు నెదిరించు నుపాయంబుల నిశ్చయించెను. చుట్టుపట్ల నుండు సైన్యంబుల నన్నింటినిఁ బోగుచేసెను. జింజిరామీఁదికిఁ బంపిన సైన్యంబులఁ బిలిపించుకొనెను. దుర్గముల నన్నింటిని బాగు చేయించెను. శివాజీ యరణ్యములోని ప్రతాపగడమునకుఁ బోయినాఁడని విని యఫ్‌జుల్‌ఖాను పునాపట్టణమునకుఁ బోవుట మాని ప్రతాపగడము నకుఁ బోవసాగెను. అతఁడు వాయీ యను క్షేత్రమునకుఁ బోయి యక్కడి దేవాలయాదులను, జనులను దోఁచుకొనెను శివాజీ చొచ్చి యున్న యరణ్యప్రదేశము బహుదుర్ఘట మైనది యని యచ్చటఁ బూర్వము సుబేదారుగానున్న యఫ్‌జుల్‌ ఖానునికిఁ దెలిసి యున్నందున యుద్ధము చేసి శివాజిని గెలుచుట యసాధ్యం బని యెంచి యాతఁడు యుక్తిచేతను మోసముచేతను శత్రుని గెలువ నిశ్చయించెను. ఇటు నమ్మించి శివాజిని భంగపఱుపఁదలఁచి యాయవనవీరుఁడు దత్తాజీ గోపినాథుఁడను †తనరాయబారిని శివాజియొద్దకుఁ బంపెను.

అటు ఖానుఁడు మోసము చేయఁదలఁచినటులనే యిటు శివాజియు ఖానుని మోసపుచ్చ నిశ్చయించెను. ఆతఁడు ఖానున కిట్లు వార్త లంపుచు వచ్చెను "మీవంటి శూరసేనానితోఁ బోరునంత సామర్థ్యంబు మాకు

---

† నానాఫడనివీసునకు సమకాలికుఁడును అతనికిఁ బ్రబలప్రతిస్పర్ధియు మహారాష్ట్ర దేశమునందు జన్మించిన రాజ్యకార్యధురంధరులలో నొక్కండును నగు సఖారామ పంతుబొకీలునకు నీదత్తాజిగోపినాథుండు మూలపురుషుఁడు.

లేదు. మే మనేకాపరాధములఁ జేసినందున నవాబుగారికి మాయెడ మిక్కిలి కోపము కలిగియున్నది. అయినను మీవంటివారు నాయెడల ననుగ్రహము పుట్టునటుల నవాబుతోఁ జెప్పినయెడల నా యపరాధములన్నియు వారు క్షమింపఁగలరు. మీరు నాయందనుగ్రహము కలుగునటుల నవాబుతోఁ జెప్పెడి యెడల నే నీ రాజ్యమంతయు దేవరవారి స్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాను." ఇట్టివార్త లంపుచుఁ దాను జేయవలసిన సన్నాహము చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో ఖానునియొద్దనుండి మరాటిరాయబారి వచ్చినాఁడని విని శివాజి వాని నెదుర్కొనుటకై దుర్గము దిగి పాడ్ అను గ్రామమునకు వచ్చెను. ఇద్దఱు కుశలప్రశ్న అయిన తరువాత రాయబారి ఖానుఁడు నీ కిట్లు చెప్పుమనె నని శివాజితో నిట్లనియె:—"మీతండ్రి యైన శహాజికిని నాకును అనేక సంవత్సరములనుండి స్నేహమయినందున నీ యెడల నాకు స్నేహభావమే కాని వైరభావము లేదు నీ కనుకూలముగా సులతానుతోఁ జెప్పి నేను నీవు గెలిచిన కొన్ని యూళ్ళు నీకు జాగీరుగా నిప్పింపఁగలను." అందుపై శివాజి యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. "ఖానుసాహేబుకు నాపైఁ బ్రేమయున్నదనియు వారు నాకు నహితమెన్నఁడును జేయ రనియు నాకుఁ దెలియును. ఖానుసాహేబుగారు చెప్పినటుల మాకు జాగీరులు దొరుకునెడల నవాబుయొక్క యాజ్ఞలో నుండుటకు నాకు నే యభ్యంతరము లేదు. నేను మొదటనుండియు నవాబుయొక్క యాజ్ఞాధారకసామంతుఁడను గనుకనే యనేక రాజద్రోహులగుపాళెగారుల రాజ్యములను నవాబునకై నేను సంపాదించినాఁడను. ఆ రాజ్యమంతయు నవాబున కియ్యఁగలను." మొదటిరో జిట్లు సంభాషణ జరిగి యా రాయబారి బసకు వెళ్ళెను.

రాయబారి వెళ్ళిన తరువాత శివాజి తనమీఁదికి వచ్చిన మహాసంకటము నెట్లు తప్పించుకొనవలయునో యని విశేష చింతాక్రాంతుఁడయి యుండెను. అప్పు డాతఁడు తన యిష్టదేవత యగుభవానినిఁ బ్రార్థింపఁ దొడఁగె. ప్రార్థింపఁగా నతని దేహమునందు దేవి ప్రవేశించి "వత్సా! నీకింత చింతయేల? నీకు నా వరప్రసాదము గలదు. నీసంకటములు

వన్నింటిని దూరము చేయఁగలదాన"నని పలికెనఁట † దేవివచనములు విన్నతోడనే సరదారులందఱును మఱింత ధైర్యముగలవారయిరి. శివాజియు నధికోత్సాహముతో ఆ రాత్రి హిందువైన బ్రాహ్మణుఁడును నైన రాయబారి బసకుఁ బోయెను. అదివఱకు రాయబారి యొక్కయు, రాయబారి వెంట వచ్చినవారియొక్కయుఁ బరామర్శ బహుశ్రద్ధతోఁ జేయుచుండిరి. కాని రాయబారియొక్క బస యతనివెంట వచ్చిన మనుష్యులు దిగిన చోటికి దూరముగా నుండునటుల నేర్పాటు చేసి యుండిరి. అట్టి రహస్యస్థలమునకుఁ బోయి రాయబారికిఁ దియ్యనిమాటలుచెప్పి యుక్తిప్రయుక్తిచే అఫ్జల్ఖానుని మనసులో నున్న ద్రోహేచ్ఛ యతనివలనఁ దెలిసికొనెను. కుయుక్తిచే మోసపుచ్చి శివాజినిఁ బట్టుకొని పోవలయుననియు, వీలయినయెడలఁ జంపవలయు ననియు అఫ్జుల్ఖానునికి నిచ్ఛ కలదని యా రాయబారివలన శివాజీ తెలిసికొనెను. అప్పుడు శివాజీ యా రాయబారి మనసు తనకు ననుకూలముగాఁ గరఁగింపవలయు నని యతనితో నిట్లనియె:—"ఖానునిమనసు నిర్మలముగా లేదు. మీరు బ్రాహ్మణులు; మాకు దేవతలు. గోవులు బ్రాహ్మణులు అతివంద్యులు. యవనుల బాధనుండి గోబ్రాహ్మణుల సంరక్షణ చేయుటయు, హిందూ మతమునకుఁ బ్రాప్తమైన దుర్దశను నివారించుటయు, హిందూ స్వరాజ్యము స్థాపించుటయు, మా ముఖ్యోద్దేశములు గనుక మీరీ సత్కార్యమందు నాకు సహాయంబు చేయవలయును. ఈ కార్యమునకై "హివరే" యను గ్రామము వంశపరంపరగా జాగీరియ్యఁగలము." ఇట్లు చెప్పినమాటలు విని

† శివాజీ దేహమునందు దేవి ప్రవేశించి ధైర్యపుమాటలు చెప్పినసంగతి యన్ని మహారాష్ట్రబఖరీలలోను వ్రాసియున్నది. ఇది శివాజియొక్క యుక్తులలో నొక యుక్తియని తోఁచెడిని. అప్పటి సైనికులందఱును సరదార్లందరును పిచ్చినమ్మకములు గలవారయినందున మహాసంకటసమయములందు వారికి ధైర్యము కలుపుటకై తనయందు భవాని ప్రవేశించి భవిష్యము చెప్పునని తెలుపుచుండెను. ఇట్టి సంగతులకు రామదాసస్వామివారును సమ్మతించుచుండిరని తోఁచెడిని.

కొంత మతాభిమానమువలనను, గొంత యాశచేతను, ఆ రాయబారి మనసు కరఁగెను. అప్పుడు శివాజీకిని, ఆ రాయబారికిని, గొంతసంభాషణ జరిగి రాయబారి యిట్లనియె. "అఫజుల్ ఖాన్ మహాదుర్మార్గుఁడును, గపటియు అయినను దనతో బుద్ధివైభవమున సమానుఁడు లేఁడని యతనికి మిక్కిలి గర్వము కలదు. కాన నతని నమ్మించి భంగపఱుపవచ్చును. అతనిని గోటక్రిందికి రమ్మనినను వచ్చును." ఇట్లాతఁడు చెప్పఁగా శివాజీ తనకు విశ్వాసపాత్రుఁ డగు కృష్ణాజిభాస్కరుఁ డనువానిని బిలిపించి ముగ్గురును యోజించి, మోసపుచ్చ వచ్చిన ఖానుని కోటక్రిందికి యుక్తిచేఁ బిలిపించి మోసపుచ్చి పంపవలయు నని శ్చయించిరి. ఇట్లు నిశ్చయించి వారు తమతమ బసలకుఁ బోయిరి.

రెండవనాఁ డందఱు చూచుటకునై శివాజియు రాయబారియు నొకరినొకరు కలసికొని రాయబారపుమాటలు మాటలాడినటుల నటించిరి. తరువాత రాయబారి యక్కడనుండి వెడలెను. అతనివెంట శివాజీ తనరాయబారి యని కృష్ణాజి భాస్కరునిఁ బంపెను. వారిద్దఱు వాయీ యనుపట్టణములో అఫజుల్ ఖానుని కలిసికొనిరి. పంతాజీగోపీనాథుఁడు (ఖానుని రాయబారి) ఖానునకు శివాజిని గుఱించి కొన్ని సంగతులుచెప్పి యిట్లనియె. "శివాజి సామర్థ్య మెంతః మనసైన్యమును, బరాక్రమమును, జూచి యాతఁడు భయపడి పోయినాఁడు. గాన నతనికి నభయమొసఁగినయెడల నాతఁడు తనంతటఁదాను మనస్వాధీన మగును. మిమ్మును స్వయముగావచ్చి చూడవలయు నని యతనికి నిచ్ఛగలదు. కాని యాతఁడు పిఱికి యైనందున నమ్మి యిక్కడికి రాఁజాలకున్నాఁడు. మీరే కోట క్రిందికి వెళ్ళినయెడల నాతఁడు దప్పక తమదర్శనమునకు రాఁగలఁడు. ఒకసారి మీరొకరినొకరు చూచుకొనువఱకే యతనికిఁ గొంచెము భయము కలిగియుండును. ఒకసారి యాతఁడు మిమ్మును జూచి మాట లాడినయెడల నాతనికి మీయెడల నమ్మిక కలుగును. అందుపై నాతఁడు మనశిబిరములోనికిఁ గూడ రాఁగలఁడు." అఫజుల్‌ఖానునికిఁ దన తెలివితేటలను గుఱించియు, చాకచక్యములను గుఱించియు, మొద

టనే యధికగర్వముండెను అందువలన వకీలు (రాయబారి) చెప్పినమాట
లన్నియు నాతఁడు నమ్మెను. ఇదియుఁ గాక యా మోసగాఁడు తనమనం
బున నిట్లు తలంచెను;—"శివాజీ పంపిన వర్తమానము చూడఁగా నాతఁడు
వచ్చి స్వయముగా నాస్వాధీన మగునటులఁ దోఁచుచున్నది. తనంతట
తానే నాచేతిలోఁ జిక్కినయెడల నొకసారి నమ్మి నాయొద్దకు వచ్చిన యా
పొట్టిమరాట సరదారును నేను పోనిత్తునా? దీర్ఘ దేహుఁడను, దీర్ఘ బాహుఁ
డనగు నా కౌఁగిలింతలోఁ జిక్కినయెడల నాతఁ డెక్కడికిఁ బోఁగల
వాఁడు?" ఖానుఁ డిట్లుతలంచెనేగాని తానుపంపిన రాయబారియే శివాజిలోఁ
గలసియున్నాఁ డనిన సంశయము గర్వనిమగ్నుఁ డగునాతనికిఁ గలిగి
నదేకాదు, ఇట్లు తలంచి ఖానుఁడు దుర్గముక్రింద శివాజిని గలిసికొనుటకు
సిద్ధుఁ డయ్యెను. మిగుల కష్టముతోఁ దనసైన్యమంతయు జావళియను
పర్వతప్రదేశమునకు నెక్కించి యక్కడ మహావైభవముతో విడిసెను.
అంతకుఁ బూర్వమే శివాజి ఖానుని యేనుఁగులకును గుఱ్ఱములకును
బంటులకును కావలసిన వస్తువులన్నియు దొరకునటుల నేర్పాటులుచేసి
యుండెను అందునకు ఖానుం డెంతయు సంతసించెను.

ఇటు శివాజి ప్రతాపగడముక్రిందఁ గొన్ని వృక్షములు కొట్టించి
గొప్పయంగణము చేసి యందు ఖానునిఁ గలియుటకై యొక్క భవ్య
మైన మండపము నిర్మించెను. ఆ మండప మంతయుఁ జిత్రవిచిత్రము
లైన చక్కని పదార్థములతో నలంకరింపఁబడెను. సైనికులు, సైన్యాధి
పతులు సరదారులు మొదలయినవారు వారివారి యధికారముల ప్రకారము
గూర్చుండుటకై వేఱువేఱుస్థలములు నిర్మింపబడియె. ఖానుని సైనికులు
కొందఱు వచ్చి యద్వితీయముగా నలంకృతంబైన యామండపంబుఁ
జూచి మిగులసంతసించి యజమానియొద్ద శివాజిని మిక్కిలి కొనియాడిరి.

ఇట్లు పైకి ఖానునియనుగ్రహము గోరువానివలె నటించుచు నతనిని
మోసపుచ్చుటకు శివాజి కొన్ని యుక్తులు పన్నెను. చుట్టు నున్నయడవిలో
నక్కడక్కడఁ దనసైనికుల నుంచెను. అఫజుల్ ఖానుఁడు వచ్చుటకుఁ
గొన్ని చెట్లుకొట్టి చేసిన త్రోవ తప్ప యితరత్రోవ లన్నియు మూసి

వేయించెను. కొంకణదేశమునుండి వచ్చిన నేతాజిపాలకరుని నతని ప్రచండ సైన్యముతో దుర్గమునకుఁ దూర్పుదిక్కున నునిచి విజయసూచకంబగు శృంగధ్వని వినినతోడనే యడవిలో నుండి వెడలి సమీపమున నున్న తురకలసైన్యముపై నెకాయెకి పడి నాశము చేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను. పేష్వా యగు మోరోపంతును బిలిపించి సైన్యముతో నరణ్యములో దాఁగియుండు నట్లును, కోటపై నైదుఫిరంగులధ్వని యైనతోడనే జావళియొద్ద నున్న యవనసైన్యమును జెండాడునటుల నియమించెను.

ఇటుల శత్రుసైన్యములను నొక్కసారి చెండాడు నుపాయంబులు చేసియు రాజ్యకార్యకుశలుండగుటచే శివాజీ తనకే యొకవేళ మోసము సంభవించినయెడలఁ దన సైనికులు చేయవలసిన కార్యములను గూడ నిర్ణయించెను. తాను బడినప్పటికిఁ దాను ప్రారంభించిన కార్యమునకు భంగము కలుగకుండ మహారాష్ట్రరాజ్యము నడుచునటుల నేర్పాటులఁ జేసెను. దుర్గముయొక్క ప్రతిద్వారమునందును దగినసైనికుల నుంచెను. సింహద్వారములో గొప్పగొప్ప సరదార్లను రెండువేల సిబ్బందియు నిలిపెను. పేష్వాను ఇతరసరదారులను బిలిపించి తనతల్లియగు జిజాబాయిని, కొమారుఁ డగు సంభాజిని వారికి స్వాధీనపఱిచి యిటులఁ జెప్పెను.— "మే మీజూదము ప్రారంభించినారము. ఇటగునో యటగునో! శ్రీకృపచే యశంబు గలుగును. ఒకవేళ నాకేమైన మోసముకలిగెనేని మీరు ధైర్యము వదలక నేను నియమించిన ప్రకారము శత్రుమథనము చేయవలయును.

ఖానునిఁ గలియఁ బోవలసిన దినము వచ్చెను. ఆ దినముప్రొద్దున లేచి శివాజీ మంగళస్నానము చేసి దేవబ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి, తల్లియగు జిజాబాయికి నమస్కరించెను. అప్పు డాయమ కుమారుని దీవించి యిట్లనియె. "ఈదుష్టుఁ డగుఖానుఁడు నీయన్నయగు సంభాజిని మోసపుచ్చి చంపెను. ఆ పగ తీర్చికొనుము. దేవీభవాని నీకు యశంబు నొసంగునుగాక" ఇట్లావీరమాతవచనంబులు విని యావీరపుత్రుండు పులకాంకితాంగుం డాయెను.

తరువాత శివాజీ కవచమును ధరించి దానిపై నంగీ మొదలయినవి తొడుగుకొనెను. శిరమున శిరస్త్రాణము ధరించి యందుపైని పాగా పెట్టికొనెను. కుడిచేతిలో నంగీచాటునఁ జిన్నకత్తి దాఁచికొని యెడమ చేతిలోఁ బులిగోళ్ళు దాఁచియుంచెను. ఇట్లు కోటదిగి వెళ్లుటకు సిద్ధుఁడై శివాజీ ఖానునకిట్లు వర్తమాన మంపెను. "మే మిక్కడినుండి సభాస్థలమునకు బయలుదేఱు చున్నాము. మీ రక్కడినుండి బయలుదేఱి రావలసినది."

ఇట్లు వార్త వచ్చినతోడనే ఖానుఁడు పదునేనువందల గుఱ్ఱపు రౌతులఁ దీసికొని శివాజిని గలసికొన బయలుదేఱెను. అతఁడు కోటకొక యరమైలు దూరమున నుండఁగా నతనిరాయబారి యగు పంతాజిగోపీనాథుఁడు వచ్చి "ఇంత గొప్ప సైన్యముతో వెళ్ళినయెడల శివాజి బెదరఁగలఁడు; అతఁడు భయముచే మిమ్మును గలసికొనఁడు. కాన మీ రీసైన్యం బంతయు నిక్కడనేయుంచి యొక నశస్త్రుఁడైన భటుని వెంటఁదీసికొని పల్లకిలోఁ గూర్చుండి సభాస్థలంబునకు వెళ్ళవలయు నని నా యభిప్రాయంబు" అని చెప్పెను. ఖానునకుఁ దనసామర్థ్యంబునందపరిమితమైన విశ్వాసముండెను. తన కత్యంతశక్తి గలదనియుఁ దనకంటె మోసమునందు గట్టివా రెవరును లే రనియు నతనికి గర్వ ముండెను. గావఁ దాను మోసపుచ్చుటకు మాఱుగాఁ దన్నే శత్రువు మోసపుచ్చు ననినమాటయే యతనికిఁ దోఁచినదికాదు. శత్రువుచేతఁ జిక్కుచున్నాఁ డనినయాశచే నంధుండయిన యాయవనుఁడు అపనమ్మక మన్నమాట యెఱుంగక, స్వరక్షణమునకై సాధారణముగా నందఱు చేసికొను నేర్పాటుల నైనను లక్ష్యపెట్టక, తన రాయబారియే శత్రునిచే భేదింపఁబడియె నని సంశయం బైనను లేక, యారాయబారి చెప్పినటుల నాతఁడు నడచుకొనుచుండెను.

రాయబారి చెప్పినటుల నొకభటునితో అఫజుల్ ఖానుఁడు సభాస్థలమునకుఁ బోయెను. కాని యదివఱకు శివాజీ యక్కడికి రానందున ఖానుఁ డధైర్యపడి శివాజీ యెక్కడ నెక్కడ నని యడుగఁజొచ్చెను.

ఇంతలోఁ గోటక్రిందికి నొక్కబంటుతో దిగుచున్న శివాజిని జూచెను. అతనివెంట నున్నవాఁడు తానాజిమాలసురే యను శూరవీరాగ్రేసరుఁడు. ఈ తానాజి నడుమునకున్న రెండుఖడ్గములు తప్ప శివాజివెంట నేమియు శస్త్రము లేనటుల ఖానునకుఁ గాపింపించెను. శివాజి సభాస్థలమునకు వచ్చియు ఖానునికి మిక్కిలి భయపడి యతని యొద్దకు వచ్చుటకు సందేహించు చున్నటుల నటించెను. అదియే యొకకారణముగాఁ గైగొని రాయబారి యగు పంతాజి గోపీనాథుఁడు మీయొద్ద శస్త్రధరుఁడై యున్నభటునిఁజూచి శివాజి మీ యొద్దకు వచ్చుటకు సంశయించుచున్నాఁడని అఫజుల్‌ఖానునితోఁ జెప్పి యాభటుఁడు కొంతదూరముగా వెళ్ళునటులఁ జేసెను. తన యాజానుబాహు శరీరము ముందట శివాజియొక్క వామనమూర్తి యొక లెక్కలోనిది కాదని తలంచుచుఁ దనయొద్దకు రా వెఱచుచున్న శివాజియొక్క పిఱికితనమునకు నవ్వుచు ఆయవనుఁడు తనరాయబారి చెప్పినటులెల్ల నడచుచుండెను. బంటు తొలఁగినవెంటనే శివాజి ఖానుని యొద్దకు రాఁ దొడంగెను.అఫజుల్‌ఖానుఁడు ప్రత్యుత్థానం బాచరించి రెండుమూఁ డడుగులు ముందునకుఁ బోయి శివాజిని గలిసికొనెను. ఒకరినొకరు కుశలప్రశ్న లడుగుకొని మిత్రభావమును వెల్లడించుటకై వా రొకరినొకరు కౌఁగిలించుకొనిరి.ఇంతలో అఫజుల్‌ఖానుఁడు దన్నుఁ జేతితో ముందునకుఁ దీసి యెడమ చేతిక్రింద నొత్తిపట్టినాఁడనియు నిఁక కొంచె మాలస్యము చేసినయెడల ఖానుఁడు దన్ను బాకుచేఁ బొడుచుననియు చూచి శివాజి తనయంగచాపల్యముచేతఁ దనశరీరమును వానికౌఁగిటనుండి తప్పించుకొని తన చేతిలో దాఁచికొనిన పులిగోళ్ళు ఖానుని పొట్టలో గ్రుచ్చెను.ఖానుఁడు వెంటనే పెద్దపెట్టున, మోసమురామోసము" అని యఱచెను; తన యొఱనుండి కత్తితీసి శివాజి శిరస్సుపై దెబ్బ వేసెను. కాని శిరస్సుపై శిరస్త్రాణమున్నందున గోధుమగింజంత కాటు పడునంత దెబ్బయే శివాజికిఁ దగిలెను. ఇట్లాదెబ్బ తప్పించుకొని శివాజి తన కత్తిదూసి ఖానుని భుజముపై దెబ్బతీయగా నాతనిశరీరమునందుఁ

గవచము లేనందున నా కత్తి యాయవనుని గర్భమువఱకు దిగెను. వెంటనే అఫజుల్‌ఖానుఁడు గతప్రాణుఁ డయ్యెను. ఈ మోసమును గని పట్టి ఖానుని వెంటనున్న సయ్యద్‌బందు అనుభటుఁడు శివాజిపైకిఁ దఱుముకొనివచ్చెను. కొంతవఱ కా స్వామిభక్తుండు శివాజితోను తానాజితోను బోరాడి స్వామినిమిత్తంబు దేహంబు సమర్పించెను. ఈ భటునితో వీరిద్దఱుఁ బోరాడునపుడు పాలకీ మోసికొని వచ్చిన బోయీలు అఫజుల్ ఖానుని ప్రేతమును పల్లకిలో వేసికొని తీసికొనిపోవసాగిరి. కాని దానికిఁ గొందఱు మరాటసరదారు లడ్డపడి ఖానునిశిరస్సుఁ గోసికొని కోటపైకిఁ దీసికొని పోయిరి.

ఇన్ని కార్యములు జరుగువఱకు మూఁడుజాములవేళ యయ్యెను. శివాజి సుఖముగాఁ గోటపైకిఁ బోయినతరువాత సంకేతప్రకారము ఫిరంగు వేయించిరి. శృంగములు నూఁదించిరి. ఈ శబ్దముల వినినతోడనే నలుదిక్కుల నుండియు మరాటావీరు లడవినుండి బయలుదేఱి ఖానుని సైన్యముపైఁ బడిరి. ఖానుని సైనికులకు గుఱ్ఱముల నెక్కుటకుఁగాని, శస్త్రముల నవరించుకొనుటకుఁగాని, వ్యవధి చిక్కినదికాదు. అన్ని దిక్కుల నుండి మరాట సైనికులు చెండాడుట వలన భయభ్రాంతులై యవనవీరులు పాఱిపోవఁజొచ్చిరి. కోటకు సమీపమునందున్న పదునైదువందల సైన్యము నేతాజి పాలకరుఁ డనువీరుఁడు ఘోరముగా సంహరించెను. కాని "శత్రుంబులు మన కప్పగించి శరణుచొచ్చిన శత్రుసైనికులఁ జంపక రక్షింపవలయును; అనావశ్యముగా రక్తపాతము చేయవలదు" అని శివాజి వార్త యంపినందున జావళిపైపున నున్న ఖానుని సైన్యమును మోరోపంతు పింగళే యంతగాఁ జెండాడినవాఁడు కాఁడు. విజాపురము నుండి వచ్చిన ప్రచండసైన్యం బిట్లు చెల్లాచెదరైనందున శివాజికి అసంఖ్య ద్రవ్యంబును, యుద్ధసామగ్రియు, నాలుగువేల గుఱ్ఱంబులును, అఱువది యేనుఁగులును, వెయ్యి లొట్టిపిట్టలును, ఎడ్లబండ్లతో ననేక ఫిరంగులును దొరకెను.

శత్రుసైనికులలో నందఱకును ఆ యరణ్యప్రదేశంబు క్రొత్తది యగుటచే వారందఱును త్రోవలు దొరకక యన్నాహారంబులు లేకయే యరణ్యంబులోఁ దిరుగుచుండిరి. వారికి నభయదానం బిచ్చి వారిని తన యొద్దకుఁ బిలిపించుకొని యన్నవస్త్రాదు లిచ్చి తనయొద్ద నుండుట కొప్పుకొనిన వాండ్రకుఁ దగినపను లిచ్చి యితరులను వారివారి దేశంబు లకుఁ బంపెను. వారిలో ఝుంఝూరరావుఘాటగే యను మరాటాసరదారుం డొకఁ డుండెను. అతనితండ్రియు, శివాజితండ్రి యగు షహాజీయు మిత్రులుగా నుండిరి గాన శివాజీ యతనిని మిగుల గౌరవించెను. విజా పురములోని యుద్యోగము వదలుకొని తనయొద్ద నుండుమని యతనికి శివాజీ యెంతయో చెప్పెను. కాని యాతం డొప్పినవాఁడుకాఁడు. అయి నను నతనికిఁ దగినట్లు కానుక లిచ్చి శివాజీ యాతనిఁ బంపెను.

ఖండోజీ కాకడే యను నొకమరాటసరదారుఁడు ద్రవ్యలోభము చేత శత్రువులకు వశుఁడై, శివాజీకిఁ దెలియకుండ అఫజుల్ ఖానుని భార్యాపుత్రాదులను దొంగత్రోవలఁ దీసికొనిపోయి సురక్షితముగా కర్హా డలోఁ జేర్చెను. ఈ సమాచారము శివాజీకిఁ దెలిసినతోడనే వానినిఁ బిలి పించి శిరచ్ఛేదము చేయించెను.

శివాజీ యిట్టిమహాసంకటము నుండి తప్పించుకొని సుఖముగ దిరిగి వచ్చినాఁడని సంతసించి జిజాబాయి తన కుమారునికి దృష్టితీసి "నాయనా! నీయన్నయైన సంభాజీనిజంపిన అఫజుల్ ఖానుని పగతీర్చి కొంటివి. నేను నిన్ను మరలఁ జూడఁగలిగితిని; ఇదియే మనకు సువర్ణ దినంబు" అని గద్గదస్వరముతోఁ బలికెను. తరువాత శివాజీ విశేషముగా దానధర్మములు చేసెను. తమ పరాక్రమముఁ జూపిన సరదారులను బంటు లను గౌరవించి, కొందఱకుఁ బల్లకీలు, కొందఱకు ఛత్త్రచామరములు, కొందఱకు సువర్ణకంకణములు, ఇట్లు వారివారికిఁ దగిన బహుమానంబు లొసంగెను గాయపడిన వీరులకు నౌషధోపచారంబులు చేయించె. యుద్ధ ములో మృతులైన వారికుమారులఁ బిలిపించి వారికి వారితండ్రులయుద్యో గంబు లిచ్చెను. మృతులైనవీరుల కొడుకులు చిన్నవయస్సుగల వాం

ప్రయత్నమైరల వాఁడ్ర కార్యమునకు పర్యాశనంబు చేర్పించెను. ఇట్లు శివాజి తన సైనికులందఱును సంతసించునట్లుఁ జేసి శత్రుసైనికులను బోగడునట్లు జేసెను. రాయబారి యగు పంతాజిగోపీనాథ బొకీలునకు హివరే యను గ్రామంబు వంశపరంపరగా ఇనాముగా యిచ్చెను. (౧౬౫౯)

అఫజల్‌ఖానుఁడు చచ్చినవృత్తాంతంబును, సైన్యంబు అన్నియు ఘోరంబుగా నశము జెందిన సమాచారంబును నాల్గవరోజు విజాపురంబులోఁ దెలిసెను. ఆ వార్త వినినతోడనే యచట వారందఱును మిక్కిలి చింతాక్రాంతులైరి. నవాబు నవాబుతల్లియు దుఃఖపరవశులైరి. నవాబుబిడ్డ మూఁడురోజుల వఱకు భోజనమే చేసినది కాదఁట. సరదార్లందఱు దుఃఖితులైరి. కాని వారిలో వారికిఁ బరస్పరమత్సరంబులును వైరంబులును నున్నందున శత్రుపరాభవమునకు నెవ్వఁడును వెళ్ళ నిశ్చయించిన వాఁడు కాఁడు.

ఈ ప్రకరణము ముగించుటకుఁ బూర్వము, అఫజల్‌ఖానుని జంపుటకు శివాజి యుపయోగించిన కుట్రను గుఱించి కొంత వ్రాయ వలసియున్నది. దీనిని గుఱించి మరాటచరిత్రకారులు శివాజిని స్తుతియించి యున్నారు. యవన చరిత్రకారు లత్యంతనీచముగాఁ దిట్టి యున్నారు. గ్రాండ్ డఫ్‌వంటి యింగ్లీషు చరిత్రకారుఁడు ఈ కార్యము చెడ్డదనియు లేక మంచి దనియుఁ జెప్పక మూకభావముతో నూరకుండెను. ఇట్లు వివిధజనులు వివిధ రీతులుగా వర్ణించుచున్న కార్యముగుఱించి మనము ఆలోచన చేయునపుడు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండవలయును. అట్లుండి విచారించినయెడల నీతిని మన్నించువా రెవరును నెట్టిమోసమైనను నెట్టికుట్రయైనను మంచిది యని చెప్పుటకు వీలులేదు. రెండుకాసులు సంపాదించుటకుఁ జేసిన దొంగతనం బయిన నేమి జ్ఞానభాండారము సంపాదించుటకుఁ బుస్తకాలయంబును మాయముచేయు దొంగతనంబైననేమి నీతివిశారదులకొక్కటియే. అటులనే మోసం బెక్కడఁ గావించినను దోషార్హంబే. ఇట్లు కేవల తత్త్వనీతిజ్ఞులు (Theoretical moralists) చెప్పెదరు. కాని లౌకికనీతిజ్ఞులు (Practical moralists)

కొన్ని దోషములను మన్నించెదరు. ఇప్పుడు మన దివాణములందును సుజ్ఞానిచేయు తప్పిదముకంటె నజ్ఞాని చేయు తప్పిదమునకుఁ దక్కువ శిక్ష విధించెదరు. ధనవంతుఁ డయినవాఁడు దొంగతనము చేసినయెడల నన్నములేక దొంగిలించిన వారికంటె నధికదండనము విధింపఁబడును గదా! భయాంధుఁడై గాని క్రోధాంధుఁడై గాని స్వసంరక్షణనిమిత్తమై కాని చేసిన యపరాధ మంతగా శిక్షార్హము కాదు. అనఁగా దేశకాలపాత్రము లను బాగుగా విచారించి యపరాధమునకు శిక్ష విధింపవలయు నని యాధునిక న్యాయసిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి శివాజీయం దెంత యపరాధ ముండునో చూచెదము.

1. శివాజీ కాలములోని నీతికల్పన (Moral ideal) యిప్పటి మన నీతికల్పనవంటిది కాదు. సామాన్యమైన నీతి వేఱనియు రాజనీతి వేఱనియు నప్పటివారి యభిప్రాయమై యుండెను.† శత్రువును మోసము చేత నైనను జంపవచ్చు ననియు నటులఁ జంపిన దోషంబు లేదనియు వారి యభిప్రాయంబై యుండె. శ్రీరాములవారు చాటుననుండి వాలినిఁ గూలవేసె ననియుఁ దొడ చూపి శ్రీకృష్ణుఁడు భీమునిచే దుర్యోధనునిఁ జంపించెననియు మొదలయిన పౌరాణికకథ లన్నియుఁ జిన్ననాఁట నుండియు వినుచున్న వారికి సత్కృత్యంబు నెరవేర్చుటకు నన్యాయంబైనను జేయవచ్చు ననితోఁచుట యాశ్చర్యంబు కాదు.

---

† ఇప్పటికైనను నాగరకత హెచ్చైన యూరోపుఖండమునందుఁగూడఁ గొందఱు రాజనీతియు, లోకనీతియు, భిన్నంబు లని వాదించెదరు. మనము చేయఁదలఁచిన కార్యంబు మంచిదియైన నది సాధించుటకు నెట్టి యనీతికరము అయిన మార్గములైన నవలంబింప వచ్చునని జర్మనీ రాష్ట్రముయొక్క జగద్విఖ్యాత మంత్రియగు ప్రిన్సుబిస్మార్కుగారి యభిప్రాయమై యుండెనఁట. ఇక్కాలంబుననే యింత గొప్పవారి కిట్టియభిప్రాయం బుండఁగా నక్కాలంబు వారికిట్టియభిప్రాయం బుండుట యొకవింత గాదు.

. శివాజీ కాలములో నిట్టిమోసములు తఱచుగా జరుగుచుండెను. బీజాపూరు గోలకొండ మొదలైన రాజధానులలో నెల్లప్పుడును సరదారు లొకరినొకరు భంగపఱిచి చంపుచుండిరి. శత్రువినాశము చేయుటకు నా కాలములో మోసమొక నిర్దోష మైన సాధనమై యుండె.

౨. శివాజీ యన్నయైన సంభాజీని మోసముచే అఫ్జల్‌ఖానుఁడు చంపెను. అందుచే నాతని నెట్లైనఁ జంపవలయునని శివాజీకి నుండుట సహజము. కోపావేశ పరవశులైనవారును దుఃఖపూరితులై యున్నవారును జేయు సాహస కార్యంబులు కొంతవఱకు క్షంతవ్యంబులు కదా!

. అఫజుల్‌ఖానుఁడు దండయాత్రకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో నున్న హిందూక్షేత్రములను బాడుచేసెను అందుచే హిందూమతాభిమానియైన శివాజీకి నధిక సంతాపంబు గలుగుట వింత కాదు. జనులకుఁ దమ మతమును నిందించినవారియందే యసూయ కలుగుచుండఁగా మతమును బాడుచేసినవానిని నెట్లైనఁ జంపవలయునని యిచ్ఛ గలుగుట యాశ్చర్యంబు కాదుగదా!

౪. అఫజుల్‌ఖానుఁడు గూడ శివాజీని మోసము చేయవలయునని తలఁచి యుండెను. ఈ సంగతి రాయబారివలన శివాజీకిఁ దెలిసినందున నతఁడును నాత్మరక్షణమునకై తన శత్రువునే మోసపుచ్చ యత్నించెను. ఇట్లు వీర ప్రతివీరు లిద్దఱును నొండొరుల మోసపుచ్చ యత్నించి వారిలో నధికప్రజ్ఞ గలవాఁడు కడతేఱెను. హీనప్రజ్ఞుఁ డీల్గెను! ఇందలి రహస్యం బింతియె. సత్యం బిట్లుండ మోసమునకై యొక్క శివాజీని దూషించుట న్యాయంబు కాదు. శివాజీని దూషించువారు పై కారణంబుల నన్నింటిని యోజించి తమ యభిప్రాయంబును స్థిరపఱుచు కొనవలయును.

ఏడవ ప్రకరణము

దండయాత్రలు

అఫజుల్‌ఖానుని వధియించిన తరువాత శివాజీ యూరకుండక మఱి కొన్ని సైన్యములను బోగుచేసికొని జంజిరా పట్టణములోనున్న సిద్దీవాని పైకి దండు వెడలుచున్నటుల నటించి యెవరికిఁ దెలియకుండ నెకాయెకి కోలాపూరు ప్రాంతమున విడిసెను. పన్హాళా యను నొక దుర్గము విజాపూరు రాజులదియై యుండెను. ఆ దుర్గాధిపతి ధనాశచే నా దుర్గమును శివాజికి నిచ్చివేసెను. శివాజీ తన యొద్దనున్న విశ్వాసపాత్రుఁడును తెలివి గలవాఁడును అయిన అణ్ణాజీదత్తో యను బ్రాహ్మణుని నా దుర్గమునకు నధిపతిగా నేర్పఱచెను. ఈ దుర్గమును సంపాదించిన కొలఁది రోజుల లోనే పావనగడ్, వసంతగడ్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించి కృష్ణానది యొడ్డుననున్న గ్రామాదులలో పేష్కషు (Tribute) వసూలు చేయుచు నక్కడక్కడఁ దన ఘట్టకుటములను (ఠాణాలను) శివాజీ స్థాపించెను. పన్హాళా మీఁదనున్న సైన్యములను బంపి సహ్యాద్రి పర్వత పాద ప్రదేశములందును శిఖర ప్రదేశములందును గల దుర్గముల నన్నింటిని సంపాదించెను. ఆ దుర్గములలో రాంగణా ఖేళణా దుర్గములు విశేష పరిశ్రమచే సాధింపఁబడియె. ఖేళణా యను దుర్గముపేరు మార్చి దానికి విశాలగడమని పేరు పెట్టిరి.

శివాజీ కోలాపూరు ప్రాంతమునకు వచ్చి దేశమంతయుఁ గొల్ల కొట్టుచున్నాఁడని విని యచ్చటి యధికారియైన రుస్తుంఖానుఁడు కొంత సైన్యముఁ గూర్చుకొని యుద్ధమునకు వచ్చెను. కాని వానియొద్ద మూఁడు నాలుగువేల సైన్యముకంటె నెక్కువ లేనందున శివాజీ సులకనగా వాని నోడించి వాఁడు కృష్ణ దాఁటి పాఱిపోవునటులఁ జేసెను. (క్రీ. శ. ౧౬౫౯ దిశంబరు) శివాజీ యూళ్ళు దోఁచుకొనుచు పేష్కషు వసూలు

జేయుచు, విజాపురమువఱకు వెళ్లెను గాని శత్రువుల చేతఁ జిక్కక యక్కడనుండి త్వరగాఁ దిరిగివచ్చెను శివాజీ తిరిగి వచ్చువఱకు విశాలగడముపై అణ్ణాజిదత్తో యనువాఁడు గొప్ప సైన్యముఁ గూర్చియుండెను. ఆ సైన్యమును వెంటఁ దీసికొని శివాజీ సముద్రతీర ప్రాంతములపై దండు వెడలెను. రాజాపూరు, దాభోళ మొదలయిన స్థలముల గెలిచి, యచ్చటివారినుండి కప్పములఁ గొని సంపాదించిన ధనమంతయు రాజగడమునకుఁ బంపెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౦ జనవరి)

ఇట్లు శివాజీ రోజురోజు బలవంతుఁడై విజాపూరువారి దుర్గములను స్వాధీనపఱచుకొనుటయు, దేశము కొల్లగొట్టుటయు, సైన్యాధిపతుల నోడించుటయు, రాజధానియైన విజాపూరు వఱకుఁ దఱుముకొని వచ్చుటయుఁ జూచి విజాపూరు వారందఱును భయభ్రాంతులై శివాజీ నెటులైన నోడింపవలయునని నిశ్చయించిరి. వారొక ప్రచండ సైన్యమును సిద్ధము చేసి సిద్దీ జోహార్ అనువానికి సైన్యాధిపత్య మిచ్చిరి. ఈతఁడు కర్నూలు పట్టణములో నదివఱకు సుబేదారుగా నుండి నవాబు కార్యములెన్నియో సాధించి ఘనతకెక్కెను. ఈతనికి సవాబత్ఖాన్ అను బిరుదు నొసంగి పదివేల యశ్వ సైనికులతోను పదునాలుగువేల కాల్బలములతోను శివాజిని గెల్చుటకునై పంపిరి. వీనివెంట అఫజల్ఖానుని కుమారుఁడైన మహమ్మదుఖానుఁడును శివాజీ తన తండ్రినిఁ జంపిన పగ తీర్చుకొనవలయునని యుద్ధమునకు వెడలెను. విజాపూరు వారిట్లు దండువెడలుట చూచి యిదియే సమయమని యెంచి జింజిరాధిపతియైన సిద్దీఫత్తేఖానుఁడు శివాజీ సంపాదించిన కొంకణముపై దండెత్తెను. వాడీ ప్రాంతమునకు దేశముఖుడైన సావంత్ అనువాఁడును శివాజీతోఁ బోర నారంభించెను.

ఇట్లు శత్రువులంద ఱొక్కసారి తనతోఁ బోరాడ ధైర్యము యొక్క యవతారమైన శివాజీ యెంతమాత్రమును జంకక యా శత్రువుల నందఱను వేఱువేఱ యెదిరించుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు చేసెను. జింజిరాసిద్దీ మీఁదికి రఘునాథబల్లాళునిఁ బంపెను. వాడీసావంతునితోఁ బోరాడుటకు బాజీఫసల్కర్ పర్నోబత్ అనువాని నియమించెను. కొంకణ

ప్రాంతమును సంరక్షించుటకు అబాజీసోనదేవుని నాజ్ఞాపించెను. పురందర్, సింహగడ్, ప్రతాపగడ్ మొదలయిన ప్రాంతములను గాపాడుటకై పేషవయైన మోరోపంతు పింగళేను నియోగించెను. తాను స్వయముగా పన్హాళా దుర్గముమీఁద నుండి యుద్ధ సన్నాహము చేసెను

శివాజీ పన్హాళా కోటమీఁద నున్నాఁడని విని సిద్దీ జోహరుఁడు మొట్టమొదట ఆ కోటనే ముట్టడించెను. ఈ దుర్గము శత్రువులకు నసాధ్యమని శివాజీ యనుకొని శత్రువులు దుర్గము సమీపమునకు వచ్చువఱకు శివాజీ వారి నడ్డగింపడయ్యె. వారీ దుర్గము క్రిందికి వచ్చి విడిసిన తరువాత నేతాజీపాలకరుఁడు వారి చుట్టు ప్రదేశము దోఁచుకొని కాల్చి అక్కడక్కడ ఠాణా లేర్పఱచి తురకసైన్యములకు ధాన్యము గడ్డి మొదలైనవి దొరకకుండఁ జేసెను. ఇదియుఁగాక రాత్రులయందు శత్రుసైన్యమును బాధ పెట్టుచుండెను. ఇటు దుర్గములోనుండి మావళే సైన్యములు క్రిందికి దిగి పర్వత దుర్గములలో దాఁగియుండి శిబిరములలో శత్రువులు నిద్రించి యున్నప్పుడు వారి శిబిరములను నాశము చేయుచుండిరి. శత్రువులు లేచి యుద్ధమునకు సిద్ధముకాఁగానే వారిపై దూరమునుండి బాణములు వేసి గుహలోనికిఁ బాఱిపోవుచుండిరి. ఇట్లు మరాఠాలు విజాపూరు సైన్యమును లోపలినుండియు బైటనుండియు బాధపెట్టుచుండిరి. కాని దుర్గము శివాజీ యనుకొనినంత బలవంతమైనది కానందున సిద్దీజోహారు కోటను ముట్టడించి వెలుపలనుండి కోటలోనికి నొక్క మనుష్యునిఁగాని పదార్థముఁగాని పోకుండఁ జేసెను. ఇందుచే లోపలి సమాచారము వెలుపలను వెలుపలి సమాచారము లోపలను దెలియకుండెను. తుదకుఁ దా నా దుర్గములోనే యుండుట తప్పని తెలిసికొని శివాజీ యీక్రింద వర్ణింపబడిన యుక్తిచే నా కోటలోనుండి వెలువడెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౦)

సందు లేకుండ మనము కోటను ముట్టడించి వెలుపలినుండి శివాజీకి నే సహాయము దొరకకుండఁ జేసినందున నాతఁడు మనచేత నిఁక చిక్కఁగలఁడని విజాపూర సైన్యములు తలంపసాగెను. ఇట్టి యాసతో నున్నప్పుడే శత్రువులను మోసపుచ్చవచ్చునని తలఁచి శివాజీ "ఈదుర్గము

మీ స్వాధీన పఱిచెదము." అని సిద్దీజోహారునకు వార్తపంపెను. సంధిని గుఱించిన మాట లన్నియు మాటలాడుటకుఁ దాను క్రిందికి వచ్చెద ననియు మోసము గలుగ దని యభయము మాత్ర మియ్యవలయు ననియు నేర్పాటులు చేసికొని శివాజియు సిద్దీజోహారుఁడును దుర్గముక్రిందఁ గలసిరి. అక్కడ పెక్కుసంగతులను గుఱించి మాటలాడి "రేపు మేము ఈ కోట స్వాధీనము చేసెదము; కాని కొన్నిసంగతు లింకను మాటలాడవలసి యున్నవి. ఇప్పుడు సాయంకాలమయినందున అందును గుఱించి రేపు మాటలాడుదము" అని చెప్పి శివాజి కోటపైకిఁ బోయెను.

సంధియైన దని తలఁచి విజాపూరసైనికు లారాత్రి నిశ్చింతగా నిద్రపోయిరి. మధ్యరాత్రి శివాజి విశ్వాసపాత్రులైన కొందఱు సైనికులతోఁ గోటదిగి శత్రువులను దప్పించుకొని రాంగణా యను దుర్గమునకుఁ బోవుచుండెను కొంతకాలము వఱకు విజాపుర సైనికులకు శివాజి వెళ్ళిన సంగతియే తెలియలేదు. తెలిసినతోడనే సిద్దీజోహారుని కుమారుఁడు వెంట సైన్యములను దీసికొని శివాజిని బట్టుకొన వెడలెను. ప్రొద్దున జాముప్రొద్దెక్కువఱకు శివాజి సైన్యముయొక్క వెనుక పార్శ్వము సైనికులకుఁ గావచ్చినదికాదు. రాంగణాయను దుర్గమింక మూడుక్రోసు లున్న దనఁగా శివాజిని విజాపురసైనికులు చూచిరి. శత్రువులు వేగముగా వెనుకనుండి వచ్చుచున్నా రని తెలిసిన తోడనే శివాజి బాజీపరభూ అను సేనాధిపతిని శత్రువుల నెదుర్కొనుట కక్కడ నిలిపి "నేను కోటమీఁదికి సైనికులతో జేరువఱకు నీ విక్కడనే శత్రువుల నడ్డగించి యుండవలసినది. నేను కోటమీఁదికిఁ జేరఁగానే గుర్తు కొఱకు ఫిరంగిశబ్దము అయిదు సారులు చేయనగును. ఆ శబ్దములు వినినతోడనే నీవు నీ సైనికులతో గుట్టలచాటునఁ గోటమీఁదికి రావలసినది" యని యాజ్ఞాపించి తాను గొంత సేనతోఁ గదలి వెళ్లెను.

విజాపూరు సైన్యము మహావేగముతో గుట్ట యెక్క సాగెను. బాజీపరభూ నిలిచియున్న స్థలము రెండుకొండల నడుమ సన్న యిఱుకు

త్రోవ యైనందున నచ్చట నిలిచి కొలఁది సైనికులను ప్రచండసైన్యముతోఁ బోరాడుటకు వీలుగా నుండెను. విజాపూరుసైన్యములు ఆఁత్రోవను బోవునప్పుడు బాజీపరభూ వారిని ప్రాణములతో నొప్పించి మరలిక్రిందికిఁ బోవునటులఁ జేసెను. కాని యింతలో విజాపురము వారి కాల్బలమువచ్చి చేరినందున వాండ్రు రెండు పర్యాయములు మరాటావారిని నెదిరించి పైకి నెక్కఁబోయిరి. కాని రెండు పర్యాయములను వారు విజాపూరు సైన్యములను వెనుకకు నెట్టిరి. విజాపూరువారు క్రొత్తసైనికులఁ దెచ్చి మూఁడవసారి పైకి నెక్కుటకుఁ బ్రయత్నము చేసిరి. మరాఠ సైనికులు కొలఁదిమందియుఁ మరుష్క సైనికు లనేకులును అయినందున నిదివఱకు సగముకంటె నెక్కుడు మహారాష్ట్రవీరులు వీరశయనము నొందిరి. అయినను ప్రాణములపై నాశవదలి బాజీపరభూ అసమాన ధైర్యముతోఁ దురకలను నెదిరించి స్వామి కార్యమునకై ప్రాణముల సమర్పించెను. ప్రాణములు విడుచుటకుఁ బూర్వము కోటమీఁదినుండి వచ్చిన ఫిరంగుల ధ్వని విని శివాజి క్షేమముగాఁ కోటమీఁదికి జేరినాఁడని తెలిసికొని సమాధానముతో "నేను నా కర్తవ్యమును జేసితిని" అని పలికెను. బాజీపరభూ యొక్క ప్రేతము శత్రువులచేతిలోఁ బడకుండఁ దద్భటులు మహాప్రయాసతోఁ గొండమీఁదికి జేర్చిరి. శివాజి చరిత్రములోని యీ భాగము చదివిన వారికి గ్రీసుదేశముయొక్క చరిత్రములోనిధర్మాపొలీ (Thermopylae) యుద్ధము జ్ఞాపకము రాకమానదు. అచ్చట మూడువందల స్పార్టనులు ప్రచండ పారసీకసైన్యముతోఁ బోరాడి తమలోఁ బ్రతివీరుఁడు హతుఁడగువఱకు శత్రువులను ధర్మాపొలీ యనుపర్వతద్వారమును చొరనీయనైరి. అటులనే యిచట మహారాష్ట్రవీరుల సంఖ్య స్వల్పమైనను అసంఖ్యులైన తురకలతోఁ బోరాడి శివాజి దుర్గము నెక్కునఱకు వారిని ద్రోవదాఁట వీయరైరి. ఇట్టిస్వామిభక్తి పరాయణశిరోమణి యైన బాజీ పరభూనామమును మహారాష్ట్రులందఱు మిక్కిలి గౌరవింతురు.

బాజీపరభూ తనసేనలో గతించినందున నాతనికొమారుఁడ్లైన

బాలాజీఆవ్జీ యనువానిఁ బిలిపించి శివాజి వానికిఁ దంత్రి యధికార మొసంగెను. వానితమ్ము లందఱకు నాందోళనాది సన్మానంబుల నొసఁగి సబనవీసు† అను పనులపై వారిని నియుక్తులఁ జేసెను.

ఇట్లు తురకసైన్యములు శివాజియున్న తాంగణాయను పర్వతదుర్గ మును ముట్టడించిరి. కాని యప్పుడు వర్షాకాల మైనందునఁ దురుష్కులు కొండక్రింద నుండలేక తిరిగి పన్హాళా దుర్గమునకుఁ బోయిరి. తురకల సైన్యాధిపతియైన సిద్దీజోహారుఁడు శివాజి యేదుర్గమునుండి పాఱిపోయెనో యా ఫన్హాళాదుర్గమును సాధించుట మేలా లేక శివాజి యే దుర్గమునకుఁ బాఱిపోయెనో యా తాంగణాదుర్గమును సాధింపవలయునా యని యోజించుచు నేమియుఁ దోఁపక త్రొక్కులాడు చుండెను. శివాజి నేఁడో రేపో చేతఁ జిక్కునన్న యాశతో నున్న విజాపూరునవాబు అతఁడు తప్పించుకొని పోయినాఁడని విని మిగుల చింతాక్రాంతుఁ డయ్యెను. శివాజి యొద్దనుండి లంచము పుచ్చుకొని తన సైన్యాధిపతి యైన సిద్దీ జోహారుఁడే పోనిచ్చెనని యాతనికి సంశయము గలిగెను. గాన నాతఁడు స్వయముగా సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించెను. ఇట్లు నవాబు తన్ను నవ మానించినందున సిద్దీజోహారుఁడు కోపగించి తన జాగీరు అయిన కర్నూలునకు వెడలి పోయెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౧ జనవరి)

విజాపూరు సులతాను మహాక్రూరముగా మహారాష్ట్రుల పైకి దండువెడలి సహ్యాద్రిపర్వతము క్రిందను మీఁదను నున్నట్టి మహారాష్ట్రుల దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఫన్హాళా పావనగడము అను దుర్గములను సాధించెను. తాంగాణా విశాలగడను అను దుర్గములు మాత్ర మతనిచేతఁ జిక్కినవి కావు.

ఇట్లు శివాజిచేతిలోఁ బడ్డ తన దుర్గము లన్నియు నవాబు మరల

---

† సబనవీసు అనఁగా సైన్యములకుఁ గావలసిన వెచ్చములు మొదలయిన వానిపై నధికారి.

సాధించుచుండఁగా శివాజి యూరక కూరుచుండిన వాఁడు కాఁడు. రాజాపుర మనుపట్టణముపై దండెత్తి, దానిని దోఁచుకొని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఆ పట్టణములోఁ గొందఱు ఇంగ్లీషు వర్తకులుండిరి. వాండ్రు తురకల సైన్యాధిపతియైన సిద్దీజోహారునకుఁ దుపాకిమందు, గుండు మొదలయిన సాధనముల నిచ్చియుండిరి. ఈ సంగతి శివాజికిఁ దెలిసినందున నాతఁడా వర్తకులఁ జెఱఁబట్టి యొకదుర్గముపైఁ జెఱసాలలో నుంచెను. ఆ ప్రాంతమున దవలీ యను స్వతంత్రసంస్థానాధిపుఁడుండెను. ఆతని రాజధాని శృంగారపురము. యుద్ధములో నాతనిని జంపి శివాజి యా పట్టణమును సాధించెను. కాని జనులందఱు భయపడి పాఱిపోసాగిరి. అప్పుడు శివాజి పూర్వపు సంస్థానపు మంత్రిని బిలిపించి పూర్వమెవ్వరెవ్వ రేయేపని మీఁద నుండిరో వారివారిని ఆయాపనులపై నిలిపి లోకులందఱకుఁ బూర్వపుహక్కు లిచ్చి వారలు నిర్భయులై యుండునటులఁ జేసెను.

ఇంతలో, గర్ణాటకములోని జమీదారులు రాజద్రోహులయి తిరుగఁబడుచున్నారనినవార్త విజాపురమునకు వచ్చి చేరెను. మొదట శివాజితోఁ బోరాడవలయునా లేక కర్ణాటకములోని జమీదార్లను దండించుటకుఁ బోవలయునా యని విజాపుర రాజసభలోఁ జర్చ జరిగెను. ఇంతలో వాడీ యను గ్రామము రాజధానిగాఁగల సావంత్ అను సంస్థానాధీశుఁడు విజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. మీరు నాకు సహాయము చేసిన యెడల నేను శివాజిని నోడించి కొంకణప్రాంత మంతయు సంపాదించెదను. బాజీ ఫసల్‌కర్ అను సరదారుని శివాజి యీసావంతుతోఁ బోరాడ బంపెనని వెనుక వ్రాసియున్నాము. వా రిద్దఱకు ననేకపర్యాయములు పోరాట జరిగి యొకసారి వీరును నొకసారి వారును నోడుచు గెలుచుచు వచ్చిరి. ఇట్లిద్దరు సమాను లయినందున సావంతుఁడు విజాపూరునవాబును బైని వర్ణించినటుల సాహాయ్య మడిగెను.

ఇట్లు సావంతుడు శివాజిని గెలిచెద ననినందున నవాబు కొంత సైన్యమాతనికి సాహాయ్యము చేయుటకునై పంపి తాను స్వయముగాఁ

గర్ణాటదేశమునకుఁ బోవ నిశ్చయించెను. సావంతునికి సాహాయ్యముగాఁ బంపినవారు బహిలోలుఖానుఁడును బాజీఘోరపడేముధోళ్ కరుఁడును. వీరిద్దఱను నిటుఁబంపి నవాబు తన ప్రచండసైన్యముతోఁ గర్ణాటకమునకుఁ దరలిపోయెను. ఇట్లు శివాజియదృష్టమువలన భయంకర మైన శత్రు సైన్య మంతయు మహారాష్ట్రదేశము వదలి వెళ్లెను.

నవాబు సావంతుని సాహాయ్యమునకుఁ బంపిన యిద్దఱు సరదారులలో రెండవ వాఁ డగు బాజీఘోరపడేముధోళ్కర్ అనువాఁడు తురకల సేనలో నున్నమహారాష్ట్రవీరుఁడు, కర్ణాటదేశములో శివాజితండ్రి యగు శహాజీ యుండఁగా నాతనిని మోసవుచ్చి చెఱఁబట్టి నవాబునొద్దకుఁబంపిన మిత్రద్రోహి యీతఁడే; 'నీవు నాపుత్రుఁడవే యైనపక్షమున నీతఁడు చేసిన మోసమునకై పగ తీర్చుకొనవలయును' అని శహాజీ శివాజీకిఁ జెప్పియుండెను. ప్రస్తుత మాతఁడు శివాజీతోఁ బోరాడుటకై సైన్యములను బోగుచేయునిమిత్తము తన యూరగు ముధోళ్కు వెళ్లెను. విశాలగడముపై నున్న శివాజికి నీ వృత్తాంతము తెలియఁగానే పగతీర్చికొనుటకిదియే మంచిసమయ, మని యెంచి సైన్యము దీసికొని యెవరికిని దెలియకుండ ముధోళుగ్రామముపై నొక్కపెట్టునఁబడి బాజీ ఘోరపడేను, ఆతని బంధువుల నందఱను జంపి గ్రామ మంతయుఁ గాల్చి విశాలగడమునకుఁ దిరిగి వెళ్ళెను. ఇట్లీసరదారుఁడు నాశమొందినందున నవాబు కావసఖాన్ అనువాని సావంతునకు సహాయునిఁగాఁ బంపెను. బహిలోల్ ఖానుఁడును. కావసఖానుండును కొలఁదిదినములలో సహ్యాద్రిపర్వత సంబంధ మైన దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీనపరచుకొనిరి. అక్కడ నుండి కొంకణమునకు రాఁ దలంచిరి. ఇంతలో నవాబు వారి నిద్దఱను దనకు సహాయముచేయుటకై కర్ణాటదేశమునకుఁ బిలిపించుకొనెను. ఇటుల దుదకు సావంతుఁ డొక్కఁడే శివాజితోఁ బోరాడవలసినవాఁ డాయెను. కొలఁదిరోజులలోనే శివాజి సావంతునిరాజ్యమంతయుగెలిచెను. తరువాత సావంతుఁడును, శృంగారపురపు రామదళవి యనినవాఁడును గోవాకు వెళ్ళి బుడతకీచుల (Portuguese) సాయమువేఁడిరి. కాని బుడతకీచులు

భయపడునటుల వారికి శివాజి వార్తపంపినందున వాండ్రు శివాజితోఁ బోర నొల్లక, సావంతుని రామదళవీ యనువానిని దమరాజ్యములలో నుండ వలదని వెడలఁగొట్టిరి. తుదకు నిరాధారు లయి వారిద్దఱు శివాజికి శరణు చొచ్చిరి. అప్పుడు శివాజి దయార్ద్రహృదయుఁడై సావంతుఁడు దనవంశ మయిన భోఁసలేవంశమునందే పుట్టినవాఁ డని తలఁచి యాతనికి నాతని రాజ్య మిచ్చి తన సావంతునిఁ జేసికొనెను. సావంతుఁడును నప్పటినుండి మిగుల భక్తితో శివాజి సేవ చేయుచుండెను. రామదళవీ యనువానికి వాని రాజ్యమిచ్చెను. ఈయిద్దఱి రాజ్యములలోఁ దనసైన్యము నుంచి వారిరాజ్య ములలోని ప్రబలకాయులను శూరులను దనసైన్యములోఁ జేర్చుకొను చుండెను. ఈ ప్రకార మిద్దఱు ప్రబలశత్రులు శివాజికిఁ బరమ మిత్రు లయిరి. వీరి యిద్దఱిరాజ్యములలో శివాజి రాయరీ మాలవణ యను దుర్గములను బాగుచేయించి యధికదుర్గమములుగాఁ జేసెను.

జంజిరాకు నధిపతి యైన సిద్దీకులస్థుఁ డగు ఫత్తేఖానునితోఁ బోరాడ శివాజి రఘునాథబల్లాళుని బంపె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. ఫత్తేఖానునియొద్ద యుద్ధమునకుఁ దగిన గొప్పయోడ లున్నందున వాఁడు కొంకణప్రాంతములో సముద్రపురేవున నున్న శివాజీరాజ్యమునకుఁ జాల బాధ కలిగించుచు రఘునాథబల్లాళుని లక్ష్యపెట్టక పోయెను. కాని శివాజి మఱింతసైన్యము కొంకణ ప్రాంతమునకుఁ బంపినందున రఘునాథబల్లా ళుఁడు సిద్దీవాని నోడించి వాని గొప్ప యోడలరేవు అగు ధుండీరాజపుర మును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. అందుచే వాని రాజ్యముయొక్క యితర స్థలములనుండి సాయముచేయుటకు వీలులేక వాఁడు జంజిరా యనుపట్ట ణములోనే చిక్కుపడెను. మరాఠావారు జంజిరాపైని ఫిరంగు లెక్క పెట్టి లోహనాళములను ప్రయోగింప సాగిరి. వారియొద్ద మంచి ఫిరంగులు లేనందున సిద్దీ కొన్నిరోజులవఱకు వారిదెబ్బలకు నోర్చెను గాని విజాపురమునుండి గాని యితర స్థలములనుండి గాని తనకు సాయముచేయ నెవ్వరు వచ్చుజాడ కానక భయభ్రాంతుఁ డయి శివాజికి శరణుఁజొచ్చి "ఇఁకమీద మీ రాజ్యమునకు నేను బాధగలిగింపను.

మీరు నా రాజ్యములకు గలిగింపఁగూడదు" అనిసంధిచేసికొనెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౨)

సిద్దీ (పత్తేఖానుఁడు) పైని వ్రాసినప్రకారము సంధిచేసినప్పటికి నప్పుడప్పుడు శివాజియొక్క సముద్రతీరమందలి (కొంకణమునందలి) గ్రామములపైఁ బడి కాల్చుచుఁ బేల్చుచునుండెను. అందుచే శివాజి యాప్రాంతమున నెప్పుడును అయిదువేల సైన్యము నిలువ యుంచెను. ఇంతియకాక సిద్దీవాని నెదురించుటకునై తనకును సముద్రముపైఁ బోరాడునోడల నిర్మించెను. నానా విధములయిన యుద్ధవందల యోడలను గూర్చి వానినన్నిటికి "కులాబా" యనుగ్రామము ముఖ్య మైన రేవుగా నేర్పాటుచేసెను. సువర్ణదుర్గము విజయదుర్గము అనురేవుల లోను యుద్ధములకుఁ దగినయోడల నుంచెను. ఈ సముద్ర సైన్యమున కంతకు దర్యాసాగరుఁ డగువాని నధికారిఁగా నియమించెను. ఈ యోడ లలోఁ గావలసిన ఫిరంగులు మొదయిన సాధనము లన్నియుఁ జక్కఁగా సిద్ధపఱిచి యధికారులు సముద్రములో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగఁజొచ్చి నందున సిద్దీ పోర్చుగీజు మొదలయిన సముద్రయాయులందఱు శివాజిని నౌక ప్రజలరాజుగా మన్నింపసాగిరి. పోర్చుగీజువారు కొలఁదిరోజుల లోనే యొకరాయబారిని శివాజియొద్దకుఁ బంపి శివాజి తమయోడల జోలికిఁ బోవకుండునటులను అందునిమిత్తమై తాము శివాజికిఁ దుపాకి మందు ఫిరంగిలకుఁ గావలసిన గోళములు మొదలయిన యుద్ధసామగ్రి యిచ్చునటులను సంధిచేసికొనిరి.

విజాపూరుసులతాను కర్ణాటదేశమునకు దిగ్విజయార్థము వెళ్లి యుండెనని వెనుక వ్రాయంబడియె. అక్కడ నవాబు రెండుసంవత్సర ములవఱకుండి కొందఱు బందిపోటువాండ్రను దండించి కొందఱను దండించుటకు వీలులేక యెట్టకేలకుఁ బైనన్ని కలహములను నణఁచి క్రీ. శ. ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమున విజాపురమునకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఇట్లు నవాబు తిరిగివచ్చువఱకు శివాజి సామంతునిఁ బాదాక్రాంతునిఁ జేసెను. ఘోరపడేను యమసదనమున కంపెను. జింజీపతి యైనసిద్దీని లోఁబఱి చెను. బుడతకీచులతో సఖ్యముచేసెను. సముద్రసైన్యమునకు నాధిపత్యము

వహించెను, శివాజీ యిటుల నత్యంత ప్రబలుఁడై నందుననూ గర్ణాటకము నుండి యలసి వచ్చిన తనకు నతని నెదిరించు సామర్థ్యము లేనందునను విజాపూరునవాబు శివాజితండ్రియగు శహాజీద్వారా శివాజితో సంధి చేయవలయు నని యెంచెను

శహాజిరాజు తంజావూరిలోఁ దనచిన్న కుమారుఁడైన వెంకోజీ యొద్ద నుండె ననియు అతఁడు విజాపూరునవాబునకు సామంతుఁడనియు వెనుక వ్రాసినసంగతి చదువరులకు జ్ఞాపకముండవచ్చును. తంజావూరి నుండి శహాజిని బిలిపించి నవాబాతనికిఁ దన మనోరథంబుఁ దెలుపఁగాఁ బుత్రునిఁ జూడవలయుననినఁ బచ్చ యతనికిఁ గూడ నున్నందున నందు కాతఁడు సమ్మతించి "నాకుమారుఁడు నేను జెప్పినటుల వినఁడనిన సంగతి మీకుఁ దెలిసినదే అయినను వానికి బోధచేసి చూచెదను" అని చెప్పి తంజావూరుపోయి తన రెండవభార్య యగు తుకాబాయిని కుమారుఁడగువెంకోజిని వెంటఁ దీసికొని శివాజిని జూడ వెడలెను. తాను వచ్చుచున్నా నని శహాజీ శివాజికి వార్తయంపినందున శివాజి యేనుఁగును గుఱ్ఱములు పల్లకీలు మొదలయిన రాజచిహ్నములతోఁ దండ్రికి నెదురేగెను. ఒకరినొకరు చూచి యనేకసంవత్సరము లయినందున జేజూరీ యను గ్రామముయొక్క దేవాలయములో నొకరినొకరు చూచుకొనిరి. అక్కడినుండి శివాజి యందఱను సైన్యము దిగియున్న శిబిరములోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. శహాజీ పల్లకీలోఁ గూర్చుండఁగా శివాజి యాపల్లకిఁ బట్టుకొని కాలికి నేమియు లేకుండ వినయముతో నడచెను. శిబిరము చేరినతరువాత శహాజి కుమారుని నొద్దఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని "నాయనా శ్రీభవానిప్రసాదమువలనఁ గలిగినవాఁడవు. జగద్విఖ్యాతమైన పరాక్రమముఁ జూపితివి. మతరక్షకుఁడ వనిపించుకొంటివి. మావంశము పవిత్రమాయె" ననియె. అక్కడ ననేకముగా దానధర్మము బ్రాహ్మణ భోజనము మొదలయిన ధర్మకృత్యములను జేసి తండ్రికుమారులందఱు పూనాపట్టణమునకుఁ బోయిరి. అక్కడ రెండు నెలలుండిన తరువాత శివాజి తండ్రిని వెంటఁబెట్టుకొని రాజగడము, ప్రతాపగడము మొదలైన తన కోటలను అఫ్జల్‌ఖానుని వధస్థలము నూతనరాజమందిరములు

మొదలైన తన వైభవమంతయుఁ జూపించెను. వారిద్దఱు రామదాసస్వామి దర్శనము చేసికొని పన్హాళదుర్గముపైన గుటుంబములోని యితరబంధువుల నందఱును గలిసికొనిరి. అక్కడఁ గొన్నిరోజు లుండి శహాజీ తంజావూరికిఁ బయనమై వెళ్ళునప్పుడు కుమారుని నేకాంతమునకుఁ బిలిచి నీవు స్వరాజ్యము సంపాదించినందులకు నా కెంతయు సంతోషమే. కాని యిఁకమీఁద నాబొందిలోఁ బ్రాణంబులుండు వఱకు నీకును నాయజమానుఁడైన విజాపూరు నవాబునకును స్నేహ ముండవలయు నని నాయిచ్ఛ: నీవలన నాతనికి నెంతమాత్రము బాధ కలుగఁ గూడదు. నీకాతఁడు ఈ చేతఁగాక పోయినను ఆచేత నయినను (అనఁగా నేదో యొక మార్గముగా) ఏమైన ముట్టఁజెప్పక మానఁడు. ఇందులకు శివాజీ "నేను మీ ఆజ్ఞను మించువాఁడను గాను" అని యుత్తరముచెప్పి సులతానున కిచ్చుటకై రత్నములు దుస్తులు గుఱ్ఱములు ఏనుఁగులు మొదలయినవి తండ్రితోఁ బంపెను. శహాజీ విజాపురమునకు వచ్చి కుమారుఁడు పంపిన వస్తువులన్నియు నవాబునకిచ్చి శివాజికిని నవాబునకును సంధికుదిర్చి తంజావూరికిఁ బోయెను.

(క్రీ. శ. ౧౬౬౨) క్రీ. శ. ౧౬౪౬ వ సంవత్సరములోఁ దోరణాదుర్గము గొని శివాజీ మహారాష్ట్ర రాజ్యస్థాపన యను మహాకార్యమునకుఁ దోరణము గట్టినప్పటినుండియు నేఁటి (క్రీ. శ. ౧౬౬౨) వఱకుఁ బదునారు సంవత్సరము లయ్యెను. ఈ పదునారు సంవత్సరములును శివాజీ విజాపూరు నవాబుతో నవ్యాహతముగాఁ బోరాడుచునే యుండి సాధారణముగా నెల్లప్పుడును గెలుపొందుచుఁ దుదకు నవాబు ప్రార్థనవలననే యాతనితో సంధి చేసికొనెను. ఈ కాలమువఱకుఁ గొంకణమంతయుఁ బర్వత ప్రదేశము లన్నియు తన స్వాధీనమయ్యెను. ఆయన రాజ్యమునకు నిప్పటికి దక్షిణోత్తరసీమ గోవా కల్యాణములును బూర్వ

పశ్చిమసీమ సుపా జింజిరాలును అయియుండెను. అతనియొద్ద నేఁబది వేల కాల్బలము ఏడువేల గుఱ్ఱపుసైన్యము కూడియుండెను. రాయరీ యను కోట తానుండుటకుఁ దగినది యని తెలిసికొని కొండయొక్క మూలలన్నియుఁ జెక్కించి కొండయంతయు నునుపుగాను శత్రువు లెక్కుటకు దుస్సాధ్యముగాను జేయించి కోట పైని గొప్పరాజ్యభవనములు మంత్రులకొఱకై మేడలును సైన్యాదులకునై శిబిరంబులను దివాణంబుల నిమిత్తమై విశాల మందిరంబులును నిర్మించి యచ్చటఁ దానెల్లప్పుడును నుండుచు నా దుర్గంబును రాజధానిగాఁ జేసెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

మొగలులతో యుద్ధము

క్రిందటి ప్రకరణములో వర్ణింపబడినటుల విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుట మాని సంధిచేసికొని పిదప శివాజి దిల్లీశ్వరుఁడైన ఔరంగజేబుతో యుద్ధమునకుఁ బూనుకొనెను. ఔరంగజేబుదక్షిణము(Deccan), నుండి దిల్లీకిఁ బోయినప్పుడు నాతనికిని శివాజికిని జరిగిన సంధిప్రసంగము వెనుక నొకప్రకరణములో వర్ణింపఁబడినది. ఒకరితో నొకరు సంధి చేయ నిచ్చగల వారుగాఁ బైకి వారప్పుడు (క్రీ. శ. ౧౬౬౫ సంవత్సరములో) నటించుచున్నను బ్రసంగము వచ్చినప్పుడొకరిని నొకరు సాధింపవలయు నని యిద్దఱును దలంచుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౬౬౭ వ సంవత్సరము నుండి ౧౬౬౯ వఱకుఁ దనసార్వభౌమత్వమును స్థిరపఱుచుకొను ప్రయత్నములో మునిఁగియున్నందున ఔరంజేబును విజాపూరు సులతానుతోను జంజిరాహబషీలతోను ఇంక నితరులతోను బోరాడుచున్నందున శివాజియు రమారమి నాలుగు సంవత్సరముల వఱకు నొకరితో నొకరు వైరమును మానియుండిరి. కాని శివాజి దీక్షకగలుగుటకు నొక సంవత్సరము పూర్వము ఔరంగజేబు తనపన్నులన్నియుఁ దీర్చుకొని శివాజి పైని దనకుఁ గల కసి తీర్చుకొనుటకు నిశ్చయించెను. ఎవరికిఁ దెలియకుండఁ దనసైన్యము నెకాయకి పంపి కాల్యాణ్, భివండీయను గ్రామములను దనస్వాధీన పఱుచుకొనెను (క్రీ. శ. ౧౬౬౯ మేనెల). విజాపూరువారితో సంధియగువఱకు శివాజి యూరకయుండి ఔరంగజేబు చేయు దౌర్జన్యమంతయు సహించుచుండెను. ఇది సమయము కాదని కొన్నిరోజులు వేచియుండి యిటు సంధియైనతోడనే మొగలులతోఁ బోరాట సాగించెను. కాల్బలమంతయు మోరోపంతుపింగళేకును, గుఱ్ఱపు సైన్యమంతయు నేతాజిపాలకరునకు నిచ్చి వారిని మొగలుల

రాజ్యములోనికి దండుపంపెను. వారా రాజ్యమునంతను దోఁచుకొని కొల్లగొట్టి పోగిరి. జున్నర్ అనుపట్టణమునకు నుత్తరమున నున్న యనేక దుర్గములను మోరోపంతుపింగళే సాధించెను. నేతాజిపాల్కర్ దేశమునంతను గాల్చుచుఁ దెల్చుచుఁ గొల్లగొట్టుచు నప్పనంబులఁ గొనుచు ఔరంగబాదు పట్టణము వఱకుఁ దనపేరు గర్భనిర్భేద మగునటులఁజేయ సాగెను. ఇట్లు సర్వదిశలయందుఁ తానేయై యసంఖ్యధనము నార్జించి శత్రువులచేతఁ జిక్కక పూణే (పూనా) పట్టణమునకుఁజేరెను. (౧౬౬౨)

ఇట్లు ఢిల్లీశ్వరునకును మహారాష్ట్రేశ్వరునకును ఘోరకలహము సంప్రాప్తమైన సమయమున ఔరంగజేబు బాదుషహాకు మేనమామ యైన శాహిస్తేఖాన్ దక్షిణము (Deccan)నకు సుబేదార్ (Governor)గా నుండెను. ఆతనికి అమీర్ ఉల్ఉమరా (సామంతశ్రేష్ఠుఁడు) అను గొప్ప పదవి యుండెను. ఆతనికి ఔరంగజేబు "మీరు వెంటనే యీ మరాఠా వారినిఁ గఠినముగా దండించి వారు మరలఁ దలయెత్తకుండఁ జేసి శివాజీ రాజ్యములోని కోటలన్నియు స్వాధీనపఱుచుకొనవలసినది." అని యాజ్ఞ పంపెను. వెంటనే శాహిస్తేఖానుఁడు గొప్పసైన్యము వెంటఁదీసికొని అహమ్మదునగరు పట్టణము మీఁదినుండి పూనాపట్టనమునకుఁ బోవ సాగెను. పూనాకు వెళ్ళుచు నాతఁడు సింగభేఁడు దేశముఖు వైన జాధవరావునకు గొంతసైన్య మిచ్చి సుపే యనుగ్రామము సాధించుటకై పంపెను. ఆ గ్రామము సాధించిన తరువాత చుట్టుపట్టు గ్రామము లన్నియుఁ గాపాడుచు శత్రుసైన్యము రాకుండఁ జూచుచుండవలసినది యని యాతనికి నాజ్ఞాపించెను. శాహిస్తేఖానుండు పూనాకుఁబోయి యాపట్టణమును స్వాధీనపఱుచుకొని యచ్చట విడిసెను. పూనాకు వచ్చుటకు కాత్రజు కినములు శివాపూరు అనురెండు త్రోవలు: ఆరెండు త్రోవలలోనుండి శత్రులు రాకుండఁ గొంత సిబ్బందిని నచ్చట నునిచెను. ఆ ప్రాంతమున నున్న కోటల రహస్యములను గనుఁగొనుటకై యనేకజారులఁ బంపెను. ఖానుఁడు దండువచ్చిన సమాచారము తెలిసి శివాజీ రాజుగడము నుండి బయలుదేఱి సింహగడముమీఁదికిఁ బోయెను.

శాహిస్తైఖానుఁడు మొట్టమొదట చాకణ్ అనుదుర్గమును సాధింప నిశ్చయించెను. ఈ దుర్గము ఉటు జున్నరునకును పూనాకును నడుమ నున్నందున ఈ రెండుచోటుల నున్న మొగలులసైన్యములకు ఈ దుర్గము వారివలన మిగుల బాధలు కలుగుచుండెను. ఈ దుర్గము క్రీ.శ. ౧౬౪౬లో శివాజి ఫిరంగోజి నరసాళా అను వానికిచ్చెను. అప్పటినుండి యిదివరకు (16 సంవత్సరములు) వాఁడు దుర్గమునకు నధికారిగనుండి శివాజియాజ్ఞలో నుండెను. శాహిస్తైఖానుఁడు ప్రచండసైన్యము తీసికొని దుర్గమును ముట్టడించెను. ఇంత గొప్పసేనను జూచియే భయపడి దుర్గాధిపతి దుర్గమును దనస్వాధీన పఱచునని ఖానుఁ డనుకొనెను. కాని ఫిరంగోజినరసాళా మొగలుల సేనకు భయపడక రమారమి రెండు నెలలవఱకును శత్రువులతోఁ బోరాడుచుండెను. మొగలులు దుర్గమును ముట్టడించిన యేఁబది యాఱవ రోజున దుర్గముయొక్క యీశాన్యభాగమందలి బురుజుక్రింద నొకసొరంగముచేసి మొగలు లందులోఁ దుపాకిమందు నింపి యగ్ని ముట్టించి కోటగోడను గొంత పడవైచి త్రోవ చేసికొనిరి. సొరంగములోని మందువలనఁ గోటలోని సైనికు లనేకులు హతులైరి. మొగలులు వెంటనే యా త్రోవనుండి లోపలికిఁ బోఁజొచ్చిరి. కాని దుర్గాధిపతి మిగిలిన సైనికులను వెంటఁదీసికొని మొగలులతో ఘోరముగాఁబోరాడి రాత్రియంతయు శత్రువులను లోపలికిఁ జొరనియ్యండయ్యె! ఇంకఁ బోరాడినఁ బ్రయోజనములేదని తెలిసికొని శివాజి ప్రాతఃకాలమున దుర్గాధిపతి యైన ఫిరంగోజీనరసాళాకు దుర్గము శత్రుస్వాధీనము చేయుమని వార్తన్ పంపఁగా నాతఁడు తానప్పటినుండి వెడలి దుర్గము మొగలులకు విచ్చివేసెను. ఫిరంగోజియొక్క యమితపరాక్రమమును స్వామిభక్తియుఁ జూచి శాహిస్తైఖానుఁ డతని నెంతయుఁ గొనియాడి ఔరంగజేబుతోఁ జెప్పి గొప్పయుద్యోగ మిప్పించెద నని యాశచూపి యాతనిని దనవైపునకు రమ్మనెను. కాని యాతఁ డందునకు నొప్పుకొనక తన సైనికులతో శివాజియొద్దకుఁ బోయెను. శివాజియు నా యప్రతిమరాజభక్తుని మిగుల గౌరవించి భూపాలగడ మనుదుర్గమునకు నధిపతిఁ జేసెను.

చాకణ్‌వంటి యొకచిన్న దుర్గము సాధించుటకు ఖానుఁడు రమారమి వేయిమంది సైనికులను కోలుపోయెను. కాన వాఁడు మిగులనధైర్యపడి మరాటవారి కోటలు సాధించుట యాటలుకాదని తలఁచి వాఁడాసమాచారము ఔరంగజేబునకుఁ దెలిపి తనకుఁ దోడుగ నధిక సైన్యములఁ బంపుమని కోరెను. అందుపై నౌరంగజేబునకు వచ్చుటకు నాలస్య మైనందున నంతవఱకు శాహిస్తేఖానుఁడు పూనాలోనే విడిసియుండెను. ఇటు నేతాజి పాల్కారుఁడు క్రిందటి సంవత్సరమువలెనే అహమ్మదనగరు ఔరంగాబాదు మొదలయిన ప్రాంతములు కొల్లగొట్టి యపరిమితధనము పోగుచేసెను. (1663) ఇంతలో యశవంతసింగు ఉత్తరమునుండి వచ్చి చేరినందున శాహిస్తేఖానుఁడు నేతాజిపాల్కారును నెదిరించుటకై కొంతసైన్యము పంపెను. ఆ సైన్యము నేతాజి వెంటఁ దగిలి యాతని సైనికులననేకులఁ జంపి యాతనిని గాయపఱిచెను. ఇంతలో వానకాలము ప్రారంభమైనందున మొగలుల సైనికులు యుద్ధముల మాని విడుదలలోనికిఁ బోయిరి.

శాహిస్తేఖానుఁడు పూనాపట్టణమునందు శివాజి కొఱకు గట్టఁబడిన మందిరములో నేమిక్కిలిజాగ్రత్తతో విడిసియుండెను. ఎంతమాత్రమును మోసము జరుగఁగూడదని యాతఁడు తన సైన్యములో నదివఱకున్న మరాటవారినిఁ దప్ప వితర మరాటాల నెవరిని సైన్యములోఁ జేర్చుకొనలేదు. గ్రామములో నే మరాటావారును దనయాజ్ఞలేక శస్త్రమును ధరింపఁగూడదని యాజ్ఞాపించెను. ఇన్ని కట్టుదిట్టము లేర్పఱుచుకొనినప్పటికీ శివాజి తన యప్రతిమయుక్తిచే నాతనిని మోసపుచ్చెను. శివాజి తనయొద్దనున్న యిద్దఱు గుమస్తాలను బంపి ఖానుని సైన్యములోని యొకమరాట సిపాయిని వశపఱుచుకొనెను. వాఁడు ఖానునితో "నాయింట నేఁడు వివాహకార్యమున్నది. కాన మంగళ వాద్యముతోఁ బట్టణములో నూరేగింపు చేయుటకు నాజ్ఞ కావలయునని చెప్పి యట్టియనుజ్ఞవడసెను. సాయంకాల సమయమున శివాజి కొంత సైన్యముతో సింహగడము దిగి క్రిందికి వచ్చెను. అక్కడ నుండి బయలుదేఱి త్రోవలో నక్కడక్కడ కొందఱు సైనికుల నుంచుచు పూనాపట్టణమునకు వచ్చిచేరెను.

తాను జేయవలసిన పని చేసి తిరిగి వెళ్ళునప్పుడు శత్రుసైనికులు తనవెంటఁ దఱిమికొని రాకుండ నాతఁడు మొట్టమొదటనే యొకయేర్పాటు చేసియుండెను. సింహగడముత్రోవ కాక మఱియొక త్రోవను దానువన సైనికులను బోయిరని శత్రువులకు భ్రమ కలుగవలయు నని కాత్రజు పర్వతములకుఁ బోవుదారి పైపున నచ్చటచ్చట వృక్షములకును ఎద్దుల కొమ్ములకును గుడ్డలుకట్టి సిద్ధముగా నుంచి యేర్పాటుప్రకారము శార్ఙ్గని ధ్వని కాఁగానే కొలఁదిసైనికు లాగుడ్డలకు నిప్పుముట్టించి శంఖశార్ఙ్గనాదములు చేయుచు దమతమతావులకుఁ బాఱిపోవునటుల నేర్పాటు చేసెను. ఇట్లు సిద్ధముచేసి శివాజి తన వెంట తానాజి మాలసురే ఏసాజికంక్ దాదాజీబాపూజీ దేశపాండే మొదలైన విశ్వాసపాత్రులును రణరంగభీములును నైన యిరువదియైదుగురు సరదారులను వెంటఁ దీసికొని తాను వళ పఱుచుకొనిన సిపాయియొక్క యూరేగింపులోని పెండ్లివారివలెనటించుచు గ్రామములోనికిఁ జేరెను.

అర్థరాత్రివేళ గ్రామ మంతయు నిద్దురపోఁగా శివాజియు నాతని సరదార్లును పూనా పట్టణములోని దొంగత్రోవ లన్నియు నెఱిఁగినవా రగుటచే శాహిస్తేఖానుఁ డేర్పఱచిన కావలివారి నందఱను దప్పించుకొని ఖానుఁడున్న మందిరముయొక్క యావరణములోనికిఁ జేరిరి. అక్కడ నొక గవాక్షముద్వారా పైయంతస్థుపైకి నెక్కిరి. కాని యింతలోఁ గొంచెము శబ్దమైనందున స్త్రీలు మేల్కొని యేమో మోస మున్నది యని భీతి నొంది ఖానుఁడు నిద్రించుచున్న గదిలోనికిఁబోయి యాతనిలేపిరి. ఇఁకఁ దాను దప్పక చచ్చెదనని తలఁచి ఖానుఁ డొక గవాక్షములో నుండి క్రిందికిదుమికి పాఱిపోయెను. కాని యాతఁడు దుముకుసమయమున శివాజీ వెంటనున్న వారిలోని యొకవీరుఁడు కత్తితో వేయఁగా ఖానునిచేతివ్రే లొకటి తెగెను. వ్రేలు పోయినను ఖానుఁడు ప్రాణమునక్కించుకొనెను. కాని యింకొకగదిలో నున్న యాతనికుమారుఁడు శివాజి చేతిలోఁ బడి

మృత్యుఁ డయ్యెను. శిబిరములో నంతట శివాజివచ్చెనన్న కలకలధ్వని పుట్టి సైనికులందఱు భయభ్రాంతు లైరి. ఇంతలో సంకేతానుసారము కాత్రజ గుట్టలవైపు నుండి గుడ్డలు ముట్టించిన వెలుతురును † కొమ్ముల మ్రోఁతము రాఁగా మొగలులు శివాజి యటుపోవుచున్నాఁ డనుకొని సింహగడముత్రోవ విడిచి యటువైపులకే పోవసాగిరి. కాని కొంత దూరము వెళ్ళినపిదప శివాజి చేసిన మోసము వారికి గోచర మయ్యెను.

ఇటు శివాజి తనయుక్తిచేతను సాహసముచేతను శత్రువులను పూర్తిగాఁ బరాభవించి తన సైన్యముతో సింహగడమునకు వెళ్ళెను (1663 ఏప్రిల్)

ప్రాతఃకాలమున మొగలుల సైన్యము మహాకోపముతో శంఖభేరీ రవములు చేయుచు సింహగడముపైకి నెత్తివచ్చెను. శివాజి యాసైన్య ములు వెంటనే యెదిరింపక వాని నన్నింటిని పూర్తిగా దుర్గముక్రిందికి రానిచ్చెను. తురకసైన్యములు ఫిరంగిదెబ్బ తగులునంత సమీపమునకు వచ్చిన తోడనే యొక్కసారి సైన్యములపై ఫిరంగుల వర్షము కురియింప సాగెను. సహింపలేని యా దెబ్బలకు శత్రువుల యేనుఁగులు పీనుఁగు లయ్యె. పతాకాలు క్రిందఁగూలె. సైనికులు భయభ్రాంతులై చెల్లాచెదరైరి. ఇంతలో నచ్చటదాఁగియున్న కడతాజిగుజర్ నేతాజిపాల్కర్ ఈమరాటా వీరులు తమసైన్యములతో మొగలులపైఁ బడి యిదివఱకే భయభ్రాంత మయిన యా తురకసైన్యమును పూర్తిగా నోడించి పాఱఁద్రోలిరి. ఇట్లు మరాటావారిచే మొగలులు సంపూర్తిగాఁ బరాభూతులయిరి.

---

† హ్యానిబాల్ అను కార్థేజ్ సైన్యాధీశ్వరుఁ డిటులనే యెద్దుల కొమ్ము లకు గుడ్డలుకట్టి ముట్టించి రోమన్ జనులను మోసపుచ్చెనని రోమక చరిత్రమునం దున్నది.

జరిగిన పరాభవమువలనను పుత్రవధవలనను శాహిస్తైఖానుఁ డత్యంత విషాదహృదయుం డయ్యెఁ. యశవంతసింగుని యొక్క పరాకు వలన వింత పుట్టె నని యాతని నిందింపసాగె. "సైన్యములో సైక్య భావము నాజ్ఞాధారకతయు లేదు; యశవంతసింగు శివాజీకి పక్షుఁడయి యున్నాఁడు." అని ఔరంగజేబునకు వ్రాసి పంపెను. ఔరంగజేబు అప్పుడు గొప్పరుగ్ణతనుండి లేచి స్థానాంతరము చేయవలయు నవిన యుద్దేశముతోఁ గాశ్మీరమునకు వెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండెను. ఇంతలో దక్షిణము నుండి యావార్తపోఁగానే యాతఁడు శాహిస్తైఖానునిమాటలు నమ్మక యాతఁడే చేతగానివాఁడని తలచి యాతని బంగళా సుబేదారుగా మార్చి యాతనికి బదులుగాఁ దనపుత్రుఁడైన సుల్తాన్ మోఆజీమ్ అను వాని దక్షిణమునకు సుబేదారుగాఁ బంపెను. శాహిస్తైఖానుఁడు వెడలి పోయినతరువాత యశవంతసింగు సైన్యములను దీసికొని ఔరంగా బాదులో విడిసి యుండెను.

ఇట్లు శివాజి కల్యాణపట్టణమునొద్ద నొకటియు ధుండీ రాజపురము నొద్ద నొకటియు, నిట్లు రెండు ప్రచండ సైన్యముల బోగుచేసెను. ఒక సైన్యముతో పోర్చుగీజ్ వారి వసయీ పైని దండెత్తెద ననియు రెండవ సైన్యముతో జంజిరా సిద్దీని సాధించెదననియు వదంతులు శివాజి శత్రువు లను మోసపుచ్చుటకు నై ప్రచురింపఁ జేసెను. కాని గుజరాతు దేశము లోని పట్టణములలో నత్యంతధనముగలది యైన సురత్ (Surat) పట్టణముపై దండెత్తిపోవుట శివాజియొక్క రహస్యోద్దేశ మై యుండెను. బహిర్జీ నాయక్ అనువాని ముందుఁ బంపి యాపట్టణము కొల్లఁగొట్టు నుపాయంబు లన్నియుఁ బూర్తిగా విచారించి యుంచెను. కావలసిన సిద్ధత యంతయు నైనపిదప నాసికపట్టణమునకు దేవదర్శనార్థ మనియు పేషవాయైన మోరోపంతు పింగళేగారు అటువైపులఁ గ్రొత్తగా సంపా దించిన దుర్గములను జూడవలననియు మిష పెట్టుకొని శివాజి నాసికకుఁ

పోయెను. లోకులందఱు శివాజి నాసికక్షేత్రములో నున్నాఁ డనుకొను చుండ నాతఁడు నకస్మాత్ నాలుగువేల గుఱ్ఱములతో సూరతుపట్టణము పైఁబడెను. ఆఱు రోజులవఱకు నాపట్టణము యథేష్టముగాఁ గొల్లగొట్టి శివాజి అప్పటి సుబేదారునకు వర్తమాన మంపి యాతఁడు వచ్చువఱకే యక్కడ సంపాదించిన యపారధనమంతయు రాయగడము చేర్చెను. ఈ దాడిని శివాజికిఁ గోట్లకొలఁది ధనము దొరికినది యని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఆకాలమున సూరతుపట్టణములో డచ్ వారి యొక్కయు ఇంగ్లీషు వారి యొక్కయు దుకాణము లుండెను. కాని శివాజి వాని జోలికిఁ బోయినవాఁడు కాఁడు. (౫ వ జాన్యూఅరి ౧౬౬౪)

సూరతుపట్టణమునుండి తిరిగి వచ్చినతోడనే శివాజి తనతండ్రి యైన శహాజియొక్క మృత్యువార్త వినెను. శహాజి వేఁటాడునప్పుడు గుఱ్ఱముమీఁది నుండి పడి బసవపట్టణములో మృతుఁడయ్యెను. తండ్రి మరణమునకు దుఃఖించి లక్షలకొలఁది ధనము ఖర్చుచేసి యాతనియుత్తర క్రియలు మహావైభవముతో సింహగడములోఁ జేసెను. శహాజి మరణానంతరము శివాజి "రాజా" యను బిరుదు తాను గైకొనెను. తన పేరిట నాణెములు వేయసాగెను.

క్రిందటి రెండు సంవత్సరములవలె నీ సంవత్సరమును నేతాజి పాల్కరుఁడు వర్షాకాలమునకుఁ బూర్వము మొగలుల రాజ్యము కాల్పఁ బెల్పం దొడంగెఁ గాని వాని నెదుర్కొనువారు మొగలులలో నెవ్వరు లేరైరి. అటు సముద్రము మీఁదను మరాటావారి శౌర్యం బసహ్యం బయ్యె. మక్కా యాత్రకుఁ బోవు ననేకతురుష్కులతో నిండియున్న మొగలుల యోడలన్నియుఁ బట్టుకొని నా యాత్రికులయొద్దనుండి యప్పనంబులు తీసికొని గాని వారిని మరాటావారు విడువరైరి. ఆగస్టు (౧౬౬౪) నెలలో శివాజి స్వయముగా దాడిమిపోయి అహమ్మదు నగరము దోఁచుకొని ఔరంగాబాదువఱకు దేశమునంతను బీకాకుపఱచెను. శివాజి మొగలులతోఁ బోరాడుచున్నందునఁ దాము బోఁగొట్టుకొనిన కొంకణప్రాంతము మరల సంపాదించుకొనుట కదియే మంచిసమయమని

తలంచి చేసిన సంధికి విరుద్ధముగా విజాపూరునవాబు కొంకణముపైకి సైన్యములఁ బంపెను. గాని శివాజి సవ్యసాచిత్వమును వహించి యెచ్చటఁ జూచినను దానె యై యుద్ధము శత్రువులను జర్జరితులఁ జేసెను. శివాజి యనువాఁ డొకఁడా, లేక పదిమందా! యని శత్రువులకు భయముకలుగు నటులఁ బ్రవర్తించె. ఎవరికిఁ దెలియకుండ నొక్కసారి కొంకణమునకు వచ్చి విజాపూరుసైన్యముల నెదిరించి వాని నోడించెను. ఆ యుద్ధమున నాలువేల సైనికులు నిహతులైరి. ఆ యుద్ధసమయమున వేంగుర్లె యను గ్రామనివాసులు శివాజిని నెదిరించినందున నాతం డాగ్రామమును గాల్చి వేసెను. ఇంతపని చేసి వెంటనే యాశూరుండు సింహగడమునకు మొగలుల నెదిరించుటకునై వచ్చెను గాని యిప్పుడు మొగలులు తమ రాజ్యములోనే యుండి యగ్రేసరులై యుద్ధమునకు రాకపోయిరి.

ఇట్లు మొగలులు ప్రస్తుతము నిద్రించి యున్నారని చూచి శివాజి కొంతసైన్యము విజాపూరువారి రాజ్యములోనికిఁ బంపి కొంతభాగము కొల్లగొట్టించెను. తాను స్వయముగా మొగలుల సైన్యముపై నర్ధరాత్రమున పడెద నవీనవదంతి యొకటి పుట్టించి యెవ్వరికి సంశయము రాకుండ సముద్రములోఁ బడవల నన్నింటినిఁ దోగుచేసికొని సముద్రప్రయాణము చేసి యొక్కసారి బసనూర్ (బారసిలోర్) పట్టణముపైఁ బడెను. సురత్ పట్టణమువలెనే యాపట్టణమును కొల్లగొట్టి యసంఖ్యధనము సంపాదించి శివాజి గోకర్ణమునకుఁ బోయెను. అక్కడఁ గొంత దానధర్మము చేసి చుట్టుపట్లనున్న గొప్పపట్టణములఁ గొల్లగొట్టెను. కార్వార్ పట్టణము వారు శివాజీని నెదిరించిరి; కాని తుదకు వారును కప్పమియ్యవలసిన వారైరి. ఆ పట్టణములో ఇంగ్లీషువారి దుకాణముండెను వారు శివాజికి వేయిరూపాయి లప్పన మిచ్చిరి. (౧౬౬౫ ఫిబ్రేవరి) అక్కడినుండి భూమార్గమున సైన్యమునుబంపి తాను జలమార్గమున రాయగడమునకు బయలుదేరెను. కాని యెదురుగాలి యైనందున నోడలు మరల గ్రిందికి వచ్చి యాయాపనకి కొంతనష్టము బొందెను. సముద్ర ప్రయాణమువలన లాభములేదని తలఁచి యా తరువాత శివాజి యెన్నఁడును స్వయముగా సముద్రప్రయాణము చేసినవాఁడుకాఁడు.

శివాజి సముద్రయానమునకుఁ బోయినప్పుడు ఔరంగజేబు యశ వంతసింగును తనకుమారుఁ డయిన సుల్తాన్ మొఆజిమ్ అనువానిని (వీరిద్దఱును దక్షిణములోని సైన్యాధిపతులు) తనయొద్దకుఁ బిలిపించు కొని వారికి బదులుగా జయపూరురాజయిన జయసింగును దిలేర్‌ఖాన్ పఠాన్ అను తురుష్కుని దక్షిణమునకు శివాజిపైకిఁ బంపెను.

రాజాజయసింగును దిలేర్‌ఖానుఁడును నర్మదానది దాఁటి శివాజి సముద్రప్రవాసములో నున్నప్పుడు తమ సైన్యములతో దక్షిణమునకు వచ్చి చేరిరి. జయసింగు ఏప్రిల్‌నెలలో పూనాపట్టణములో విడిసెను. అతఁడెంతమాత్రమును నాలస్యము చేయక వెంటనే పురందరదుర్గమును ముట్టడించి యాముట్టడి పనిని దిలేర్‌ఖానుని కప్పఁజెప్పి తానువ్వయముగా సింహగడమును ముట్టడించి విడిసెను; కొంతసైన్యమును రాయగడము పైఁ బనకును బంపెను. శివాజి నేతాజిపాల్కరును రాజ్యములో నుంచి పోయెను; గానివాఁడు శత్రువులతోఁ బోరాడక యితరదేశములు కొల్ల గొట్టుటకై పోయెను. కడతాజి యను గుఱ్ఱపురౌతుల యధిపతి యొక్కఁ డుండెను గాని మొగలుల ప్రచండసైన్యమును నెదుర్కొను నంతబలంబు వానియొద్ద లేదయ్యె. కాన మొగలులసైన్యము అడ్డములేక మరాటావారి కోటలను నుద్దండతతో నాక్రమింపఁ జొచ్చెను.

ఇట్లు పరసైన్యము లన్నియుఁ దనరాజ్యములో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగుచున్న సమయమున శివాజి సముద్రయానము నుండి తిరిగివచ్చెను. వెంటనే రాయగడమునకుఁ బోయి తన సరదార్లందఱను బిలిపించి పెద్ద సభ చేసి మొగలుల నెదుర్కొను మార్గం బెయ్యది యని యాలోచింపఁ దొడఁగిరి. కాని శత్రుసైన్యమమిత మైనందునను జయసింగు అసమాన పరాక్రమవంతుఁడై నందునను నాతని నెదిరించు నుపాయంబేమియు నెవ్వ రికిఁ దోఁపఁదయ్యె. ఆలోచన లనేకములు చేసిరి, కాని యొక్కటియుఁ గొనసాగు మార్గము లేకపోయెను. అప్పుడు సమయజ్ఞుఁడైన శివాజి జయ సింగునితో యుద్ధము చేసిన లాభములేదని తెలిసికొని సంధిచేయుటయే హిత మని నిశ్చయించెను.

పురందరదుర్గమును ముట్టడించిన దిలేర్‌ఖాన్ అవిక్రాంతముగా దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొను ప్రయత్నంబు చేయుచుండెను. కాని వీని ప్రయత్నములన్నియు దుర్గాధిపతి యగు మురార్ బాజీదేశపాండే యను వాఁడు విఫలము చేయుచుండెను. మొగలులు లే దిక్కునుండి పైకినెక్క ప్రయత్నించినను నా దిక్కునుండి వారిపై బాణపరంపరలు గురిపించి వారిని బెదరఁగొట్టుచుండెను. ఆ దుర్గములో నున్న రెండువేల వీరులు శత్రువులతో ఘోరముగాఁ బోరుచుండిరి. తుదకు దిలేర్‌ఖాన్ కొందఱు మరాటా వీరులను వెనుకకు నెట్టి దుర్గముయొక్క యొక బురుజుక్రింద సొరంగము చేయఁజొచ్చెను. మరాటావీరులుపెట్టు బాధ కెట్టులైననోర్చుకొని యా సొరంగము పూర్తిచేసి యందు మందునింపి నిప్పుముట్టించి కొంత భాగము కూల్చి మొగలుల సైన్యములు లోపలికిఁ జొరఁబడెను. చొరఁబడు సమయమున మొగలులు గొంత తొందరపాటుపడి యవ్యవస్థితు లయినందున నిదియే సమయమని తలఁచి మరాటావీరులు పైనుండి ఫిరంగి దెబ్బలతో శత్రువులను బెదరఁగొట్టిరి. వాండ్రు పాఱిపోవునప్పుడు వారివెంటఁ దగిలి దుర్గాధీశుఁడు రెండువేల మొగలు సైనికుల నఱికెను. కడమ సైనికు లందఱుఁ బాఱిపోయిరి. దిలేర్‌ఖానుఁడు ఏనుఁగుమీఁద గూర్చుండి యుద్ధమంతయుఁ జూచుచుండెను తన సైనికులు పాఱిపోవుట చూచి వారి నందఱ మరలఁబోగుచేసికొని పంబిన కోపముతో దుర్గాధిపతియైన మురార్‌బాజీ పోరాడుచున్నచోటికిఁ బోయెను గాని మరాటా (మావళా) వీరులు విజృంభించి పోరాడునప్పు డెట్టి శత్రువులనైన లక్ష్యపెట్టువారు కారు. ఇట్లు ఉభయ సైన్యములు ఘోరముగాఁ బోరుచుండ దిలేరుఖానుఁడు సూటిగా బాణమువేసి దుర్గాధిపుఁడైన మురార్ బాజీని పడవైచెను. తమ నాయకుఁడు పడుట చూచి మావళే వీరులు భీతిఁజెంది పై కోటమీఁదికిఁ బోయిరి. మొగలులు మరలఁ గ్రింది బురుజును నాక్రమించుకొనిరి కాని పైనుండి వచ్చు ఫిరంగి గుండుల కోర్వలేక యా బురుజునుగూడ వారు మరల విడువవలసినవారైరి.

ఇట్లు పురందరు దుర్గము ఉత్తర దిక్కునుండి సాధించుట యసాధ్యమని తలఁచి దిలేర్ ఖానుఁడు పురందరమునకుఁ నీశాన్యమున నున్న

వజీర్‌గడ మను కోటను ముట్టడించి సాధించెను. కోటమీఁద ఫిరంగు లుంచి యక్కడినుండి పురందరము యొక్క పై కోటమీఁద గుండ్లు వేయఁజొచ్చెను. కాని యప్పుడు వర్షాకాలము వచ్చినందునను మొగలుల యొద్ద యుద్ధ సామగ్రి పూర్తిగా లేనందునను ఆ గుండ్లవలన పురందరు కోటలోని వారి కేమియు హాని కలిగినది కాదు. అయినను పురందరులోని వీరు లందఱు హతాశులైనందునఁ బోరాడినందున లాభములేదని తలఁచి వారు దుర్గమె శత్రుస్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధపడిరి. కాని తాను వర్తమాన మంపువఱకును దుర్గము వదలవలదని శివాజి యాజ్ఞాపించినందున ఆ యాజ్ఞకు లోఁబడవలసిన వారైరి.

ఇఁకఁ బురందరు కోట శత్రువుల చేతిలోఁ బడకుండ నుండ నేరదు, అది శత్రువులచేతఁ జిక్కెనేని కడమదుర్గము లన్నియు సులభముగాఁ జిక్కును. ఇఁక మొగలులతోఁ ద్వరగా సంధి చేయుటయే మేలు. కోట లన్నియు శత్రువుల చేతిలోఁ జిక్కిన తరువాత సంధికి నొడఁబడుట మేలుకాదు అని తలఁచి శివాజి సంధి మాటలు మాటలాడుటకై జయసింగు నొద్దకు రఘునాథ భట్‌పండితరావ్ అనువానిఁ బంపెను. జయసింగుఁ డా రాయబారిని మిగుల గౌరవించి యాతఁడు చెప్పు మాట లన్నియు శ్రద్ధతో వినెను శివాజి మనలను మోసపుచ్చవలయు నని యీ యుక్తి చేసె నేమో యని మొట్టమొదట జయసింగుఁడు తలఁచెను గాని రాయబారి ప్రమాణపూర్వకముగా నిజస్థితిఁ దెలిపిన తరువాత జయసింగుఁడు సంధికి నిష్టపడి శివాజికి నిట్లు వర్తమాన మంపెను. "ఔరంగజేబు" బాదుషహా సార్వభౌముఁడు, బలవంతుఁడు; అతనితో సఖ్యము చేయుట నీకు మంచిది, ఆతనితోఁ గలహించి నీవు బ్రతుకనేరవు. నేను హిందూరాజను, నీవును గొప్ప వంశములోని వాఁడవు. నీవు హిందూమత సంస్థాపన చేయుచున్నా వని నాకు సమ్మతమే. నీవు ఢిల్లీశ్వరుని శరణు జొచ్చిన నాతఁడు నిన్ను క్షమించునట్లును నీకుఁ గొంత జాగీరు ఇచ్చునట్లును నేను జేయఁగలను" ఇట్లు శివాజికి రాయబారివలన జయసింగు మనోభీష్టము తెలియఁగా నాతఁడు జయసింగును జూచి స్వయముగా

మాటలాడుటకు సింహగడమునొద్దకువచ్చెను. జయసింగుడు స్వయముగా శివాజికి నెదురుగాఁ బోయి యాతనిని గౌఁగిలించుకొని గౌరవించి తనకుఁ గుడిపైపునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని మిక్కిలి ప్రేమతో సంధి మాటలు మువ్పటించెను. తరువాత శివాజివెంటఁ దన మేనమామ యైన సుభాన సింగుడు నిచ్చి పురందరులో నున్న దిలేరుఖానుని యొద్దకుఁ బంపెను. ఆ ఖానుఁడును శివాజి వేఁడిన సంధిక నొప్పుకొనెను. వారందఱుఁ గూడి సింహగడమునకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. ఇట్లు కొన్ని రోజు లాలోచనలు జరిగి తుదకు రాజా జయసింగు ఔరంగజేబున కుత్తరము వ్రాసి తనకును శివాజికిని జరిగిన యొడంబడిక లాతనికిఁ దెలుపవలయుననియు, ఆతనియొద్ద నుండి జబాబు వచ్చినతరువాత సంధి స్థిరపఱుపఁబడు ననియు నిర్ణయించిరి. ఆ యొడంబడిక లెవ్వియన :—"ఢిల్లీశ్వరుని రాజ్యములోనివి యై శివాజిచే నాక్రమింపఁ బడినవియు నాతనిచే నూతనముగా నిర్మింపఁబడినవియు నయిన ముప్పదిరెండు దుర్గములలో పురందరు, సింహగడము, మఱి పదునెనిమిది దుర్గములు గలిసి ౨౦ దుర్గములను, వానిచుట్టుపట్టుల నున్న ప్రదేశమును శివాజి జయసింగునకు స్వాధీనపరుపవలయును. కడమ పండ్రెండు దుర్గములను, వాని చుట్టునున్న లక్ష హోనుల ప్రాంతమును, నిదివఱకు నాతఁడు ప్రభుత్వము చేయుచున్న యితర ప్రాంతమును, శివాజి తనకొఱకై యుంచుకొని యది బాదుషహా వలన నియ్యఁబడిన జాగీరుగా నెంచవలసినది. శివాజీ కుమారుఁడైన యెనిమిది యేండ్ల సంభాజికి బాదుషహావలన నైదువేల గుఱ్ఱపు సవార్ల మనసబు దొరకవలయును. ప్రస్తుతము శివాజీ బాదుషహా కిచ్చుచున్న దుర్గములకు మాఱుగాను, నిదివఱకాతనికి అహమ్మదు నగరము రాజ్యములో నున్న దేశముఖు హక్కులకుఁ గాను, విజాపూరు రాజ్యములో చౌధ్ (నాలుగవ వంతు) సర్ దేశముఖి హక్కులు బాదుషా శివాజీ కియ్యవలెను. ఈ హక్కుక్రిందవచ్చు ధనము స్వయముగా శివాజి వసూలుచేసికో వచ్చును. ఈ హక్కు లిచ్చినందులకు ఔరంగజేబుకు శివాజి పేష్కషు క్రింద ౪౦ లక్షల హోనులు, సంవత్స

రమునకు మూడు లక్షల చొప్పునఁ జెల్లింపవలయును. పని వచ్చినప్పుడు సైన్యములఁ బంపి బాదుషహాకు సాయము చేయవలయును."

పైని వర్ణింపఁబడిన యొడంబడిక లన్నియు నొప్పుకుని ఔరంగజేబు శివాజీ కొక పెద్ద యుత్తరము పంపెను అందుపై వీరికిని వారికిని స్నేహభావము కుదిరి సంధి యయ్యెను అంతట జయసింగు, విజాపూరు నవాబు ఢిల్లీశ్వరుని ధిక్కరించి కరభార మియ్యనందున నాతనిపైకి దండెత్తి వెడలెను. ఈ యుద్ధమునందు శివాజీ రెండువేల యశ్వబలముతోను ఎనిమిదివేల కాల్బలముతోను, జయసింగునికి సాయము చేయుచుండెను. మరాటావార సాయమువలన జయసింగుఁ డనేక గ్రామములను సాధించెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

దిల్లీ ప్రయాణము

విజాపూరువారితోఁ బోరాడునపుడు తన సైన్యములకు శివాజీ సహాయము చేసినాఁ డనియుఁ దనకొఱకు ననేకదుర్గముల సాధించినాఁ డనియు విని ఔరంగజేబు సంతసించి, తన సంతోషమును వెల్లడిచేయుటకై ప్రశంసించుచు శివాజీ కొక యుత్తరము వ్రాసి యందుతోఁ గొన్ని కానుకలును బంపెను. తరువాతఁ గొన్నిరోజులకు మఱియొక జాబు పంపి యందు "నీవొకసారి ఢిల్లీకి వచ్చి మమ్మును జూచి పోవలసినది. నీ విక్కడికి వచ్చిన యెడల నిన్ను గొప్ప సరదారునుజేసి గొప్పరాజకీయ కార్యములపై నియుక్తునిఁజేసెదము—" అని వ్రాసెను. ఈ యుత్తరము శివాజీ జయసింగునకుఁ జూపి యతని యభిప్రాయ మడుగఁగా వెళ్ళవలసినదియే యని యాతఁడు సలహా చెప్పెను. అందుపైఁదాను రాఁగలనని బాదుషాకుఁజెప్పుటకై తన వకీలగు రఘునాథబల్లాళకోండే యనువాని ముందుగా దిల్లీకిఁ బంపెను. అతఁడు దిల్లీకిఁబోయి, అక్కడి రాజకీయస్థితి యంతయు, అచ్చట సరదార్ల ప్రవర్తనము, మొదలగున సంగతులన్నియు రహస్యముగాఁ గనుఁగొని తనకుఁ దెలియజేయు వలయు నని యేర్పాటు చేసెను. తాను దిల్లీకిఁ బోయినప్పుడు తన రాజ్యముయొక్క పరిపాలన చక్కఁగా జరగవలయు నని రాజ్యతంత్రములన్నియు మోరోపంతు పింగళే, అణాజీసోనదేవుఁడు, అణ్ణాజీదత్తో అను ముగ్గురు సరదారుల చేతికిచ్చి, వారియాజ్ఞను దనయాజ్ఞగాఁ జూచుచుండవలయు నని యందఱు సేవకులకు నాజ్ఞాపించెను. బయలుదేఱుటకుఁ బూర్వము శివాజీ స్వయముగాఁ దనదుర్గముల నన్నింటిని బరీక్షించి చూచెను.

14

తనవెంట నైదునూర్ల యశ్వసైనికులను, వేయిమంది మావళే వీరులను దీసికొని, తన కుమారుఁడయిన సంభాజితోఁగూడ శివాజి క్రీ. శ. ౧౬౬౬ వ సంవత్సరపు మార్చినెలలో దిల్లీకి బయలుదేఱెను. నర్మదానది దాఁటి మధురాబృందావన క్షేత్రములను దర్శించి వారందఱు దిల్లీచేరిరి. జయసింగు కుమారుఁడగు రామసింగును మఱికొందరు చిన్న సరదార్లు తప్ప నెవరును శివాజికి నెదురుగా వచ్చినవారుకారు. ఉత్తరము వ్రాసి నన్నుఁ బిలిపించి గొప్పవారినెవరిని నాకు నెదురుగాఁ బంపక పోయెనని శివాజికిఁ గొంత మనస్తాపము గలిగెను. తరువాతఁ బేరోలగమున నౌరంగజేబును చూడఁబోయినప్పుడును దగిన సన్మానంబు జరుగదయ్యె. ఔరంగజేబు నిండిన సభలోఁ గొలువుండఁగా శివాజి వెళ్లి, జోహారువేసి తాను దెచ్చిన కానుక లొసంగఁగా "ఎప్పుడు వచ్చితి"రని యడిగి తన కుడిపైపున నిలువఁబడియున్న రాజపుత్రులలో నిలువఁబడుమని కనుసంజ్ఞ చేసెను. దిల్లీశ్వరుఁడు తన్ను గొప్పసరదార్లలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టి గౌరవించునని తలఁచి వెళ్ళిన శివాజి యటులఁగాక తన్ను నిలువఁబెట్టినందులకు నెంతయుఁ గోపించి, ఔరంగజేబు మనస్సునకుఁ దగులునట్టి కొన్నిమాటలు యనెను. తరువాత శివాజి తాను దిగిన బసకుఁ బోఁగా "రేపటినుండి నీవు పేరోలగమునకు రానక్కఱలేదు. ఏమి మాటలాడవలసియున్నను రాయబారి ద్వారా మాటలాడవచ్చును" అని ఔరంగజేబు శివాజికి వార్తపంపెను. అందుపై శివాజి తాను దిల్లీకి వచ్చి మోసపోయితినని తెలిసికొని యిఁక ముందు బాదుషా యేమి చేయఁ దలఁచి నాఁడో తెలిసికొనుటకై యాతనియొద్దకుఁ దనవకీలును బంపి "మీరు రమ్మని జాబు లంపినందున మేమిక్కడికి వచ్చినారము. మేము మా చేతనైనంత మీసేవ చేసినారము. అందులకు మీరు చౌథ్ (నాలుగవ భాగము) సర్‌దేశముఖి హక్కులను గుఱించి మాకు సనదులియ్యవలసినది. దక్షిణములోని గోలకొండ విజాపూరు రాజ్యములను సాధించుటకు మీకు మే మెంతయైన సాహాయ్యముచేయఁ గలవారము. అయినను ఆ సాహాయ్యము మీ కక్కఱలేనియెడల మాదేశమునకుఁ బోవుటకు మాకు

సెలవిప్పింపవలసినది. ఇచ్చటి నీళ్ళు మాకును మా పరిజనంబులకును గిట్టవు గాన మాకు వెళ్ళుటకు సెలవిప్పింప వలసినది" అని విన్నవించుకొనెను. అందులకుఁ దగిన ప్రత్యుత్తరం బియ్యక ఔరంజేబు ఊరికొత్వా లగు పౌలాద్ ఖానుని బిలిచి "శివాజి దగిన బసకుఁ జుట్టును పహారా యుంచి, అతఁ డెక్కడికి వెళ్ళినను నాతనివెంట మనజంత్రోతుల నుంచుచు నాతఁ డెక్కడికిని పాఱిపోకుండఁ జూచుచుండవలయు"నని యాజ్ఞాపించెను.

ఇట్లు తన్ను ఖైదుచేసినందునఁ దన్నౌరంగజేబు ఏవేళ నేమి చేయునో యని చింతించుచు నా మహాసంకటములో నుండి బయటఁబడుటకు నుపాయంబు యోజించుచుండెను. కొన్ని రోజులయిన తరువాత "మాదేశమునకుఁ బోవుటకు నాకు సెలవిచ్చుటకు వీలు లేదేని మా సైనికుల కైనను సెలవిప్పించునది. ఇక్కడి నీరు పడక వాండ్రలో ననేకులు రోగగ్రస్తులై యున్నారు" అని శివాజి రామసింగుద్వారా ఔరంగజేబుతో విన్నవించెను. సైన్యము లన్నియు వెడలిపోయిన తరువాత శివాజి యొక్కఁడే తనచేతఁ జిక్కునని యాశచే స్వదేశమునకు వెళ్లుటకు శివాజి సైన్యముల కన్నింటికి ఔరంగజేబు ఆజ్ఞ యిచ్చెను. వెంటనే శివాజి సైన్యము లన్నింటిని యింటికిఁ బంపి యత్యంత విశ్వాసపాత్రు లయిన కొలఁది సేవకులను మాత్రము తనయొద్ద నుంచుకొనెను. ఇట్లు సైన్యము లన్నింటిని బంపి తాము కొలఁదిమంది యున్నందున నక్కడినుండి యెట్లయినను దప్పించుకొని పోఁగల నని ధైర్యము శివాజికిఁ గలిగెను.

చెఱలోనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు శివాజి పన్నిన యుక్తి యత్యద్భుతంబు. అందువలన నతని కల్పనాకౌశలంబును నద్భుత సాహసంబును వ్యక్తమగును. ఢిల్లీ పట్టణములో నున్న సామంతరాజుల యొక్కయు సరదారులయొక్కయు గొప్ప రాజకీయోద్యోగములలో నున్న వారియొక్కయు, స్నేహభావములు శివాజి క్రొత్తగా సంపాదించుకొనుచుండెను. వారి యందఱియింటికి ఫలాదులను మిఠాయి మొదలయిన ద్రవ్యములను బుట్టలలోనింపి బహుమతిగాఁ బంపుచుండెను. ఆ బుట్టలలో

నేమి యుండునో యని మొట్టమొదట పహారామీఁది సంరక్షకభటు లాబుట్టలను విప్పించి చూచుచుండిరి. కాని యట్టిబుట్టలు రోజు ననేకము వచ్చుచుఁ బోవుచు నున్నందున భటులు నిశ్శంకులై పరీక్షింపకయె బుట్టలను బోనిచ్చుచుండిరి. అంతట శివాజీ తనయొద్ద నున్న విశ్వాసపాత్రు లగు సేవకుల నందఱను నొక్కొక్క నెపముచేఁ దనయొద్దనుండి వెడలఁ గొట్టెను. వారు మారువేసములు వేసికొని యా పట్టణములోనె శివాజీ రాకకు నెదురుచూచు చుండిరి. ఇంత సిద్ధతయైన పిదపఁ దనకు శరీరము నెమ్మదిగా లేదని నటించుచుం గొన్నిరోజులు శివాజీ యిల్లు వెడలకుండెను. ఒక్కరోజు సాయంకాలము శివాజీయు సంభాజీయు నొక్కొక బుట్టలోఁ గూర్చుండి మిఠాయిబుట్ట లనునెపమున పహరాలోనుండి తప్పించుకొని పోయిరి.

తాము వెళ్ళినతోడనే యాసంగతి యచ్చటిభటులకుఁ దెలిసిన యెడల భటులు తమ్మువెంబడింతు రని తలఁచి యటులఁగాక పాఱిపోవుటకుఁ దమకు వీలు చిక్కవలయు నని శిబిరము వెడలునపుడు శివాజి యొకయుక్తి పన్ని పోయెను. తాను శయనించు మంచముపైఁ దనయొద్ద నున్న యొకసేవకుని బరుండఁబెట్టి తాను గప్పుకొను శాలువ యాతనికిఁ గప్పి యొక్క కుఱ్ఱవానిని వానికిఁ పాదము లొత్తుచుండునటుల నియమించెను. శివాజి పాఱిపోయిన కొంతకాలమునకు నొక సంరక్షభటుఁడు వచ్చి శివాజికి నేఁడు శరీర మెట్లున్నది యని యడుగఁగా నాకుఱ్ఱవాఁడు "నేఁడు యజమానులవారికి శిరోబాధ యత్యధికముగా నున్నది గాన మీ రెవ్వరును నిక్కడికివచ్చి బాధఁ బెట్టవలదు" అని చెప్పెను. అందుపై ఆ రాత్రియంతయు నచ్చటి కెవ్వరు వచ్చినవారు కారు. తెల్లవాఱిన తరువాత నా సేవకుఁడు యజమానికి మందు తెచ్చెదననియు నాకుఱ్ఱవాఁడు మఱియొక నెపమునను వెలువడిరి. ఇట్లు శివాజి కొంతతనచాతుర్యము వలనను గొంత మొగలుల తెలివితక్కువ వలనను ఔరంగజేబు వలలో నుండి తప్పించుకొనెను.

రెండవరోజు రెండు జాములవఱకును వేచియుండి శిబిరములో

నెవ్వ రున్న జాడ కానక భటులు శిబిరములోనికిఁ జొచ్చిచూడఁగా శివాజి తమ్ము మోసపుచ్చి పాఱిపోయినాఁడని వారికిఁ దెలిసెను. ఆ వార్త వారు కొత్వాలునకుఁ దెలుపఁగాఁ వాఁడు భయపడుచు నా సంగతి బాదుషహాతోఁ జెప్పెను. అందువలన నాతఁడు కొత్వాలునిపై మిగులఁ గోపించి యాతని మనసబు తీసివేసి శివాజీని వెదకుటకయి గ్రామమునం దంతటను చారులను బంపెను. కాని శివాజి కానరానందున నాతనిఁ బట్టి కొనుటకుఁ దాలూకాదారుల కందఱకును నుత్తర్వు లంపెను.

శివాజి దిల్లీనుండి వెలువడిన తరువాత బైరాగివేషము వేసికొని, వచ్చిన త్రోవనే మరలఁ దన దేశమునకుఁ బోయిన యెడల బాదుషహా యొక్క మనుష్యులు తన్నుఁ బట్టుకొని యెద రేమో యని తలఁచి కాశి గయ ప్రయాగ మొదలయిన క్షేత్రములమీఁదినుండి వెళ్ళ నిశ్చయించెను. మొట్టమొదట మథురాపట్టణమునకుఁ బోయి చిన్నవాఁడైన తన కుమారుఁడు తనవెంట నిడుమలు పడఁజాలఁ డని యచ్చట మోరో పంతు పింగళే యొక్క బావమఱఁది యుండఁగా నాతనియొద్ద సంభాజి నుంచి తీర్థయాత్రలు సేవించుచు నెవ్వరిచేతఁ బడకుండ బయలుదేఱిన తొమ్మిది నెలలకు శివాజి రాయగడకోటఁ జేరెను. (౧౬౬౬; డిసెంబరు) సురక్షితముగాఁ జేరినందులకు శివాజి గొప్ప యుత్సవము చేసెను. శర్కర పంచిపెట్టిరి; ఫిరంగులు కాల్చిరి. తాను జేరినతరువాత మనుష్యులనుబంపి శివాజి తన కుమారునిఁ బిలిపించుకొనెను.

శివాజి దిల్లీకిఁ బోయివచ్చు నప్పటికి దక్షిణమున శివాజికి ననుకూలము లయిన సంగతు లనేకము జరగెను. శివాజి వెళ్ళినతరువాత జయసింగొక్కఁడే విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుచుండెను. విజాపూరువారికి సహాయముగా గోలకొండవారును సైన్యములు పంపిరి. వర్షములు తక్కువైనందున మొగలుల సైన్యమునకుఁ జాలినంత నీరు లేకపోయెను. జయసింగునకు సహాయముచేయుటకు ఔరంగజేబు సైన్యము లేమియుఁ బంపినవాఁడు కాఁడు. ఇందువలన శత్రువులు జయసింగును మిగుల బాధపెట్టసాగిరి. తాను హిందు వయినందునఁ దన సైన్యము లన్నియు నశించినను

ఔరంగజేబున కెంతమాత్రమును జింతకలుగనేరదని తలఁచి, జయసింగు విజాపూరి వారితోఁ బోరాట మాని అహమ్మదు నగరము చేరెను. తాను దిల్లీశ్వరుని కొఱకై సాధించిన కోటలనన్నింటిని రక్షించునంత సైన్యము జయసింగునొద్ద లేనందున నాతఁడు కొన్ని గొప్ప కోటలపై మాత్రము తన సైనికులనుంచి కడమకోటల నన్నింటిని, శత్రువులకుఁ బనికిరాకుండ జెఱచివేసెను. ఇంతలో శివాజి డిల్లీనుండి పాఱిపోఁగా జయసింగుకుమారుఁడైన రామసింగు సాహాయ్యమువలన నాతఁడు పాఱిపోయినాఁడని సంశయించి ఔరంగజేబు రామసింగును రాజసభకురావలదని నియమించి ఆతని తండ్రియైన జయసింగును దక్షిణము సుబేదారినుండి తొలఁగించి, మరలఁ దన కుమారుఁడైన మొఆజిమ్ అనువానిని, యశవంతసింగును దక్షిణమునకుఁబంపెను. తన యోగ్యత ఔరంగజేబు కనుఁగొనకపోయెనే యనిన చింతచేత జయసింగు ఉత్తరహిందూదేశమునకుఁ బోవుచుఁ ద్రోవలో మృతిఁజెందెను. జయసింగు మృతిఁజెందిన పిదప దిలేర్ ఖానునిఁ గూడ ఔరంగజేబు దక్షిణమునుండి మార్చి మాళవాకుఁ బంపెను. (౧౬౬౭)

ఇట్లు ఘనత వహించిన యిద్దరు సేనాధిపతులఁ బనినుండి తొలఁగించి ఔరంగజేబు వారి స్థానమం దిద్దఱు సామాన్యులయిన సరదారుల నియమించినందున శివాజికి లాభమయ్యెను. ఇప్పుడు వచ్చిన యశవంతసింగు జోధపురపు రాజు. ఈతఁడు వయస్సునందుఁగొంత పెద్దవాఁడును సంభావిత ప్రవర్తన గలవాఁడును అయియుండెను. శివాజి దిల్లీలో నున్నప్పుడీతనితో స్నేహముచేసి యితని లోభస్వభావమును గనుఁగొనియుండెను. ఈ రాజు హిందూధర్మమునం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడై జిజియా యను హిందువులపై నున్న పన్నును గుఱించి యొక పెద్ద ఉత్తరము ఔరంగజేబునకు వ్రాసియుండెను. ఈ యుత్తరము శివాజి ప్రేరణచేతనే వ్రాసెనని కొందఱు చెప్పెదరు. ప్రస్తుతము దక్షిణమునకు సుబేదారుగా వచ్చిన సుల్తాన్ మొఆజిమ్ అనువాఁడు ఔరంగజేబునకు రెండవ కుమారుఁడు సుస్వభావము గలవాఁడు. ఆతఁడు

శౌర్యౌదార్యములను గుఱించి విశేష విఖ్యాతిఁ జెందె. తండ్రివలె నెవ్వరిని నమ్మకయుండువాఁడు కాఁడు. కాని వానియందు విలాసలోలుపత అమిత వ్యయము, పరీక్షింపక యందఱను నమ్ముట, అను మూఁడు దుర్గుణంబు లుండెను.

వీ రిరువురు వచ్చుటకుఁ బూర్వమే మోరోపంతు పింగళే జయసింగుచే విడువఁబడిన కోటలన్నింటిని నాక్రమించి మరల బాగుగాఁ గట్టించి తన సైన్యములను వానియం దుంచెను శివాజి ఢిల్లీనుండి వచ్చు వఱకే యీ మంత్రశిఖామణి కల్యాణ ప్రాంతమంతయు మొగలుల యొద్ద నుండి సాధించియుండెను. కాని క్రొత్తగా వచ్చిన యిద్దఱు సేనాధిపతుల స్వభావమును శివాజియెఱిఁగి యున్నందునఁ బ్రస్తుతము పరాక్రమముకంటె ధనము వలననే యధిక లాభ మగునని నిశ్చయించెను. రాజపుత్రునకును యశవంతసింగునకును గావలసినంత ధనం బొసంగి వారిని శివాజి వశపఱచుకొనెను. శివాజి "మాకును బాదుషహాకును సంధి కుదర్చవలసినది. బాదుషహా మా వలన సేవ తీసికొనినవాఁడు కాఁడు. అయినను వారి సేవ చేయవలయునని మాకు నిచ్ఛ కలదు" అని రాజపుత్రుని కొక యర్జి పంపుకొనెను. ఆతండు తన యనుకూలాభిప్రాయముతో ఆ యర్జి బాదుషహా యొద్దకుఁ బంపఁగా నాతనికి నుత్తరమున విశేషావశ్యకములైన పనులున్నందున నాతఁడు శివాజితో నిప్పుడు పోరుపెట్టుకొనుట మంచిదికాదని తలఁచి యాతని విన్నపమును స్వీకరించి యాతనికి "రాజా" యను బిరుదొసంగి పూనా, చాకన్ సుపే మొదలైన ప్రాంతము లాతనికి యాతని కిచ్చివేసెను. సంభాజికి ౫౦౦౦ గుఱ్ఱపు రౌతుల మన్సబుదారి యిచ్చెను. అహమ్మదునగరు రాజ్యములో శివాజికిఁ గల హక్కులకు మాఱుగా నాతనికి వర్హాడు (Berars) ప్రాంతము జాగీరుగా నిచ్చెను. పూర్వ మొప్పుకొనినట్లు విజాపూరు రాజ్యములోని చౌధ్, దేశముఖి హక్కులను శివాజీకి నొసంగె. శివాజీ మనస్సులోనున్న కోపము పోవుటకై ఔరంగజేబు తన కుమారునిద్వారా శివాజీకిట్లు వార్త పంపెను. "మిమ్ము చాల గౌరవించి మీ హక్కులను గుఱించి మీకు సనదులు వ్రాసి యిచ్చి,

మహాకార్యంబులు చేయ మిమ్ము నియమించి మీకు సెల వియ్యవలయు నని మేము తలఁచి యుంటిమిగాని మీరు మాకుఁ జెప్పకయే వెడలిపోయితిరి. అయినను జింత లేదు. ఇద్దఱము స్నేహ భావముతో నుండ వచ్చును.

మొగలులకును విజాపురమువారికిని జరుగుచున్న యుద్ధము వలన నుభయులకును నెంతమాత్రము లాభము లేనందున వా రిద్దఱును విసివి ౧౬౬౮ సంవత్సరములో సంధి చేసికొనిరి. వీరికిఁ దోడై తన్ను ఆ రాజ్యములోని దనచౌథ్, సర్దేశముఖి హక్కులను రాఁబట్టుకొననియ్యరేమోయని భయపడి శివాజీ రాజపుత్రుని. యశవంతసింగును జూచి వారికిఁ గొంత ద్రవ్యమిచ్చి వారిని వశపఱచుకొని తన హక్కు వసూలు చేయుటకు విజాపూరు రాజ్యముపైకి దండెత్తిపోయెను. అందులకు విజాపూరువారు భయపడి శివాజికిఁ బ్రతి సఁవత్సరము మూఁడు లక్షల రూపాయ లిచ్చునటుల నొప్పుకొని యాతనితో సంధిచేసికొనిరి. విజాపూరు నవాబువలెనే గోలకొండ నవాబు గూడ శివాజీ తన రాజ్యముపైకి దండు రాకుండుటకై నాతనికి సంవత్సరమునకు నైదు లక్ష లిచ్చునటుల నొప్పుకొనెను. (౧౬౬౮)

పదియవ ప్రకరణము

రాజ్యవ్యవస్థ

శివాజి మహారాష్ట్రరాజ్యము సంస్థాపించుటకునై యత్నము ప్రారంభించి క్రీ. శ. ౧౬౪౬లో మొట్టమొదట తోరణాదుర్గము సాధించి నప్పటి నుండియు నేఁటివఱకనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౬౮ లో విజాపూరు గోలకొండ నవాబులు శివాజికి పేష్కషు చెల్లించుటకు నొప్పుకొనునప్ప టికి నిరువది రెండు సంవత్సరముల కాలము గడచెను. ఇంతకాలములో డిల్లీపతియు సార్వభౌముఁడును నగు ఔరంగజేబుతోనేమి తనకంటె నధికబలాఢ్యుఁడైన విజాపూరునవాబుతో నేమి తనకు విరోధులైన యితర మరాఠాలతో నేమి తురకలతోనేమి హోరాహోరిగాఁ బోరి శివాజి యనేకసీమలను సంపాదించెను. ఆతని రాజ్యము కొంకణ ప్రాంత మంతయు వ్యాపించి యుండి జున్నర్, చాకణ్ పట్టణముల వఱకును బ్రసరించి యుండెను. ఇదియుఁగాక బాదుషావలన శివాజికిఁ గ్రొత్తగా వర్హాద్ (Berars) అనురాజ్యము ప్రాప్తమయ్యెను. దక్షిణములోని యిద్దఱు బలవంతులైన నవాబులు కరభార మిచ్చుటకు నొప్పుకొనిరి. ఇంత గొప్పరాజ్యము సంపాదించిన మాత్రముచేత లాభము లేదనియు, సంపాదించిన దానిని కాపాడుటయు, స్వరాజ్యములోని ప్రజలకు సుఖము కలుగునటులఁ జేయవలయు ననియుఁ దలఁచి శివాజి రెండు సంవత్స రముల (౧౬౬౮-౧౬౭౦) వఱకు నితరరాజులతో యుద్ధము లెంత మాత్రమును జేయక రాజ్యముయొక్క యంతర్వ్యవస్థ చేయుచుండెను. ఈ వ్యవస్థయంతయుఁ జూడఁగా శివాజియందు యుద్ధకౌశల్యమునకుఁ దోడుగా రాజ్యంబేలు చాతుర్యంబును నుండెనని తోఁపక మానదు. అతఁడు

స్వయముగా నేర్పఱచిన కట్టుదిట్టముల ననుసరించియే తరువాతి మరాఠా వారు గొప్పపరాక్రమవంతులై ఢిల్లీశ్వరులను గూడఁ దమచేతిలో నుంచుకొనఁగలవార లైరి. ఎట్టి యేర్పాటులు చేసిన నవి పుత్రపౌత్రపరంపరగా జరుగునో, తన రాజ్యములోని ప్రజలు సుఖులై పరరాజ్యముపైకిఁ బోవు నుపాయంబులు తమ కెట్లు సిద్ధించునో, మొదలైన సంగతులను గుఱించి పురాణాదులలో రాజ్యనీతులు చదివి యున్నవాఁడు. గావున నంతర్వ్యవస్థ చేయుటలో శివాజీ మిగుల దూరాలోచనపరుఁడై వర్తించెను. అట్టి వ్యవస్థ రాజ్యారంభకాలము నుండియు నాతఁడు చేయుచున్నను నది యీ రెండు సంవత్సరముల వ్యవధిలోఁ బూర్తియయ్యెను గాన నా రాజ్యవ్యవస్థ ఈ ప్రకరణమున సంగ్రహముగా వర్ణించెద.

రాజ్యము పాలించుట యందును యుద్ధములు చేయుటయందును దనకు సహాయకులుగా నుండుటకునై శివాజీ యష్ట ప్రధానుల నేర్పఱచెను వా రెవ్వరనిన:—

1. పేషవా లేక ముఖ్యప్రధానుఁడు:—రాజ్యములో రాజు తర్వాత రాజంతవాఁ డీతఁడు. ఈతనికి సర్వాధికారములుండెను. ఈ యధికారము మీఁద మోరో తిరుమల పింగళే యుండెను.

2. మజుమ్‌దార్:—ఈ ప్రధాని రాజ్యముయొక్క యాదాయమునకు నుత్తరదాతయై యుండెను. వచ్చెడి యాదాయమున కంతటికిని నాతని యొద్ద లెక్కయుండును. అతనిచేతిక్రింద మున్నూఱుగురు గుమాస్తాలుండిరి. కల్యాణ ప్రాంతమునకు సుబేదారు (Govenror)గా నున్న ఆబాజిసోనదేవుఁ డను సరదారును నియమించెను.

3. సుర్‌నీస్:—రాజ్యసంబంధమైన యుత్తరప్రత్యుత్తరంబులను సర్కారు దస్తరంబును నీతని స్వాధీనతలో నుండెను. లోకులకు రాజువలన నీయఁబడినయీనాము మొదలయిన హక్కులను గుఱించిన శాశన పత్రములు (సనదులు) చూచి, యవి తగిన రీతిని వ్రాయఁబడినవి యని

షరహా వ్రాసి దస్కతుచేయు నధికారంబును వీతనిదే. ఈ యధికారముపై అణ్ణాజిదత్తో యనువాఁ డుండెను.

4. వాకనీస్:—రాజుగారి స్వకీయోత్తరప్రత్యుత్తరంబు లన్నియు వీతని స్వాధీనములో నుండెను. శివాజియొక్క దినచర్య యనఁగా నాతఁడు రోజు చేయు పనులన్నియు వీతఁడు వ్రాయుచుండెను. శివాజి యొక్క స్వంత సేవకుల జీతములు మొదలయిన స్వంత పనులన్నియు వీతఁడే చూచు చుండెను. ఇందులకు దత్తాజి యనువాని నధికారిగా నేర్పఱ చెను.

5. సర్నోబత్:—ఈతఁడు సైన్యాధిపతి. కాల్బలములకు ఏసాజి కంక్ అను వాఁడును, అశ్వసైనికులకు ప్రతాపరావుగుజర్ అనువాఁ డును సర్నోబతులుగా నుండిరి.

6. దబీర్:—ఈతడు పరరాజ్యము నను గుఱించిన ప్రతి వ్యవహారము నకు నధికారి. ఇతరరాజుల యొద్దనుండి వచ్చిన యుత్తరములను వారికి వ్రాయఁబడిన ప్రత్యుత్తరములను బరరాజులతోఁ జేసిన సంధి పద్ధతు లను వీతనికిఁ దప్ప నితరులకుఁ దెలియకుండ నుంచుభార మీతనిది. సోమనాథపంత అనువాఁ డీయధికార పదస్థుఁడయి యుండెను.

7. న్యాయాధీశుఁడు:—ప్రజలు తమలోఁ దాము పోరాడుకొనఁగా నిదమిత్థ మని చెప్పునధికారి యీతఁడు. ఇట్టి యధికారులు నిరాజీరావ్జీ, గోమాజినాయక్ అను వార లిద్దఱుండిరి.

8. న్యాయశాస్త్రి:—ఈతఁడు ధర్మాధికారి. సాంబ ఉపాధ్యేఅను వాఁడు మొదటను,తరువాత రఘునాథపంత్ అనువాఁడును యీ యధికారా రూఢులైరి.

ఈ యష్టప్రధానులు గాక ఖజీన్దార్ చిటణీస్ ఫడణవీస్ పారస్ నీస్ మొదలైన యధికారులు శివాజియొద్ద నుండిరి. ఈ యధికారములలో మొదట మూఁడింటి మీఁదను నను క్రమముగ శామ్జినాయిక్ బాళాజీ ఆవ్ జీ బాళకృష్ణపంతుజా వంతే యనువా రుండిరి.

పైన వర్ణింపఁబడిన యష్టప్రధానులలోఁ దుద నున్న యిద్దఱకుఁ దప్ప కడమవారి కందఱకును సైన్యాధిపత్యము లుండెను. వీరు యుద్ధము లకుఁ బోయినప్పుడు వీరిపనులకు వీరి చేతిక్రింద నున్నముతాలీక్ అను నధికారు లుండిరి. ఈ ముతాలీకులు గాక ప్రతిప్రధాని చేతిక్రిందను మజుమ్‌దార్, ఫడనవీస్, సబ్‌నవీస్, కారఖానీస్, చిటణీస్, జాముదార్, పొత్నీస్ అను నేడుగురు అధికారులుండిరి. వీరందఱు నా యా ప్రధానికి మంత్రిగను, బొక్కసదారుగను దస్తరము లుంచువాఁడు (rercod-keeper) గను సహాయు లగుచుండిరి.

శివాజియొక్క రాజ్యము క్రొత్తగా సంపాదింపఁబడి నందున దాని రక్షణ యంతయు సైన్యముచేఁ గావలసి యుండెను. కాన శివాజి తన సైన్యముల వ్యవస్థ యధికదక్షతతోఁ జేయుచుండెను. అతని సైన్యము నందుఁ గాల్బలమే విశేషముగా నుండి యాశ్వసైన్యము తక్కువగా నుండెను కాల్బలమును గుఱించి యాతఁడు చేసిన యేర్పాటులు పదిబంట్లపై నధికారినాయకుఁడు; ఏఁబది మందిపైవాఁడు హవాల్ దారుఁడు: నూఱుగురమీఁది యధికారుఁడు జుమ్లెదార్, వేయివీరుల నాయకుఁడు హజారి, అయిదుగురు హజారీలకు నధిపతి పంచహజారీ, పంచహజారీల పైవాఁడు సర్‌నోబత్; ఈతఁడే పైని సైదవప్రధానిగా వర్ణింపఁబడియె. కాల్బలములోని శిపాయీ లిరుదెఱఁగులవారై యుండిరి. ౧. మావళేలు ౨. హేటకరీ యనువాండ్రు; మావళే యనువారు పర్వతశిఖరములపై నుండువారు. హేటకరీ యనువాండ్రు కొంకణప్రాంతమున నుండువారు. పర్వతముల నెన్నఁడెఱుఁగక బాప్రదేశములయందే యుండువారివలెఁ గాక వీ రభ్యయులును పర్వతములపై వానరములవలె నధిక తత్పరతతో నెక్కుచుండిరి. వాలు, డాలు, కమటము (విల్లంబులు), చిన్నికత్తి, తుపాకి ఇవి వారి శస్త్రాస్త్రంబులు. శత్రువులను సమీపించి వారిపైఁ బడి వాలును డాలును దీసికొని శత్రుసంహారము చేయుటయందు మావళేవారు దక్షులై యుండిరి. లక్ష్యము తప్పక తుపాకిదెబ్బ వేయుటలో హేటకరీ యను వాండ్రు ప్రవీణులై యుండిరి. పదిబంట్లలో నొక్కనియొద్దం దుపాకి

యుండెను. కడమ తొమ్మిదిమందియొద్ద నితరశస్త్రంబులుండె. శస్త్రాస్త్రంబు లన్నియు బంటులవియే మందు గుండు మాత్రము సైన్యాధిపతు లిచ్చుచుండిరి. తలకు పాగా, శరీరమునకు అంగి, కాళ్ళకు లాగు, నడుమునకు బిగియించు వస్త్రము ఇది యావీరుల వేషమై యుండెను. క్రొత్తగా వీరిని సైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొనునప్పుడు వీరికి జీతముక్రింద నెలకింత ధాన్యమని యేర్పాటు చేయుచుండిరి. కాని వారి తెలివితేటలను ననుసరించి వారికి నొక హూను (రమారమి మూఁడున్నర రూపాయి) మొదలుకొని మూఁడు హూనులవఱకును నెలజీతము లేర్పఱచు చుండిరి. సంవత్సరమునకు జుమలేదారునకు నూఱు హోనులు, హజారికి నైదు వందల హోనులు జీతముండెను. పంచహజారీ యను నధికారికి సంవత్సరమునకు రెండువేల యైదువందలు జీతము ఇయ్యఁగాక యాతనికి నాందోళికాది గౌరవవాహనములు సర్కారువారి ఖర్చుతోనే యిచ్చుచుండిరి.

గుఱ్ఱపు బలముయొక్క వ్యవస్థయుఁ గాల్బలమువలెనే యుండును గాని దానికిఁ దగునటులఁ గొన్ని మార్పులు గల్పింపఁబడియె. ఇరువది యైదుగురు గుఱ్ఱపురౌతులపై యధికారి హవాల్దారుఁడు, నూట యిరువది యైదుగుర పైవాఁడు జుమలేదారుఁడు, ఆఱువందల యిరువదియైదుగురపై నుండు నధికారి సుబేదారుఁడు, పదిమంది సుబేదారులు చేతిక్రిందఁ గల వాఁడు పంచహజారి, పంచహజారి పైవాఁడు అష్టప్రధానులలో నైదవ వాఁడగు సర్‌నోబత్ అను నధికారి. ప్రతి సుబేదారుని చేతిక్రిందను నిద్దరు గుమస్తాలుండిరి. ఒకఁడు లెక్కలు వ్రాయుటకు, మఱియొకఁడా లెక్కలను దిద్దుటకు, పంచహజారీ చేతిక్రిందఁ బై పనులు చేయుటకు నై మజుమ్‌దార్ అనియు అమీన్ అనియు నిద్దఱ అధికారు లుండిరి. ఇట్టి వ్రాఁతపని చేయు గుమస్తా లందరును బ్రాహ్మణజాతివారును పరభూ జాతివారును నై యుండిరి. గుఱ్ఱపు సైనికులలోను రెండు దెఱఁగులవా రుండిరి. ౧. శిలేదారులు ౨. బార్గిర్లు. శిలేదార్లు మంచిస్థితి కలవారలు. వాండ్ర యొద్ద వారి సొంత గుఱ్ఱములు శస్త్రాస్త్రములు మందుగుండు నుండును. సంవత్సరమునకుఁ గొంత ధనము పుచ్చుకొని వీండ్రు యుద్ధమునకుఁ

బోవుచుండిరి. సంవత్సరమునకు నేర్పరచిన ధనము తక్క వీరికి మఱి యేమియు నిచ్చుటలేదు. కొందఱు మహాధనికులైన శిలేదార్లు వేలకొలఁది గుఱ్ఱముల వెంటఁ దీసికొని యుద్ధమునకుఁ బోవుచుండిరి. బార్‌గిర్ అను వాండ్రు సైన్యమునం దెప్పు డుండునటుల శివాజిచే నేర్పఱుపఁబడిన సైనికులు. వారికి గుఱ్ఱములును శస్త్రాస్త్రంబులును శివాజివలన దొఱకుచుండెను. ఇది శివాజియొక్క సొంత సైన్యము. శివాజి యీ సైన్యమునే విశేషముగా నమ్మియుండెను. శిలేదారుల సైన్యములోఁ గలిపి కొందఱ బార్‌గిర్‌లను శివాజి యుంచుచుండెను. ఇందుచే శిలేదార్లెమైన దురుద్దేశముతో రాజద్రోహముఁ జేయ నెంచినయెడల వెంటనే యా సమాచారము శివాజికిఁ దెలియుచుండెను. వాలు డాలు బల్లెము—ఇవి వీరి యాయుధములు. కొందఱియొద్ద తుపాకులును ఉండెను. గుఱ్ఱపుసవారి చేయుటయందును బల్లెముతో దూరపు శత్రువునైన వేయుటయందును వీ యాశ్వసైనికు లసమాన ప్రజ్ఞ గలవారు. వీరి వేషము కాల్బలములోని బంటుల వేషమువలెనే యుండెనుగాని తలకుఁ బాగా చుట్టునప్పుడు నది గుఱ్ఱము మీఁద గూర్చున్నప్పుడు గ్రిందఁ బడఁగూడదని గడ్డము క్రిందినుండి త్రిప్పి కట్టుచుండిరి. నడు మొక వస్త్రముచే బిగియించి కట్టి కత్తి నడుమున వ్రేలాడునటులఁ గట్టుచుండిరి. శిలేదారులకు నెలకు నాలుహూనుల మొదలు పండ్రెండు హోనులవరకు జీతముండెను. బారగీర్లకునైదు హోనులు మొదలు పది హోనులవఱకుండెను. సంవత్సరమునకు జుమలేదారునకు రెండువందల యేఁబది హూనులును సుబేదారునకు నాలుగువందల హూనులును జీతముండెను. శత్రుసైన్యములలో వృత్తాంతములు గనుఁగొని వచ్చుటకుఁ బ్రతి యధికారియొద్దను చారు లుండిరి. ఈ చారులకందరకు బేహర్‌జినాయిక్ అనువాఁడు నాయకుఁడుగా నుండెను. వార్తలు దెచ్చుటయందు వీఁ డసమాన ప్రజ్ఞ కలవాఁ డయినందున వీఁడు శివాజికి ప్రీతిపాత్రుఁడై యుండెను. "వార్త నిర్వహింపవలయుఁ బతికి" నవిన భారతోపదేశముయొక్క మాహాత్మ్యము శివాజికిఁ జక్కఁగాఁ దెలిసియుండెననుటకు సందియము లేదు.

సమయము దప్పకుండ సైన్యమునకు జీతములు పంచిపెట్టుటను గుఱించి శివాజి యెంతయు దక్షుఁడై యుండెను. ప్రతి సంవత్సరము యుద్ధమునకు వెళ్ళివచ్చినతోడనే లెక్కలన్నియుఁ బూర్తిచేయించి యెవ్వరెవ్వరికి నెంతెంత బాకీలు తేలునో యంతంత వారివారికి నిచ్చివేయుచుండెను. బొక్కసములో డబ్బు లేనియెడలఁ బ్రాంతాధిపతులైన సుబేదార్ల పేరిట నంత ధన మియ్యుమని యుత్తరము లిచ్చుచుండునే గాని సైన్యాధిపతులు స్వయముగా గ్రామాదులలోనికిఁ బోయి తమ జీతముల ధనము పోగుచేసుకొనుటకు శివాజి యెన్నఁడును నొప్పఁడయ్యె. ప్రాంతాధీకార మంతయు సుబేదారునిదే. సైన్యములకు నచ్చట నెంతమాత్రమును నధికారము లేదు; ఇందువలన రాజ్యములోని రయితులకు సేనల వలన నెంతమాత్రమును బాధ కలుగక వాండ్రు సుఖముగా నుండిరి. వారివారి యోగ్యతల ననుసరించి సైన్యములోనివారికి శివాజి జీతములు గాక వివాహాదికార్యములకు నై ధనసహాయము చేయుచుండెను గాని సైన్యములోని యేబంటయినను ననావశ్యకముగా నాదాయముకంటె నధికవ్యయము చేసి యప్పులపాలయిన యెడల వానిని శివాజి వెంటనే యుద్యోగమునుండి తొలఁగించుచుండెను. సైన్యములు విడిచినచోటికి స్త్రీలుగాని మత్తు గలుగజేయునట్టి పదార్థముల దుకాణములుగాని రాఁగూడదని యుగ్రశాసనము చేసెను. క్రొత్తగా బంటును సైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొనునప్పుడు శివాజి స్వయముగాఁ జూచి యాతని సామర్థ్యమును బరీక్షించి యాతఁడు స్వామిభక్తితో సేవచేయునని తన సైన్యములోని యొకానొక ప్రాఁత సైనికునివలన జామీను పుచ్చుకొని వానికిఁ బని యిచ్చుచుండెను. జుమేదార్, హజారీ మొదలయిన పై యధికారులను నియమించునపుడు వారి కులశీలములను బాగుగఁ గనుఁగొనును.

శత్రువులపై దాడి వెడలుటను గుఱించియు శత్రురాజ్యమునుండి ధనమును దెచ్చుటను గుఱించియు శివాజియొక్క ఏర్పాటు లిట్లుండెను. వర్షాకాలము పోయినతరువాత విజయదశమి (దసరా) రోజున సామంతులు, సరదార్లు, శిలేదార్లు మొదలైన వారందఱును శివాజిని దర్శించుటకై

వచ్చుచుండిరి. ఆ రోజు గొప్ప దర్బారు జరిగి వచ్చినవారి క్షేమసమాచారములను రాజుగారు (ఇఁకమీఁద రాజుగా రనఁగా శివాజి యని యర్థము) గనుఁగొనుచుండిరి. అటుమీఁద దండయాత్రకు సంబంధించిన ప్రయత్నము సాగును. ఏ యే సైనికునియొద్ద నే యే గుఱ్ఱము శస్త్రాస్త్రములు నున్నవి కనుఁగొని లేనివారల కిప్పించి, చెడిపోయినవాని బాగుచేయించి, వాని కన్నిటికి నొక జాబితా వ్రాయఁబడును. ఈ సైన్యము లన్నియు దండయాత్రనుండి యింటికిఁ దిరిగి వచ్చినప్పు డీ జాబితాను బట్టి లెక్కలు సరిచూచుచుండిరి. శత్రు దేశములఁ గొల్లగొట్టునప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు, గోవు, కాఁపు (పొలము దున్నుకొని జీవనము చేయువాఁడు) స్త్రీ మొదలగువారిని నెంతమాత్రము బాధపెట్టఁగూడదని తన సైనికులను నాజ్ఞాపించి యుండెను. ధనవంతు లగు తురకలను దప్ప మఱి యెవరిని చెఱఁబట్టఁగూడదనియు నాజ్ఞాపించెను దోఁపిడిలో దొరకిన సొత్తంతయు రాజుగారి స్వాధీనము చేయవలెను. సొత్తు తెచ్చిన వానికి వాఁడు తెచ్చిన సొత్తు ననుసరించి బహుమానము దొరకును గాని చేతఁ జిక్కిన సొత్తులోఁ గొంత యే సైనికుఁడైన దాఁచినాఁడని గాని దొంగిలించినాఁడని గాని తెలిసిన రాజుగా రాతని దండించి యుద్యోగమునుండి తొలఁగించుచుండిరి. యుద్ధసమయములలోఁ బరాక్రమము చూపిన వారికి సత్కరించుటకై యొక గొప్ప సభచేసి యందులో నందఱు చూడఁగా రాజుగా రాశూరుల సత్కరించుచుండెను. యుద్ధములలో గాయపడినవారికి వస్త్ర వాహనాది పదార్ధముల బహుమానముగా నిచ్చి సంతోషపెట్టును. యుద్ధములలో హతులైనవారి కుమారులకుఁగాని తమ్ములకుఁగాని తగిన యుద్యోగము లొసఁగి వారిని బరామర్శించునుగాని యుద్ధమునుండి పాఱిపోయినవారిని, ధనము దాఁచినవారిని దయలేక శిక్షించును. శివాజి దక్షుఁడై చారులవలన రహస్యము లన్నియుఁ గనుఁగొనుటవలన సైనికు లెవ్వరును నాతని మోసపుచ్చలేరైరి.

పర్వత దుర్గములు శివాజియొక్క ముఖ్యబలస్థానములని ఇదివరకు వర్ణింపఁబడిన చరిత్రభాగమువలన చదువరు లూహించియే యుందురు.

ఒక్కదుర్గము స్వాధీనమయినచో దానిచుట్టుపట్టున నుండు ప్రదేశమంతయు స్వాధీనమయినదియె. శత్రువులను గొల్లఁగొట్టి తెచ్చినధనమంతయు నొక్కసారి కోటమీఁదికిఁ జేర్చిన నది పరుల కభేద్యమగుచుండెను. ఇట్లు దుర్గములనేకకార్యములకు నుపయోగకరము లయినందున వాని సంరక్షణమునందు శివాజి మిక్కిలి దక్షుఁడయి ప్రవర్తించుచుండెను. దుర్గములను గుఱించి యాతఁడు మిగుల నుగ్రశాసనుఁడై యుండెను. దుర్గసంబంధమై యాతఁ డేర్పఱిచిన నియమములలో నొక్కదానికైన వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవర్తించినవాఁ డెవ్వఁడయినను నాతని కఠినముగా శిక్షించుచుండెను. కోటపయి నుండు నధికారిపేరు హవాల్దార్. దుర్గములోని వారికిఁ గావలసిన జీతబత్తెములు, మందు, గుండు మొదలయిన వానిఁ దెప్పించుటయు, దుర్గమును సర్వవిధముల రక్షించుటయు నాతని పనియై యుండెను. సాయంకాలము కోటతలుపుల యొద్దకు స్వయముగా వెళ్ళి మూయించి తాళపుఁజెవి తన యొద్ద ఉంచుకొని ప్రాతఃకాలమున తలుపులు తెఱపించుట హవాల్దారుని పని. కోటసంబంధమయిన యుత్తరప్రత్యుత్తరము లన్నియు హవాల్దారుని పేరిట నాతనిమొహరుతో జరుగుచుండెను. అతని చేతిక్రింద సర్నోబత్ అనునధికారు లుండిరి. పురందర్ రాయగడ్, పనహాళ, మొదలయిన గొప్పదుర్గములమీఁద నొక్కొక్క త్రోవకు నొక్కొక సర్నోబత్ ఉండెను. వీరుగాక హవాల్దారు చేతిక్రింద సబునీస్ అను బ్రాహ్మణ యధికారియు, కార్ఖానవీస్ అను పరభూయధికారియు నుండిరి. ప్రతిదినము దుర్గములోనిభటులను గుఱించిన లెక్కలు వ్రాయుట సబునీసుని పని. ధాన్యము, యుద్ధసామగ్రి మొదలయినవి తెప్పించి వానిలెక్క యుంచుట కారఖానీసుని పని. ఈసిబ్బంది గాక ప్రతికోటమీఁద వంశపరంపరగా వచ్చెడి గుమాస్తా బ్రాహ్మణులును, మరాఠాసిపాయిలును రామోషిలును‡ మాలు, మాదిగలు మొదలయిన వెట్టి

‡ రామోషీ యనఁ మన దేశములోని యెఱుకు, ఎనాదులవంటి దొంగ కులము. వీండ్లను జీతమునకు నేర్పఱిచిన దొంగలకు గుప్తులై యజమానునికి చాల సహాయము చేయుదురు.

వాండ్రును నుండిరి. వీరికందఱకు దుర్గముక్రింద మాన్యము ఉండెను
రామోషీలు చారులపని చేయుచుండిరి. శత్రుసమాచారము తెచ్చుట, శత్రు
చారులు తమ రాజ్యములోనికి వచ్చినయెడల వారిని మోసపుచ్చి వెడలఁ
గొట్టుట, వారు వెడలరేని వీలుకొలఁదిఁ జంపుట, మొదలయిన పనులు
చేయుచుండిరి. దుర్గముమీఁద నుండువారి కందఱకు గడకరీ లని పేరు.
గడకరులకు వంశపరంపర వచ్చుమాన్యము ఉండినందున వారు దుర్గ
మునకయి ప్రాణములఁ గూడఁ బరిత్యజించుటకు సిద్ధులయియుండిరి.
దుర్గములోని యే యే పని యెవ్వరెవ్వ రెట్లెట్లు చేయవలయునో యావిధి
యంతయు శివాజి మిక్కిలి కౌశలముతో నిర్ణయించి యుండెను. దుర్గ
ములో ననావశ్యక మయినఖర్చు జరగకుండు నటుల నియమించెను.

యుద్ధసంబంధమయిన గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, లొట్టిపిట్టలు,
ఆవులు, మొదలయిన పశువుల సంరక్షణ నిమిత్తమై తగిన యేర్పాటులు
చేయఁబడెను. దాడివెడలిన యెనిమిది నెలలు గుఱ్ఱములమేఁత మొదలయి
నవి ఖర్చు లేకయే శత్రువుల దేశములో దొరకుచుండెను. వర్షాకాలము
దాడినుండి యింటికి వచ్చినప్పుడు పశువుల పోషణ చక్కఁగా జరగ
వలయు నని యక్కడక్కడ నిలిపి యుంచిన గడ్డిబీళ్ళయొద్ద గుఱ్ఱముల
నిలిపియుంచును. ఇదియుఁ గాక కొందఱు సేవకులు పశువులు దాడినుండి
తిరిగివచ్చువఱకు గడ్డివాములు దాణా మొదలయినవి సిద్ధముగానుంపుదురు.
ఈ పనికయి వారికిఁ గొన్నిమాన్యము లియ్యఁబడును. గుఱ్ఱములకుఁ బది
హైదుదినముల కొకసారి నాడెలు కట్టింపఁబడును. ప్రతిగుఱ్ఱమును గుఱిం
చిన లెక్క చక్కఁగా నుంచుటకు వీలు కలుగవలయు నని ప్రతిగుఱ్ఱ
మున కొకసంఖ్య యేర్పాటుచేసి యాసంఖ్య యాగుఱ్ఱము కాలుపై ముద్రిం
పఁబడును గుఱ్ఱములవలెనే యేనుఁగులు మొదలయినవి సంరక్షింపఁ
బడును. శివాజియొక్క గజశాలలో మున్నూటయేఁబది గజము లుండెను.
బంటులసంఖ్య ౧౩౦౦ లను మించియుండెను, అందుఁ గొందఱు
యుద్ధమున కయి మఱికొందఱు టప్పానిమిత్తమై యుపయోగించు

చుండిరి. ఫిరంగులు మందుగుండ్లు మొదలయినవి మోయుటకై మిక్కిలి బలముగల యెద్దులు సైన్యములో నుండెను.

ఇట్లు సైన్యము, దుర్గములు, దాడి మొదలయినవానిఁ గుఱించి శివాజి చేసిన యేర్పాటు వర్ణించి, యాతఁడు సొంత రాజ్యములో భూమిని గుఱించి చేసిన కట్టుదిట్టములను వర్ణించెద. మొట్టమొదట భూమికొల్పించి తర మేర్పఱుచుచు నుండెను. తరమేర్పఱుచుటయందు దాదోజీ కొండదేవుఁడు చేసిన నియమములనే శివాజి యనుసరించుచుండెను. పండిన పంటలో రెండువంతులు తాను దీసికొని మూఁడువంతులు భూమిస్వామి కిచ్చును. క్రొత్తదేశము తనకు లోఁబడినతోడనే యచ్చటి రయితుల నేమియు బాధపెట్టక తన రయితులవలె నెంచుకొని వారియొద్ద నుండి భూమిసిస్తు మాత్రము గయికొనుచుండెను. శిస్తు వసూలుచేయుపని సైన్యములోనివారికి నెన్నఁడుఁ జెప్పడు. ఆ పనికొఱకయి వేఱు అధికారుల నియమించును. ప్రతి గ్రామమునకు నొకపటేలు ఒకకరణము నుండిరి. పాటీలు (పటేల్) మరాతాజాతివాఁడు-కరణము బ్రాహ్మణుఁడు. రెండు మూఁడు గ్రామములకు నొక కారకూన్ అధికారిగా నుండును. కొందఱు కారకూనుల పయిని తాలూకుదారుఁ డుండెను, ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడయి నను పరభూజాతివాఁడయినను అయియుండును. ఈతనికి సహాయముగా మరాతాజాతివాఁడయిన హవాల్దారుఁ డుండును. వీరిద్దఱ పయివాఁడు సుబేదారుఁడు. ఈతనికే మాములేదారుఁ డని పేరు. ఇతని చేతిక్రింద రెండు, మూడు దుర్గములుండును. వచ్చిన ధనమంతయు నీతఁడా దుర్గములలో సురక్షితముగా నుంచును. ఈ యధికారులందఱుఁ బ్రజలను నన్యాయముగాఁ గష్టపెట్టెదరేమో యని శివాజి మిగుల దక్షుఁడై పరీక్షించుచుండును. ఈ యధికారులందఱకు నెలజీతములే కాని మడిమాన్యము లేమియు నియ్యఁడయ్యె. అట్లు మాన్యములిచ్చినయెడల నధికారులు బలిసి ప్రజలను బాధపెట్టెద రనియు విజాపూరురాజ్యములోఁ జేసినటుల రాజద్రోహముఁ జేసెద రనియు నాతని యభిప్రాయము.

దేశముఖ దేశపాండ్యాలు తమ హక్కుధనము రయితులయొద్ద నుండి స్వయముగా వసూలుచేసిన యెడల రయితులకు మిగుల బాధ కలుగఁగలదని యెఱిఁగి శివాజి, దేశముఖ దేశపాండ్యాలు తమకు రావల సిన ధనము రయితులయొద్ద నుండి వసూలుచేయఁ గూడ దనియు, ఆ ధనముతాలూకాదారుల యొద్దనుండి తీసికొనవలయు ననియు నాజ్ఞాపించెను. అక్కడక్కడ దేశముఖ దేశపాండ్యాలు కట్టించిన పుట్టకోటలను బడఁగొట్టించి క్రొత్తవి కట్టవల దని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు వారిని బల హీనులఁ జేసెను. ఇట్లు చేసినందులకు వారు తనమీఁదఁ దిరుగఁబడ కుండ వారికి దనసైన్యములో గొప్ప యుద్యోగము లిచ్చి సత్కరించు చుండెను.

రాజ్యములోని న్యాయవిచారణ యంతయు న్యాయాధీశుఁ డను నధికారి చేయుచుండెనని వెనుకనే వ్రాసియున్నాము. గ్రామములోని దివాని (Civil వ్యవహార సంబంధమైన) వ్యాజ్యము లన్నియు గ్రామములోనే పంచాయతి యనఁబడు పూర్వపద్ధతి ననుసరించి నిర్ణయింపఁబడు చుండెను. ఫౌజుదారి (Criminal అపరాధ సంబంధమైన) వ్యాజ్యములు న్యాయాధీశుఁడు స్వయముగా విచారించి యపరాధులకు హిందూధర్మశాస్త్ర మునందు విధించిన శిక్షలనే విధించు చుండెను. అయినను తురకల ప్రభుత్వమునందు నేర్పడి రూఢములైన పద్ధతులు మాత్రము మార్చినవాఁడు కాఁడు.

తురుష్కులచే నుచ్ఛేదింపఁబడినట్టియు, హిందూమతమునకు నాధారము లయినట్టియు వేదాదివిద్యల నభివృద్ధి చేయవలయు నని కృతనిశ్చయుఁడైన శివాజి యొకయష్టకముఁ జదివిన బ్రాహ్మణునకు నొక మడుఁగుధాన్య మిచ్చెద ననియు, రెండష్టకములు చదివినవారికి రెండు మడుఁగులధాన్య మిచ్చెననియుఁ నెనిమిదిజదివినవారికి నెనిమిది నిచ్చెద ననియుఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసెను. ధాన్యము నిచ్చుటకుఁ బూర్వము విద్యను బూర్తిగాఁ బరీక్షించును. బ్రాహ్మణుఁడు దూరదేశస్థుఁ డయినయెడల వానికి నేఁబది మొదలుకొని నూరు రూపాయలవఱకు బహుమతిచేయును.

వైదికవిద్యవలెనే శాస్త్రవిద్య నభివృద్ధిఁ జేయుచుండెను ఇట్లు రాజసాహాయ్యముచేఁ బురాతన విద్యలన్నియు నభివృద్ధిఁ జెందసాగెను. శివాజి విద్వాంసులను సత్కరించినటులనే లలితకళల యందుఁ బ్రవీణులయిన వారినింగూడ సత్కరించుచుండెను ఆ రాజసభయందు సంగీతపాఠకులు, వాద్యవిద్యావిశారదులు, కవులు మొదలయిన వారందఱును మన్నన వడయుచుండిరి. భూజానుఁ డనువాఁడు ఆస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాని మహారాష్ట్రికవి యొక్కఁడును నాస్థానమునందు లేఁడయ్యె. ఇందులకుఁ గారణ మప్పటి తుకారాము, రామదాసు మొదలయిన కవులందఱును నైహికచింతలేని విరక్తసాధువు లయి యుండుటయె. గొప్పమహారాష్ట్రికవు లెవరును సభలో లేకపోయినను పోవాడా అనుకవిత్వముఁ జెప్పు భట్టురాజులవంటి కవులు కొందఱుండిరి పోవాడా అనగాఁ దెనుంగుసీమలోఁ బాడఁబడు బొబ్బిలికథవంటి వీరచరిత్ర వర్ణనపరమగు గీతవిశేషము. అఫజుల్‌ఖానునివధ ఢిల్లీప్రయాణము మొదలయిన ప్రసంగములను గుఱించి మరాఠీభాషలో ననేకపోవాడా లయియున్నవి. ఇవి వీరరసపరిప్లుతములు. ఇట్టి యుత్తమోత్తమ గీతములను నొకయాంగ్లేయుఁ డెంతయుఁ గొనియాడి ఇట్టి యనేకగీతములను బ్రోగుచేసి ప్రచురపఱిచి యున్నాఁడు. శివాజికాలమున నిర్మింపఁబడిన యీ పోవాడా గీతములు క్రమముగా వృద్ధిఁజెంది వేలకొలఁదియై మహారాష్ట్రులకు వారి పూర్వుల శౌర్యచరిత్రము నిత్యమును వినిపించుచున్నవి.

పదునొకండవ ప్రకరణము

మొగలులతో మరల యుద్ధము

సుల్తాన్ మొఆజిమ్‌ద్వారా ఔరంగజేబుతో శివాజి క్రీ.శ.౧౬౬౭లోఁ జేసిన సంధి ననుసరించి రెండు సంవత్సరముల వఱకు మొగలులు మరాటావారితో యుద్ధము చేయకయుండిరి. ఈ వ్యవధికాలములో శివాజి పైని వర్ణింపఁబడి నటులఁ దనరాజ్యములోని యంతర్వ్యవస్థ చక్కఁ బఱుచుకొనెను. శివాజితో సంధిచేయుట ఔరంగజేబు పాదుషహాకు నిష్టములేక పోయినను దప్పని సరియని యాతఁడు రెండు సంవత్సరముల వఱకును మరాటావారితోఁ బోరాట మానియుండెను. శివాజి విజాపూరురాజ్యములో ననేకముగా దోఁచుకొనుచు కోటలను సాధించుచుఁ దనకు నేమియు నియ్యఁడనియుఁ దనకుమారుఁడైన నవాబ్ మొఆజీమ్, యశవంతసింగు శివాజిని దమవలలో జేసికొనక తామె యతని వలలోఁ బడియుండెద రనియు నాతఁడు మండుచుండెను. ఇట్టి తలంపుతో ఔరంగజేబు సులతాన్ మొఆజిమున కిట్లు వార్తనంపెను. "నీవు శివాజిని అతని సరదారుఁ డయిన ప్రతాపరావుగుజరను ఇంక నితర మరాటసరదార్లను నొక్కసారి చెఱపట్టి వారిస్వాధీనములో నున్న దుర్గములను రాజ్యమును స్వాధీనపఱుచుకొనవలసినది. ఇట్లు చేయనియెడల నీవు మా నిగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడవయ్యెదవు. సుల్తాన్ మొఆజిమ్ తండ్రియగు ఔరంగజేబునివలె మోసగాఁడు కానందున ఈ యాజ్ఞ యతనికి రుచించినదికాదు. దిల్లీలో జరగు వృత్తాంతము లన్నియుఁ దెలుపు చారులు రాజపుత్రుని (మోఆజిమ్) యొద్ద నున్నందునఁ బైనివర్ణించినయాజ్ఞ వచ్చి చేరక మునుపే యిట్టియుత్తరువులు వచ్చుచున్న వని యాతనికిఁ దెలిపెను. సంధి నియమముల ననుసరించి తనకు సాయము చేయుటకై తనయొద్దనున్న

మహారాష్ట్ర సైన్యాధిపతుల రహస్యముగాఁ బిలిపించి మోఅజిమ్ వారితో నిట్లని చెప్పెను. "మిమ్ముల జెఱఁబట్టుమని బాదుషహాగారి యుత్తరువులు వచ్చుచున్నవి. అవి రెపోమాపో వచ్చి చేరఁగలవు. ఉత్తరువులు వచ్చిన తరువాత మేము మిమ్ము విడుచుటకు వీలులేదు. కావున వీలోగా మీరు ఏదో యొకసాకు చెప్పి మీ మీ నిలయములకుఁ బొండు." ఈ వార్త వినగానే సర్నోబత్, పండితరాయ యను మరాటావీరు లేవియో సాకులు కల్పించుకొని తమ సైన్యములతో మొగలుల శిబిరమును వెడలిరి. వారు వెడలిన తరువాత రెండుమూఁడు దినములకు దిల్లీనుండి యుత్తరువులు వచ్చెను. రాఁగానే రాజపుత్రుఁడు తన సైన్యములతో మరాటావారి సైన్యముల వెంటఁబడి నట్టుల నటించెఁ గాని యింతలో వారు సురక్షితముగా పూనాపట్టణము చేరిరి.

క్రీ. శ. ౧౬౬౭-౧౬౬౯ ఈ రెండు సంవత్సరములు శివాజి యుద్ధము లేవియుఁ జేయక యే వైపులను దాకి వెడలకయున్నందున జను లందఱు శివాజియొక్క పరాక్రమమునకిదియే సీమ యనియు నిఁక మీఁద మొగలులతోఁ బోరాడుట దుర్లభ మని తలఁచి శివాజి తన పర్వత ప్రదేశము వెడలిరాఁడనియు వింతవింతలుగా ననుకొన సాగిరి. కాని యీకల్పనలన్నియు నసత్యము లని చూపుప్రసంగ మిప్పుడు వచ్చెను. ఇట్టి ప్రసంగము సంధినిపాటింపక మిత్రద్రోహముచేసిన ఔరంగజేబు వల్లనే కలిగినందున శివాజి యొక్క ‡ భవానిఖడ్గముమిగులఁ బ్రకాశింపఁజొచ్చె.

శివాజియొక్క రాజ్యములోని సింహగడము, రాయగడము అను రెండు ముఖ్యదుర్గములు జయసింగుఁడు జయించినప్పటినుండియు మొగలుల స్వాధీనములోనే యుండెను, అందుచే చాకణ్‌దుర్గమునుండి పూనాకు వచ్చునప్పుడు శివాజికి మిక్కిలి యిబ్బంది కలుగుచుండెను. అందుచే వానిని సాధింపవలె నని యెంచి శివాజి యొకరోజు గొప్ప సభ చేసి తన సరదారుల నందఱను బిలిపించి "సింహగడ మెవ్వరు గెల్చెదరు?" అని

---

‡ శివాజి చేతిలోని ఖడ్గమునకు "భవాని" యని నామము.

యడుగఁగా తానాజీమాలసురే యనుశూరాగ్రేసరుఁడు "నేను సింహగడము సాధించెదను" అని ప్రతిజ్ఞ చెప్పెను. అప్పు డాతనికిఁ దాంబూల వస్త్రాభరణంబులను వేయి మావళేభటులను నిచ్చి శివాజి యుద్ధమునకుఁ బంపెను. సిద్ధమైన తన కుమారుని వివాహము మానుకొని యా తానాజి యను నప్రతిమ స్వామిభక్తుఁడు, "నేను బ్రతికివచ్చిన నేనే వివాహము చేయఁగలను. నేను యుద్ధములో హతుఁడ నగుదునేని మీరే నాకుమారుని వివాహము చేయవలయును అని శివాజితో విన్నవించి మాఘబహుళ నవమి (ఫ్రిబేవరీ)రోజున బయలుదేఱెను.

సింహగడ మతి భయంకరమైన పర్వత శిఖరముపై నున్నదుర్గము. దాని సాధించుట సాధారణముగా నసాధ్య మనియె చెప్పవచ్చును. పర్వతము గగన చుంబితముగా నత్యంతౌన్నత్యము కలదియై దాని పూర్వ పశ్చిమ దిక్కుల ప్రచండమైన పురందర పర్వత మున్నది. దక్షిణోత్తర దిశలందు నరమైలు ఉన్నతము గల శిలలు పెట్టిన నున్నటి గోడవలె నున్నవి. ఇది యెక్కి పైకిఁ బోయిన నలుబది యంగుళములు యెత్తుగల కృష్ణశిలామయ మైన ప్రచండప్రదేశము కలదు. దానిచుట్టు రాతితో గోడ పెట్టఁబడి త్రికోణాకృతిగాదుర్గము నిర్మింపబడినది. కోణ కోణమునకు గొప్ప బురుజులు కలవు. దుర్గముయొక్క చుట్టుపరిఘ కొల్చి చూచినఁ గ్రోసు మించి యుండును. దాని బాహ్య స్వరూప మత్యంత భయంకరమై దుర్గ ద్వారము తప్ప వేఱు మార్గమే లేనటులఁ గానిపించును. దుర్గముపై నుండి చూచినఁ దూర్పున నిర్మల జలపూరితమై విశాలముగాఁ బుర్ఘాట మైనందున నిచ్చటనుండి శత్రువు లెన్నఁటును రారని తలఁచి కోటమీఁది వారాపైపున నంతగాఁ గాపుదల చేయరైరి. కనుక అప్పటి మంకిపేటు జనముతో నెంతయుఁ గష్టమున కోర్చి కొంతపైకి వచ్చి యచ్చట సైన్యము నైదైదు వందల భటులుగా రెండుభాగములు చేసి యొక భాగమునకుఁ దనతమ్ముఁడైన సూర్యాజీని నధిపతిని జేసి వారిని నక్కడనే యుండ నియమించి, తాను నైదువందల భటులతోఁ బైకి నెక్కొద

నవియుఁ దనకు సాయంబు గావలసినయెడలఁ గ్రిందివారు పైకి రావలసిన దనియుఁ జెప్పెను. ఒక వీరుఁడు మిక్కిలి కష్టముతోఁ బైకిఁ బ్రాఁకి యక్కడినుండి యొక గొప్పమోకు క్రిందికి దిగవిడిచెను. దానిని బట్టి కొని తానాజియుఁ దత్సైన్యంబులును బైకెక్కసాగిరి. ఎక్కినవారు కోటసీమలోనికి వెళ్ళి చప్పుడు చేయక చీఁకటిలోఁ గ్రిందఁ బరుండి యుండిరి. మూఁడువందల సైనికులు పైకి నెక్కినతరువాత నేదియో పదార్థము క్రిందఁబడి ధ్వనియైనందునఁ గోటమీఁద సైనికులలో నొక్కఁ డది యేమి యైనది కనుఁగొనుటకు వచ్చి శత్రువులచే హతుఁడయ్యెను. అది చూచి రాజపుత్రవీరు లందఱును నడుములు బిగించి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఈ సంగతిచూచి తానాజి మిగిలిన సైన్యము వచ్చుటకుఁ బూర్వమే తన వెంట నున్న మున్నూఱు సైన్యముతోనే కోటను సాధింప నెంచి మొట్టమొదటఁ దానే శత్రువులపైఁ బడెను. ఉభయసైన్యములును ఘోరముగాఁ బోరాడఁ దొడఁగె. మరాటాసైన్యము పూర్తిగాఁ బైకి రాకపోయినను వారు వారికంటె నెన్నియో రెట్లధికముగా నున్న రాజపుత్రసైన్యముతో సమానముగాఁ బోరాడు చుండిరి. ప్రాణములపై నాశవిడిచి మరాటాలు పోరాడుచున్నందునఁ ద్వరలోనే కోట మరాటావారి చేతఁ బడునని యందఱకుఁ దోఁపసాగె. కాని యింతలోఁ దానాజీ గాయపడి కీర్తిశేషుఁడయ్యె॥ † సైన్యాధిపుని గతియట్టులగుట చూచి మరాటా వీరులందఱు భయమంది నలుదిక్కులకుఁ బాఱఁజొచ్చిరి. కాని యింతలోఁ గ్రిందనున్న సైనికు లందఱును దీసికొని సూర్యాజీ (తానాజీ తమ్ముఁడు) పైకి వచ్చి చేరెను. తనయన్న పడుటచే సైనికులు భీతులై పాఱిపోవుచున్నారని చూచి వారికి "నోడకుఁ డోడకుఁడు"అని ధైర్యము చెప్పి యెలుంగెత్తి యిట్లనియె. "రణ హతుల నిట్లిచ్చట విడచి పోవుట మీకు ధర్మమే? వారి పవిత్రదేహములఁ దురకలు మాదిగలచే నీడ్పింపరే?

† క్విబెక్ యుద్ధములో జనరల్ ఊల్ఫు ఈప్రకారమె రాత్రి దొంగతనముగాఁ బైకెక్కి యుద్ధము జయించి యుద్ధములోఁ బడెను.

మీరెచ్చటికిఁ బాఱిపోయెదరు? నేను పైకి వచ్చినతోడనే మోకులన్నియుఁ దెగఁగోయించినాఁడను. ఇఁక శత్రువుల నెదిరించి శివాజీ మహారాజు నొక్కయు మీ యొక్కయుఁ గీర్తి రక్షించు కొనుటకంటె నొండు మార్గంబు లేదు." సూర్యాజిచే నుచ్చరింపఁబడిన యీ మాటలువిని కొంత ధైర్యము తెచ్చుకొని సైనికులు తిరిగి శత్రువులతో ఘోరముగాఁ బోర సాగిరి. రెండు గడియలవఱకు రామరావణయుద్ధ మయ్యె. రాజపుత్ర సైన్యంబులు విఱిగె. శమారమి యేనూర్గురు రాజపుత్రసైనికులును వారి నాయకుఁడైన ఉదేభానుఁడును బడిరి. అసంఖ్యజనము పాఱిపోవుసమయంబునఁ గాలుజాఱి కొండక్రిందఁబడి హతమయ్యె. అనేకు లక్కడక్కడ రాలక్రింద దాఁగియుండి ప్రాతఃకాల మైనతరువాత శరణుఁ జొచ్చిరి. మరాటావీరులలో మున్నూఱుగురు సైనికులు హతులైరి. కోట స్వాధీన మైనవెంటనే పూర్వసంకేతానుసారముగా నొక పెద్దమంట పెట్టి జయ వార్తకొఱకు రాయగడములో సింహగడము వైపుననే దృష్టి చాచి చూచుచున్న శివాజికి నావార్త తెలిపిరి (౧౬౭౦)

గెలిచినార మనిన సంతోషముతో రెండవరోజు మరాఠాసైన్యము జయఘోషచేయుచు రాయగడమునకు వచ్చెను. కాని శివాజీ యాసైన్యములలోఁ దనసేనానాయకునిఁ గానఁడయ్యె. తానాజీ యెక్కడనున్నాఁ డని యడుగఁగా నాతఁడు వీరమరణముఁ జెందె ననియు నాతనిప్రేతమును సూర్యాజీ పల్లకిలో వేసికొని వచ్చుచున్నాఁ డనియుఁ దెలిసెను. తానాజీ పడె ననినతోడనే దుర్గము సాధించిన సంతోష మంతయుఁ బోయి మిక్కిలి దుఃఖముతో జయించి వచ్చిన వీరులను జూచి "సింహగడములోని సింహముపోయి కేవలగడము మనచేతఁ జిక్కినది సుమా," యని పలికెను. తనకుఁ గుడిచేయివలెనున్న తానాజీ మృతిచెందినందులకు శివాజీ మిక్కిలి దుఃఖించె. అఫ్‌జల్‌ఖానుని వధసమయమందును, దిల్లీప్రయాణ సమయమందును తానాజీ శివాజీవెంటనే యుండి యెన్నియో కష్టముల కోర్చి స్వామిసేవ చేసెను. అందుచే నాతని మరణమువలన శివాజీకి నమితదుఃఖము కలుగుట యాశ్చర్యముకాదు. సూర్యాజీనిఁ బిలిచి "శౌర్య

మున అన్న పేరు విలిపితి"వని కొనియాడి యాతఁడు గెలిచిన దుర్గమునకు నాతని నధిపతిఁజేసెను. సింహగడము సాధించిన నెలరోజులకు పురందరదుర్గంబును మరాటాల స్వాధీన మయ్యెను. ఈకోటను సాధించినవాఁడు సూర్యాజియే (౧౬౭౦ మార్చి)

కొంకణములో మోరోపంతుపింగళే పేష్వా మాహాళీ యను కోటను ముట్టడించెను. కోటలోనివారు హోరాహోరిగాఁ బోరాడి వేయి మంది మరాటావీరులఁ బడవైచి వారినిఁ బాఱఁదఱిమిరి. పేష్వామరలఁ దనసైన్యములఁ గూర్చుకొని కోటమీఁదికివచ్చి మరలఁ దఱుమఁబడియె. అయినను పేష్వా యా కోటను ముట్టడించి రెండు నెలలవఱకు విడిసి యున్నందునను దుర్గములోనివారి కెక్కడినుండియు సాయమురానందునఁ గోటలోనివారు కోట పేష్వాల కిచ్చివేసి వెడలిపోవలసినవారైరి.తరువాత పేష్వా కరనాళా యనుదుర్గమును సాధించెను. ఇట్లు జూన్ నెల ఆఖరు వఱకు కొంకణములోని కళ్యాణప్రాంత మంతయు మరాటావారికి లోఁబడియె.

జింజిరా యనుదుర్గమును సాధింపవలయు నని ౧౬౬౯ వ సంవత్సరము నుండి శివాజి యాలోచన చేయుచు డెను. ప్రతి సంవత్సరము నా దుర్గమును ముట్టడించి కోటలోని శిద్దివాఁడు నేఁడు శరణువచ్చును, రేపు శరణువచ్చు ననుకొనుచునె కాలము గడిపెను గాని శిద్ది స్వాధీనము కాఁడయ్యె. ౧౬౭౦ వ సంవత్సరములో శివాజి శిద్దిని నెట్లయిన సాధింప వలయు నని యాతనిపయి గొప్పసైన్యమంపెను. నీవు మమ్ము శరణుఁ జొచ్చిన నీ కిదియిచ్చెద మదీ యిచ్చెద మని యాశయుఁజూపెను. తుదకు దుర్గాధిపతియైన ఫత్తేఖానుఁడు మరాటాలకు దుర్గమిచ్చి వేయుటకు సిద్ధపడెను. కాని యాతని చేతిక్రింది ముగ్గురు సైన్యాధిపతులీమాటకు నొప్పుకొనక, దుర్గము శత్రువుల కిచ్చి వేయునేమో యను భయముచేత ఫత్తేఖానునిఁ జెఱఁబట్టి మఱియొకని నధిపతిగా నేర్పఱుచుకొని ఔరంగజేబున కిట్లు వర్తమాన మంపిరి. "జింజిరామీకు నిచ్చివేసెదము. ఇదివఱకు విజాపూరివారి చేతిక్రింద సామంతులుగా నున్నటుల నింకమీఁద మీయొద

సామంతులముగా నుందుము. మా సముద్ర సైన్యమును మీసేవలోనే యుంచుకొనవలసినది." ఔరంగజేబు వారిమాటలు అంగీకరించి యా దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఇట్లు మరాటీవా రెంతయత్నము చేసినను జంజిరా వారిస్వాధీనము కాక మొగలులస్వాధీనమయ్యెను. ఇటులనే శివాజి జన్మస్థానమైన శివనేరదుర్గము సాధించుటకు నెంతయో ప్రయత్నము చేసియు మరాటావారు విఫలమనోరథులు గావలసినవారైరి.

క్రీ. శ. ౧౬౭౦ వ అక్టోబరు నెలలో శివాజి ధనముచే తులతూఁగి యున్న సూరత్ పట్టణము రెండవసారి దోఁచికొనెను. పదునైదువేల మహారాష్ట్రవీరులతో శివాజి సూరత్‌పట్టణమునకు వెళ్ళునప్పటికి నచ్చట నెదిరించుటకు వేయిభటు లయినను లేకయుండిరి. అందుచే మరాటా దండు భయమువిడిచి నెమ్మదిగా మూఁడుదినములవఱకుఁ బట్టణమును గొల్లగొట్టెను. అచ్చటనున్న ఐరోపీయవర్తకులలో నింగ్లీషు వర్తకులు మాత్రము స్వసంరక్షణము చేసికొనిరి. డచ్చివారి వర్తకశాల దూరముగా నున్నందున మరాటావారు వారిజోలికిఁ బోరయిరి. ఫరాసు లనఁబడు ఫ్రెంచివారు మరాటావారికి త్రోవయిచ్చి క్రొత్తగా మక్కానుండి వచ్చి యా పట్టణములో విడిసియున్న కాష్కరుపట్టణపు పదభ్రష్టుఁడైన యొక రాజు నెదిరికిఁ బోవిచ్చినందున వారివర్తకశాల బందిపోటువారి పాలు కాదయ్యె. ఆ పట్టణములో శివాజికి నమితధనము దొరకెనని చదువరులు గ్రహించియేయుందురు.

బర్హాణపురమునుండి తన మీఁదికి నొక్క ప్రచండమైన మొగల సైన్యము వచ్చుచున్న దని మూఁడవరోజు శివాజికిఁ దెలిపినందున నాతఁడు తన సైన్యములను దీసికొని తనరాజ్యమునకుఁ బయలుదేరెను. బయలుదేరునప్పుడాతఁడు సూరత్‌పట్టణవాసుల కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "మీరు ప్రతి సంవత్సరము పండ్రెండులక్షల రూపాయలు కప్పము కట్టుచుండవలసినది. లేనియెడల మేము ప్రతి సంవత్సర మెప్పుడో యొకసారి మీ పటణ మిట్లులనే కొల్లకొట్టుచుండెదము" శివాజి దొరకినసొత్తం

తయుఁ దీసికొని కంచనచుంచన మనఁబడు పర్వతము మీఁదినుండి పోవుచుండఁగా, దాఊద్‌ఖాన్ అను మొగలు సరదారుఁ డైదువేల సైన్యముతో దనవెనుక వచ్చుచున్నాఁడనియుఁ గొంకణదేశములోనికి దిగునప్పుడు నాసిక పట్టణమునొద్దఁ దగులు కనమలయొద్ద మరియొక మొగలుల గొప్ప సైన్యము నిలిపి యున్నదనియు వినెను. సూరత్‌పట్టణములో సంపాదించిన యపారధన మీ యుభయ సైన్యములచేతిలోఁ బడకుండఁ దప్పించుకొనుట కెద్ది యుపాయంబని యోజించి శివాజి తన సైన్యమును నాలుగయిదు భాగములుగ విభజించి యొక భాగమున శత్రువుల గొప్ప సైన్యముతోఁ బోరాడుచు వీలుకానప్పుడుఁ బాఱిపోవుచు శత్రువులకుఁ బని కల్పించుచుండునట్లును మఱి రెండు భాగము లిటునుండి కొంతసేపు, నటునుండి కొంతసేపు, శత్రువులపైఁ బడునటుల నటించుచు శత్రుసైన్యములను నిటునటు తొలఁగించు చుండునటులను, ఇంకొక భాగము ధనమంతయుఁ దీసికొని యెవరికిఁ దెలియకుండఁ దాఁటునట్లును నియమించెను. ఇట్లు తన యసామాన్య ప్రజ్ఞచేత ధనమంతయు ముందు తన దేశము చేరునట్లుచేసి శివాజి వెనుక చిక్కిన సైన్యములతో వచ్చుచుండఁగా మొగల సరదారుఁ డగు దావూద్‌ఖాను అతనిని సమీపించెను. కాని శివాజి అకస్మాత్తుగా వెనుకకుఁ దిరిగి శత్రుసైన్యములపైఁ బిడుగు పడునటులఁ బడినతోడనే యాతఁడు వెనుకకుఁ బాఱవలసినవాఁ డాయెను. తరువాత శివాజి తన సైన్యముల నన్నిటిని గూర్చికొని కొంతదూరము పోయి తనతోఁ బోరాడుటకై నిలిచి యున్న మొగలుల సైన్యముపైఁ బడెను. ఉభయ సైన్యములు ఘోరముగాఁ బోరాడె. తుదకు మొగలులకే యపజయము ప్రాప్తించె. ఈ యుద్ధములో మాహూర్ పట్టణమునకు దేశముఖియైన రాయగాబీణ్ అను శూరవనిత మొగలుల పక్షావలంబనముచేసి శివాజితోఁ బోరాడెను. తుదకు నా బిడ శరణుజొచ్చినందున నామెను సన్మానించి శివాజి యామె గ్రామమునకుఁ బంపెను.

శివాజి స్వస్థానమునకు వచ్చిచేరిన తరువాత ప్రతాపరావుగుజర్ అను వానికిఁ బదివేల గుఱ్ఱంబులును, పేష్వాయైన మోరోపంతుపింగళేకు

ఇరువదివేల కాల్బలమును నిచ్చి వారిని నుత్తరమునకుఁ బంపెను. మొదట సముద్రతీరమున నున్న భడోచ్ పట్టణమును దోఁచవలయు నని వారి యభిప్రాయమై యుండెను. సముద్రముమీఁది నుండియుఁ బట్టణమునకు భీతికలుగఁ జేయవలయునని శివాజీ తన నూట యిరువది యోడలను ఆ పట్టణము వైపునకుఁ బంపెను. కాని కొన్ని దినములకు నే హేతువు చేతనో గాని వారి యుద్దేశము మాని శివాజి తన యోడలను మరలఁ బిలిపించుకొనెను. ఓడలు తిరిగివచ్చునప్పుడు దమణ్ అను రేవులోఁ గొన్ని పోర్చుగీజువారి యోడ లుండెను. ఆ యోడలను బట్టి మరాటా యోడల వారు తీసికొనివచ్చిరి. కాని దీనికి బదులుగా పోర్చుగీజువారు మరాటా వారి కొన్ని యోడలను బట్టుకొనిపోయిరి. (౧౬౭౧)

భడోచ్ పట్టణమువైపున నున్న సైన్యములను బిలిపించి శివాజి వానిని ‡ ఖానదేశమునకుఁ బంపెను. అటు మొగలుల సైన్యములు లేనందున ప్రతాపరావుగుజర్ దేశమంతయుఁ గొల్లగొట్టుచు ప్రతి పట్టణము నుండి యప్పనంబులు గొనుచు విశేషముగా ధనార్జనము జేసెను. ప్రతి గ్రామపు పటేల్ కరణముల యొద్దనుండి షేము మొగలులకిచ్చు కిరశారములో నాల్గవ వంతు శివాజికి నియ్యఁగలవార మని వ్రాయించుకొనెను. ఈనాల్గవ వంతిచ్చినవారికిఁ దాను రసీదిచ్చెద ననియు,ఎవరియొద్ద రశీదుండునో వారిని మరాటావారు బాధపెట్ట రనియు గ్రామస్థులతోఁ జెప్పుచు వచ్చెను. మొగలుల రాజ్యములో మరాటావారు చౌథ్ అను పన్నువసూలు జేయుటకుఁ బ్రారంభించిన కాల మిదియె. అటు మోరోపంతులుపేష్వా ఆవధా, పట్టా, సాలేర్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించిరి. (౧౬౭౧ జ్యాను అరి)

ఇట్లు దక్షిణమున శివాజి మొగలరాజ్యమును గొల్లకొట్టుట విని

---

‡ బొంబాయి రాజధానిలోని కొంతభాగము.

ఔరంగజేబు తన కుమారుఁ డయిన మోఆజిమ్ అనువాఁడును యశవంతసింగును శివాజీలోఁ గలిసి యున్నారని సంశయించి యశవంతసింగును నుత్తరమునకుఁ బిలిపించుకొని మోహబత్ ఖాన్ అనువానిని నలుబదివేల సైన్యముతో దక్షిణమునకుఁ బంపెను. మోహబత్ ఖానుఁడు రాజపుత్రుని లక్ష్యపెట్టక స్వతంత్రించి మరాఠావారితో యుద్ధములు చేయసాగెను. (౧౬౭౧) వర్షాకాలము వచ్చువఱకు నాతఁడు రెండు దుర్గములను సాధించెను. పూర్వమువలెనే దిలేర్ ఖానుఁడు సైన్యములో రెండవ యధికారియై యుండెను. ఈతఁడు తన సైన్యములను రెండు భాగములుగ విభజించి యొక్క సైన్యముతో చాకణ్ దుర్గమును, మఱియొక సైన్యముతో సాలేర్ దుర్గమును ముట్టడించెను. సాలేరీ దుర్గమునకు ఖానదేశముయొక్క ద్వారమని పేరు. ఆ సంవత్సరమునందు నీ దుర్గములో మరాఠావారు వలయునంత సామగ్రి సంగ్రహించి యుంపరైరి. ఆ దుర్గమునకు సమీపమునం దుంపఁబడిన రెండువేల గుఱ్ఱములను దురుష్కు లొక్కసారి నాశనముజేసిరి. ఈ సమాచారము తెలిసినతోడనే శివాజి సాలేర్ దుర్గ సంరక్షణార్థమై యిరువదివేల గుఱ్ఱపు సిబ్బంది నిచ్చి ప్రతాపరావు గుజర్ ను, పేష్వామోరోపంతుపింగళేను బంపెను మరాఠాగుఱ్ఱము తమ మీఁదికి దండు వచ్చుచున్నదనివిని వారిని త్రోవలోనే ఎదిరించుటకై తన సైన్యమంతయు నిచ్చి యఖలాసఖానుని బంపెను. ప్రతాపరావు మరాటా సైన్యమునకు మొనగాఁడై నడచుచున్నందునఁ దురకల రాక చూచి వారిని మోసపుచ్చఁ దలంచి శత్రువులు పైఁబడినప్పుడు పాఱిపోయినటుల నటింపవలసినదని దన సైన్యములకుఁ జెప్పియుంచెను. యఖలాసఖానుఁడు యుద్ధము ప్రారంభించిన వెంటనే మరాటావీరులు పాఱఁజొచ్చిరి. తురకలు వారివెంటఁ దగిలి తఱుమునప్పుడు దట్టముగా నుండక యక్కడక్క డొక్కొక్కరుగా నిల్చిరి. అదిచూచి పాఱిపోవు మరాటా సైనికులు మరలి శత్రువులపైఁ బడి చెండాడసాగిరి. అటు ప్రతాపరావు సైన్యములు ఇటు పేష్వాల సైన్యము చెండాడఁగాఁ దురకల సైన్యములు తాళలేక పాఱఁజొచ్చెను. మోగల సైన్యాధిపతులు పాఱిపోవు సైనికులను

పోగుజేసి మరల మరల మరాటావారితోఁ బోరాడ యత్నించిరి. కాని మరాటావారి శౌర్యమునకుఁ దాళలేక చెదరిరి. మొగలుల సేనానాయకు లలో యిరువది యిద్దఱు హతులైరి. కొందఱు గాయపడి మరాటావారి చేతఁ జిక్కిరి. మరాటావారి సరదారు లనేకులు నిహతులైరి. నిహతు లయినవారిలో సూర్యారావ్ అనువాఁడు విశేష విఖ్యాతుఁడై యుండెను. యీతఁడు శివాజీకి బాల్యస్నేహితుఁడు. శివాజీచే నియమింపఁ బడిన పనులు చక్కఁగా నెఱవేర్చుచున్నందున పంచహజారీ యను పదవిఁ జెందియుండె. గాయపడినవారును, నిహతులైనవారును గూడి యైదువందల మరాట వీరు లీ యుద్ధమునకు బలియైరి. ఈ యుద్ధము బహు ఘోరముగా జరిగినదని చెప్పెదరు. యుద్ధస్థలమందుఁ గ్రోసెడు దూరమువఱకు ధూళి యెగిరి యెదుటి భటుండు శత్రుఁడైనది మిత్రుఁడైనది వీరులకుఁ దెలియకుండె. రక్తము వఱదలుగాఁ బాఱినది. ఈ యుద్ధాంతమున మరాటావారికి నూటయిరువది యేనుఁగులును ఆఱు వేల యొంటెలును, ఆఱువేల గుఱ్ఱంబులును దొరకెను. ఇవిగాక నాణెము లును, రత్నములును, విలువఁగల బట్టలును అనేకముగా దొరకెను.

గాయపడి మరాటావారిచేతఁ జిక్కిన తురక సరదారులను శివాజీ యొద్దకుఁ దీసికొనిపోఁగా నాతఁడు వారిని గౌరవించి వారికి నౌషధోప చారములు చేయించి బాగయిన పిదప వారిని వారివారి దేశములకుఁ బంపి వేసెను. వారిలో నిష్టమున్న కొందఱను దన సైన్యములో నుంచుకొనెను.

చాటులేని పటాంగణముమీఁద శత్రువులను నెదిరించి వారిని మరాటావారు పరాజయపఱచుట మొదట నీ యుద్ధమునందే యని చరిత్ర కారులు చెప్పెదరు. ఈ యుద్ధమైనప్పటినుండియు మరాటావారి శౌర్య విఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంత మయ్యెను.

మరాటావారి వలనఁ దన సైన్యమున కిట్లు పరాభవము కలుగుట విని ఔరంగజేబు బాదుషహా తన కుమారుఁడయిన మొఅజీమును, మోహ

దిలేర్ ఖానుని దక్షిణము నుండి ఢిల్లీకిఁ బిలిపించుకొని, గుజరాత్ దేశపు సుబేదారుఁడగు ఖాన్‌జహాన్ బహద్దర్ అనువానిని దక్షిణమునకు సుబేదారునిగాఁ బంపెను. కాని వానిచేతిక్రిందఁ బూర్వపు దిలేర్ ఖానునే రెండవ యధికారిగా నుంచెను. తనయొద్ద సైన్యము విశేషముగా లేనందున శత్రువుల రాజ్యములోనికి వెళ్ళి పోరాడుట మంచిదికాదనియు, శత్రువులు మన రాజ్యములోనికి రాకుండఁ గాపాడుకొనినఁ జాలుననియుఁ దలఁచి సుబేదారుఁడు మరాటావారు కొంకణమునుండి పయికి వచ్చు కనుమలన్నియు మఱి యుత్తర త్రోవ లన్నియు సంరక్షించుటకుఁ దనభటులను నియమించెను. ఇటులఁ జేసిన లాభము లేదనియు, వారి దుర్గములను సాధించినఁ గాని శత్రువులు లొంగరనియు దిలేరఖానుం డెంతచెప్పినను సుబేదారుఁడు వినఁడయ్యె. ఇటు మరాటావారు కనుమల నుండి ఖానదేశమునకు వెళ్ళఁగా ఔరంగాబాదు మొదలయిన ప్రదేశములకు దాడివెళ్ళి గ్రామములు కొల్లగొట్టసాగిరి వారి నెదిరించుటకై యనేకదిక్కులనుండి యనేక స్వల్పసైన్యములను సుబేదారుఁ డంపెను. కాని మరాటావారి యుద్దేశము తురకలతోఁ బోరాడుట కాక తురకలరాజ్యము గొల్లగొట్టి వీలయినంత ధనము తీసికొని పోవుటయే యైనందున వారు శత్రువులతోఁ బోరాట తప్పించుకొని పెక్కుసారులు పాఱిపోవుచుండిరి. కాని తమచేతఁ జిక్కిన ధనముమాత్రము శత్రువుల చేతిలో నెన్నఁడును దొరకనిచ్చిన వారు కారు. ఇంతలో వర్షాకాలము నారంభ మయినందున సుబేదారుఁడు యుద్ధము మాని భీమానది తీరమునం దున్న యొక గ్రామములో నాలుగు నెలలు విడియవలసిన వాఁడాయెను. అతఁ డక్కడ నొక దుర్గము నిర్మించి దానికిఁ దనపేరిట బహాదుర్‌గడ మని పేరుపెట్టెను. అప్పటినుండి పది సంవత్సరములవఱకును మొగలుల సైన్యమునకు బహాదుర్ గడమె ముఖ్యమైన విడిదియై యుండెను.

౧౬౭౭ లో శివాజి గోలగొండపై దాడివెడలి యచ్చటి సుల్తాను నొద్దనుండి యనేకధనం బప్పనంబుగాఁ గొనియె. అటు శివాజి వెళ్లట

చూచి ఔరంగజేబు జింజీసిద్ది యొయుద్ధముకూడి పడవ అనేకములు పోగుచేసికొని సముద్రము మీఁదినుండి కొంకణదేశముపైకి వచ్చి శివాజీ రాజ్యములోని యనేక గ్రామములను గాల్చి కొల్లఁగొట్టిరి. ధుండీరాజపురములో నున్న శివాజీయొక్క సముద్రసైన్యమంతయు నాశముచేసిరి. ఈ యుద్ధములో రాఘోబల్లాళుఁడను నొక వృద్ధమరాటవీరుఁడు పడెను.

విజాపూరు నవాబు కాలముచేసి యచ్చటిమంత్రుల పరస్పర కలహములవలన నరాజక మైనందున సమయ మిదియే యని తలఁచి శివాజీ సైన్యమును విశాల గడముపైఁ జేర్చి యందుఁగొందఱను పన్హాళాదుర్గముపైకిఁ బంపి దానిని సాధించెను. కొందఱకు అణ్ణాజీదత్తో యను, సేనానాయకునిగా నిచ్చి హుబ్బలీ పట్టణముపైకిఁ బంపెను. మరాటావా రాపట్టణమును దోఁచుకొని సూరత్ పట్టణములో దొరకిన ధనముకంటె నధిక ధనమును సంపాదించిరి. అచ్చట ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచు, డచ్, మొదలైన పాశ్చాత్యుల దుకాణము లుండెను. వారందఱియొద్ద నుండియు మరాటావారు ధనముఁ గైకొనిరి. ఇంగ్లీషువారి దుకాణములలో ౭౮౯౪ వరహాలు మరాటావారికి దొరకెను (౧౬౭౩ మార్చి)

ఇట్లు విజాపూరువారితో యుద్ధము పెట్టుకొన్నందున నిటు మొగలులతో నటు విజాపూరివారితో నొక్కసారి పోరాడుట మిగుల కష్టమని తలఁచి శివాజీ మొగలులతో "మేము మీరాజ్యముజోలికి రాము; మీరు మా రాజ్యముజోలికి రావలదు" అని సంధిచేసికొనెను.

మరల సముద్రసైన్యముఁ గూర్చుకొని కార్వార్, అంకోలా మొదలైన సముద్ర తీరమునం దున్న విజాపూరువారి గ్రామములపైకి నా సైన్యమును బంపెను. ఆ ప్రాంతము లోని దేశముఖ దేశపాండ్యాలను వశపఱచుకొని వారు విజాపూరు వారిపైఁ దిరుగఁబడునటుల జేసెను. తురకతాణేదార్ల నందఱను వెడలఁ గొట్టింపసాగెను. ఈ యాగమంతయుఁ జూచి వేదనూరు రాజా యధికారి భయపడి శివాజీకి వశుఁడై ప్రతిసంవత్సరము కప్పము కట్టుటకు నొప్పుకొనెను.

౧౬౭౩ లోనే పరళీ, సాతారా, చందనవందన్, పాండుగడ్, సాందగిరీ, టాలోరా మొదలైన శత్రుదుర్గములను శివాజి సాధించెను. ఇట్లు శివాజి విజాపూరు దేశములోని కోటలను నెదురులేక జయించుట చూచి విజాపూరువారు భయపడి అబ్దుల్ కరీమ్, బహిలోల్ఖాన్ అనువారిని పండ్రెండువేల సైన్యముతోఁ బన్హాళా కోటవైపునకుఁ బంపిరి. ఆ ప్రాంతమునందు మరాటాలచే స్వాధీనపఱచుకొనఁబడిన కొన్ని దుర్గములను వాఁడు మరల సాధించెను. ఈ సంగతి తెలియఁగానే శివాజి గొప్ప సైన్యమిచ్చి ప్రతాపరావు సర్నోబత్ అనువానిని వారిమీఁదికిఁ బంపెను. ప్రతాపరావు విజాపూరు రాజ్యములోనికిఁ జొరఁబడి విజాపూరువఱకు పట్టణములను గాల్చిపేల్చి దోఁచుకొనసాగెను. అతని నెదిరించుటకై విజాపూరు సైన్యములు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా ఉంబరాణి యొద్ద నుభయసైన్యములు కలిసి రెండుజాముల వఱకు హోరాహోరిగఁ బోరాడెను. మరాటావారు తురకసైన్యములను నలుదిక్కులనుండి చుట్టుకొని వారికి త్రాగుటకు నీళ్లు దొరకకుండఁ జేసిరి. ఇంతలోఁ బ్రొద్దుగ్రుంకె. అప్పుడు తురుష్కులు నిరుపాయులై "మేమిఁక మీ రాజ్యములోనికి రాము. మమ్మునిప్పుడు పోనియ్యవలసినది." అని వేఁడుకొనిరి. ప్రతాపరావు సదయచిత్తుఁ డయినందున శత్రుప్రార్థన నంగీకరించి వారిని బోనిచ్చెను. శత్రువులిట్లు చేతఁజిక్కినప్పుడు వారి నింత సులభముగా విడిచిపెట్టినందులకు శివాజి ప్రతాపరావును తిరస్కారములాడఁగా నాతఁడు కోపగించి దూరముగా విదర్భదేశమునకు దాడివెడలి పోయెను.

ప్రతాపరావు దూరదేశమునకు వెడలిపోవుట చూచి విజాపూరు సైన్యము పన్హాళాదుర్గమును సాధించుటకై తిరిగి వచ్చెను. శివాజి కీవర్తమానము తెలిసెను గాని ప్రతాపరావు దూరదేశమున నుండినందునను, వేఱుసైన్య మొద్దలేనందునను నాతఁ డీతురుష్కసైన్యమును నెదిరింపలేక పోయెను. ఇంతలో నీ వృత్తాంతమెట్టులనో తెలిసి ప్రతాపరావు పన్హాళా దుర్గమునకు వచ్చి తురుష్కుల నెదిరించెను. అప్పుడు శివాజి యాతని కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "వెనుక నీ సైన్యములు మీచేతఁ

జిక్కినప్పుడు వీరిని నాశనము చేయక వదలినందులకు వీరిప్పుడు మరల మరల మనలను బాధపెట్టవచ్చినారు. ఇఁకనయినను వీరినందఱను వధింపఁ జేయక నాకు ముఖము చూప నక్కఱలేదు." యుద్ధము చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పు డిట్టివార్త వచ్చినందున ప్రతాపరావు రోషద్వేషాంధుఁడయి తగినవ్యూహము నేర్పాటుచేసికొనక, తగిన కాలమును నపేక్షింపక యొక్కసారి శత్రుసైన్యముపైఁ బడెను అట్లవ్యవస్థగా యుద్ధమునకు వెడలినందున నాతఁడు ఘోరముగాఁ బోరాఁడినను రణరంగమునఁ దోడిభటులతోఁ దెగవలసిన వాఁడాయెను సేనాధిపతి తెగినతోడనే ఇతర భటులు వారికి బుద్ధి చెప్పిరి. ఇట్లు మరాటాబలములు విఱిగి పాఱుచుండ నక్కడికిఁ గొంతదూరమున నున్న హంసాజీమోహితే యను పంచహజారీ సరదారుఁడు దేవునివలె నడ్డపడి, మరాటాలకు "ఓడకుఁడి ఓడకుఁడి" అని ధైర్యమిచ్చి అది వఱకు మరాటాలను దఱుముకొని వచ్చుచున్నందునఁ జెదరియున్న తురుష్క సైన్యముపైఁబడి చెండాడెను. అది చూచి పాఱిపోవుచున్న మరాటావీరులును దిరిగి తురుష్కులతో యుద్ధము చేయసాగిరి. అందువలన మరాటాలను దఱుముచువచ్చిన తురుష్కులు మరాటాలచేఁ దఱుమఁబడి పాఱిరి. ఈ యుద్ధము జేసరిగ్రామము నొద్ద జరిగెను ఈ యుద్ధవార్త తెలియఁగా బ్రతాపరావు తెగుటకు శివాజీ మిగులఁ జింతించి యాతని కుటుంబము రక్షించుభారము తానువహించి యతని కొమార్తెను దన రెండవ కుమారుఁ డయిన రాజారామునకు వివాహము జేసికొనెను. పరాజయమును జయముగా మార్చిన హంసాజీమోహితే యను వీరునికి హంబీరావు అను బిరుదు నొసంగి మృతిఁజెందిన ప్రతాపరావుయొక్క సర్ నౌబత్ అనునధికారము నిచ్చెను. అటులనే సంతాజీ ఘోరపడే, ధనాజీజాదవ్ అను వీరు లీయుద్ధమునందు మిగుల శౌర్యమును చూపిరిగాన వారిని జుమ్లాదారు అను నధికారమునుండి యంతకు పైయధికారమగు సరదారుల వర్గములోఁ జేర్చెను. (౧౬౭౪ ఫిబ్రవరి)

పంద్రెండవ ప్రకరణము

రాజ్యాభిషేకమహోత్సవము

ఎవ్వఁడైనను రాజ్యాభిషేకవిధి జరగదేని "రాజ" పదమున కర్హుఁడు కానేరఁడనియు, ఆ విధి జరుగువఱకు నాతఁడొకపాళెగారు లేక జమీందారుతో సమానుఁడనియు హిందూధర్మశాస్త్రముయొక్క యభిప్రాయమై యున్నది. పూర్వపు మూర్ధాభిషిక్తులైన రాజులవలెనే శివాజి రాజ్యమునందు న్యాయవిచారణయు, అష్టప్రధానులును, చతురంగసేనయు, జలస్థల పర్వత దుర్గంబులును మొదలైన యన్ని రాజ్యాంగము లుండెను. గోలకొండ విజాపూరువారు లొంగి యప్పనంబు లిచ్చుచుండిరి. ఢిల్లీశ్వరునితో సాటిదొరవలెఁ బోరుచుండె. తన పేరిట నాణెములను దేశములోఁ జెల్లుచుండె. ఇట్లు రాజలక్షణము లన్నియు నుండి ముఖ్యమైన మూర్ధాభిషేకము లేకపోవుట యశాస్త్రీయ మనియెంచి శివాజి యభిషేకవిధియు, సింహాసనారూఢవిధియు సశాస్త్రీయముగాఁ జేయఁదలచె. ఒక గొప్ప సభ చేసి తన సరదారులందఱును రావించి వారికిఁ దనమనోభీష్టము తెలియఁ జెప్పె. వారందరును నందులకు సంతసించి సమ్మతించిరి. రామదాసస్వాములవారును ననుజ్ఞయిచ్చిరి.

గొప్ప విద్వాంసులను బండితులను బంపించి రాజ్యాభిషేక విధి యెట్టిదియో యని చర్చింపఁజొచ్చిరి. ఒకరొక విధముగాను మఱియొకరు మఱియొక విధముగాను జెప్పసాగిరి. హిందూరాజ్యము, సింహాసనము ఛత్త్రిచామరములు అభిషేకవిధి మొదలైన సంగతులన్నియు విదివఱకే నాలుగువందల సంవత్సరములు పూర్వము లోపించినందున దాని గురించిన శాస్త్రములును లోపించియుండె. అందుచే నప్పటి పండితులకు రాజ్యాభిషేకం బనఁబునః సృష్టియయ్యె. అప్పు డచ్చటిపండితులు చెప్పఁగా

నాలుగువేదములను షట్ఛాస్త్రంబులను బూర్తిగాఁ జూచిన గాగాభట్టను బ్రాహ్మణుని గాశీనుండి మఱికొందఱు పండితులతోఁ బిలిపించిరి. వారందఱును నొకసభచేసి శాస్త్రోక్తముగా రాజ్యాభిషేకవిధి యంతయు నిర్ణయించిరి. అభిషేక ముహూర్తము ఆనందనామ సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ త్రయోదశి గురువారమునాఁ డేర్పఱచిరి (౧౬౭౪ జూన్ ౬)

సిద్ధత యంతయు నైనపిదప బ్రాహ్మణులకు నొక సంశయము గలిగెను. మూర్ధాభిషేకము క్షత్రియులకేగాని యితరులకు లేదు. శివాజి క్షత్రియవంశ సంజాతుఁడని నిశ్చయముగాఁ దెలిసినఁగాని యభిషేకము చేయుటకు వీలు లేదని వృద్ధగాగాభట్టువారు స్పష్టముగాఁ నచ్చఁజెప్పిరి. అప్పుడు శివాజి ఉదయపురమునకుఁ జారులఁ బంపి యచ్చటివంశవృక్షములను దెప్పించి యచ్చటి రాజపుత్రులను దానును నొక్కవంశమువార మని నిర్ణయించి గాగాభట్టును మెప్పించెను. ఇట్లీ సంశయము తీఱిన తరువాత మఱియొక సంశయము గలిగెను. శివాజి కప్పటికి బిడ్డలు పుత్రులుగలిగి నలుబది యేడు సంవత్సరముల వయస్సుండెను. బ్రాహ్మణునకుఁ బదునాఱు సంవత్సరములవఱకును క్షత్రియునకు నిరువది నాలుగేండ్ల వఱకును ఉపనయనము కానియెడల వారు వర్ణభ్రష్టులై వ్రాత్యు లనఁ బడుదురు. అందుచే నుపనయనము నిదివఱకు లేని శివాజి ధర్మశాస్త్రానుసారము వ్రాత్యుఁ డయ్యెను. వ్రాత్యునకు మూర్ధాభిషేక మెక్కడిది? అప్పుడు పండితులు శాస్త్రములను వెదకి శివాజిచేత వ్రాత్యస్తోమ యజ్ఞమును చేయించి యాతని వ్రాత్యత్వదోషమును బాపి యాతనికి నలుబది యేడవ యేఁట మౌంజిబంధనము చేసిరి. జ్యేష్ఠ శుద్ధమందు చవితికి నుపనయన మైన పిదప షష్ఠినాఁటి వఱకు పట్టబంధనవిధి పూర్తియై ముఖ్య యజ్ఞమునకు ప్రారంభమాయెను. ఆ యజ్ఞ మేడు దినముల వఱకు జరిగెను. నిత్యము నేఁబదివేల బ్రాహ్మణులకు నన్నదానము జరుగుచుండెను.

శివాజియు ఋత్విజులును మాత్రము ఘృతము, పయస్సు, ఫలములు భక్షించుచు నేడు దినముల వఱకు వ్రతస్థులయి యుండిరి.

ఉత్తరత్రయోదశి రోజున శివాజి మంగళస్నానము లాచరించి భవానీ దేవి, తల్లి, కులగురువు, ఋత్విజులు మొదలయిన వారి కందఱకు నమస్కరించి యనుజ్ఞాతుఁడయి యభిషేకముఁ జేయించుకొనుటకు సుముహూర్తమున సింహాసన మెక్కెను. భార్య లిద్దఱును బిటబంధన మాచరించి పట్టమహిషులుగా నభిషిక్త లగుటకు శివాజి యొద్దకు వచ్చి కూర్చుండిరి. కొమాళ్లిద్దఱును వచ్చి మఱియొకప్రక్కఁ గూర్చుండిరి. ఎనిమిది దిక్కులను అష్టప్రధానులు నొక్కరు ఛత్రమును, నొక్కరు చామరమును, నొక్కరు సువర్ణ కలశమును, నొక్కరు రౌప్యకలశమును బట్టుకొని సింహాసనమునకుఁ జుట్టు నిలిచియుండిరి. వైదిక బృందమంతయు వేదఘోషచేయుచు మంత్రోదకములను రాజుపైఁ జల్లుచు నిలిచిరి. మంగళ వాద్యములు, భేరీ మృదంగములు, నృత్యగానములు, వందిమాగధ జయశబ్దంబులు, ఫిరంగిమ్రోతలు మొదలయిన వానితో నలుదిక్కులు మూర్ఛిల్లె. అప్పుడు మూర్ధాభిషిక్తుఁడయినరాజు తులాపురుష దానముచేసి పదునాఱువేల వరహాలు బ్రాహ్మణులకుఁ బంచిపెట్టెను. గాగాభట్టునకు లక్షరూపాయల దక్షిణ యొసంగె. ఋత్విజన కొక్కొక్కనికి నయిదు వేల రూపాయలు సంభావనగానిచ్చెను. ఇతర విద్వాంసుల వారివారి యోగ్యతానుసారము గౌరవించె. తన మంత్రులకు నితర సేవకులకు నేనుంగులు, గుఱ్ఱంబులు, పల్లకులు, బంగారు కంటెలు బహుమతిగా నొసంగె. రాజ్యాభిషేక సమయమున శివాజి తన యష్టప్రధానులకు నిది వఱకున్న తురుష్క నామములను దీసి సంస్కృత నామములుగా మార్చెను. పూర్వము సర్ నౌబత్, న్యాయాధీశుఁడు అను పేరుగల అధికారు లిద్దఱుండిరి. వారిని నొక్కొక్కరిగా మార్చెను.

అష్టప్రధానుల వార్షిక వేతనములను వృద్ధిచేసెను.

అధికారి పేరు.	అధికారముయొక్క పూర్వపు పేరు.	క్రొత్తగాఁబెట్టఁబడిన పేరు	వేతనము హోనులు.
౧ మోరోపంతుపింగళే	పేషవా	ముఖ్యప్రధాన్	15000
౨ రామచంద్రపంత్	ముజుందార్	పంత్ అమాత్య	12000
౩ అణ్ణాజిదత్తో	సురనీస్	పంత్ సచీవు	10000
౪ దత్తాజిపంత్	వాకనీస్	మంత్రి	10000
౫ హంబీరరావుమోహితే	సర్ నోబత్	సేనాపతి	10000
౬ జనార్దనపంత్	డబీర్	సుమంత్	10000
౭ బాళాజిపంత్	న్యాయాధీశుఁడు	న్యాయాధీశుఁడు	10000
౮ రఘునాథపంత్	న్యాయశాస్త్రి	పండితరావు	10000

రాజ్యాభిషేక మయినప్పటి నుండియు శివాజి రాజ్యాభిషేకశకమని తన పేరిట క్రొత్తశకమును ప్రారంభించెను. అన్ని వ్యవహారములందును దన్ను "క్షత్రియ కులావతంస శ్రీ రాజా శివఛ్ఛత్రపతి" అని సంబోధించవలయునని యాజ్ఞాపించెను

ఈ రాజ్యాభిషేక మహోత్సవమునకు గోలకొండ నవాబు తన మంత్రులను బంపి ధన కనక వస్తు వాహనంబు లనేకములు శివాజికి గానుక యిచ్చెను. ఇతర మాండలిక రాజులును, పాళెగారులును, ఇంగ్లీషు, పోర్చుగీజు మొదలయిన పరదేశీయ వర్తకులును ఈ మహోత్సవ సమయమున శివాజికి ననేక కట్నంబు లిచ్చిరి ఇంగ్లీషువారు శివాజితో సంధి చేయుటకయి పంపిన హెన్‌రి ఆక్సెండేన్ అను దూత ఈ యుత్సవ సమయమున రాయగడము మీఁదనే యుండెను. ఇంగ్లీషువారెట్లుశివాజితో సంధి చేయఁదలఁచిరో యటులనే శివాజియు ఇంగ్లీషువారితో సంధి చేయ నొప్పుకునెను. రాజాపూరు పట్టణము ౧౬౬౧లో శివాజి దోఁచి

నప్పుడు ఇంగ్లీషువారి యొద్దనుండి పదివేల హోనుల వెలగల వస్తువులు తీసికొనెను. ఆ ధనము త్రిప్పియిమ్మని ఇంగ్లీషు వారడుగుచుండిరి. మీరు నాకు జింజిరా సాధించుటకు సహాయము చేసిన మీ ధనము నేకిచ్చెదనని చెప్పుచుండెను. అప్పుడింగ్లీషువారు కేవల వర్తకు లయినందున యుద్ధము చేయనొల్లక మాకు యుద్ధములతోఁ బ్రయోజనము లేదని తప్పించుకొనుచుండిరి. ఇట్లుభయులకును గొన్ని రోజులు సంధి విషయిక చర్చ జరిగి రాజ్యాభిషేకమునకుఁ గొన్నరోజుల పూర్వము వారికిట్లు సంధి కలిగెను:—

1. రాజాపురములోని ఇంగ్లీషువారి దుకాణములోఁ దీసికొనిన సొత్తంతయు శివాజి ఇంగ్లీషువారికిఁ ద్రిప్పి యియ్యవలయును. రాజాపురము, దాభోళ్, కల్యాణ్, పట్టణములలో వర్తకమునకయి ఇంగ్లీషువారి దుకాణము లుంచుకొన వచ్చును.

2. శివాజీ రాజ్యములో విష్టము వచ్చినచోట విష్టము వచ్చిన ధరలకు ఇంగ్లీషువర్తకులు సరకు లమ్ముకొనవచ్చును.

3. ఇంగ్లీషువారు శివాజికి నూటికి రెండు రూపాయల చొప్పున పన్ను యియ్యవలయును.

4. ఉభయుల నాణెములు ఉభయుల రాజ్యములలోఁ జెల్లవలయును.

5. ఇంగ్లీషువారి యోడలు పగిలి రేవునకు వచ్చిన యోడల నందలి సరకులను నపహరించక ఇంగ్లీషువారికిఁ ద్రిప్పి యియ్యవలయును.

రాజ్యాభిషేకమయిన పదునైదుదినములకు శివాజి తల్లియైన జిజాబాయి పరలోకగత యయ్యెను. కనులారఁ గొమారుని పట్టాభిషేకముఁ జూచి యావీరమాత సంతోషముతో దేహమును త్యజియించె. ధన్యాత్మ లగు వీరమాతలలో నీమె యొక్కతె యనుటకు సందేహములేదు.

పదమూఁడవ ప్రకరణము

కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడివెడలుట

మొగలులు మరాటావారితోఁ జేసినసంధికి విరుద్ధముగా శివాజి యొక్క రాజ్యములోని కొన్ని గ్రామములు కొల్లగొట్టినందున మొగలులతోఁ బోరాడుటకు శివాజికి సందు దొరకెను. ముఖ్య ప్రధానియైన మోరోపంత్‌పింగళే మొగలుల రెండు దుర్గములను సాధించెను. శివాజి జన్మభూమి యయిన శివనేరీ దుర్గము సాధింప యత్నించెను గాని విఫలప్రయత్నుఁడయ్యె. హంబీర్‌రావు సూరత్‌పట్టణమునొద్ద నున్న కనుమలద్వారా ఉత్తరదేశమునకు వెళ్లి తన గుఱ్ఱపురౌతులను నలుదిక్కులకుఁ బంపి బరహాణపురము వఱకు దేశమును కొల్లగొట్టెను. భడోచ్ పరగణా లోనికిఁ జొరఁబడి అక్కడివారిచే నప్పనఁబులుగొనియె. మరాటావారు నర్మదానది దాఁటి యుత్తర హిందూ దేశమునకు దాడివెడలిన ప్రథమ ప్రసంగ మిదియె. మొగలులు హంబీరావు సైన్యమును తఱుముకొని వచ్చిరి గాని మరాటావారు వారిచేతఁ జిక్కక నర్మదానది దాఁటి తమ దేశమునకు సంపాదించిన ధనమంతయుఁ గొని పోయిరి. ఇందులకు బదులుగా మొగలులు శివాజియొక్క కల్యాణ ప్రాంతమును గొల్లకొట్టిరి. (౧౬౭౨)

శివాజికిఁ గొంకణదేశములో నున్న రెండు రాజ్యములకు నడుమ "పౌండ" అను మొగలుల దుర్గమొకటి యుండెను. ఆ దుర్గమును సాధించుట యత్యావశ్యక మైనందున మరాటావారు మూఁడు సంవత్సరముల వఱకు దానిని సాధింప యత్నించిరి. సూరతు పట్టణములో నున్న ఫ్రెంచువారి యొద్దనుండి యందు కొఱకు శివాజి కొన్ని ఫిరంగులను మందుగుండును గొనెను గాని ఫిరంగిదెబ్బ లక్ష్యమునకు సూటిగాఁ

సెలవిప్పింపవలసినది. ఇచ్చటి నీళ్ళు మాకును మా పరిజనంబులకును గిట్టవు గాన మాకు వెళ్ళుటకు సెలవిప్పింప వలసినది" అని విన్నవించుకొనెను. అందులకుఁ దగిన ప్రత్యుత్తరం బియ్యక ఔరంజేబు ఊరికొత్వాలగు పౌలాద్ ఖానునిఁ బిలిచి "శివాజి దగిన బసకుఁజుట్టును పహారా లుంచి, అతఁ డెక్కడికివెళ్ళినను నాతనివెంట మనబంట్రోతుల నుంచుచు నాతఁ డెక్కడికిని పాఱిపోకుండఁ జూచుచుండవలయు"నని యాజ్ఞాపించెను.

ఇట్లు తన్ను ఖైదుచేసినందునఁ దన్నౌరంగజేబు ఏవేళ నేమి చేయునో యని చింతించు నా మహాసంకటములో నుండి బయటఁబడుటకు నుపాయంబు యోజించుచుండెను. కొన్ని రోజులయిన తరువాత "మాదేశమునకుఁ బోవుటకు నాకు సెలవిచ్చుటకు వీలు లేదేని మా సైనికుల కైనను సెలవిప్పించునది. ఇక్కడి నీరు పడక వాండ్రలో ననేకులు రోగగ్రస్తులై యున్నారు" అని శివాజి రామసింగుద్వారా ఔరంగజేబుతో విన్నవించెను. సైన్యము లన్నియు వెడలిపోయిన తరువాత శివాజి యొక్కఁడే తనచేతఁ జిక్కునని యాశచే స్వదేశమునకు వెళ్లుటకు శివాజి సైన్యముల కన్నింటికి ఔరంగజేబు ఆజ్ఞయిచ్చెను. వెంటనే శివాజి సైన్యము లన్నింటిని యింటికిఁ బంపి యత్యంత విశ్వాసపాత్రు లయిన కొలఁది సేవకులను మాత్రము తనయొద్ద నుంచుకొనెను. ఇట్లు సైన్యము లన్నింటిని బంపి తాము కొలఁదిమంది యున్నందున నక్కడినుండి యెట్లయినను దప్పించుకొని పోఁగల నని ధైర్యము శివాజికిఁ గలిగెను.

చెఱలోనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు శివాజి పన్నిన యుక్తి యత్యద్భుతంబు. అందువలన నతని కల్పనాకౌశలంబును నద్భుత సాహసంబును వ్యక్తమగును. ఢిల్లీ పట్టణములో నున్న సామంతరాజుల యొక్కయు సరదారులయొక్కయు గొప్ప రాజకీయోద్యోగములలోనున్న వారియొక్కయు, స్నేహభావములు శివాజి క్రొత్తగా సంపాదించుకొనుచుండెను. వారి యందఱియింటికి ఫలాదులును మిఠాయి మొదలయిన ద్రవ్యములను బుట్టలలోనించి బహుమతిగాఁ బంపుచుండెను. ఆ బుట్టలలో

మంత్రియైన రఘునాథ నారాయణునకును నాతనికిని మనస్పర్థ కలిగెను. మంత్రి చెప్పిన మంచి యాలోచనలు వినక రాజాతని నవమానపఱచు చున్నందున నవమానమును సహింపలేని బ్రాహ్మణతేజస్సు గల యా మంత్రి రాజుపైఁ బగసాధింప నిశ్చయించెను. కాని చుట్టుపట్టున నున్న పాలెగారుల నాశ్రయించి వారిచేఁ దనదొరను భంగపఱిపించినది స్వామి ద్రోహమగు నని యెంచి తనరాజునకు నన్నయైన శివాజిని నాశ్రయించి యాతనిచేఁ దమ్మునికి బుద్ధి చెప్పింపవలయునని నిశ్చయించెను. తన వంటి సరదారుఁడు శివాజివంటి మహారాజును జూడఁబోవునప్పుడు రిక్త హస్తములతో వెళ్ళఁగూడ దని తలఁచి జింజీమొదలైన కొన్ని దుర్గముల యధిపతులతో శివాజీకిఁ బోరాటగలుగు కారణంబులఁ గొన్నిటిని యోచించుకొని గోలకొండకుఁ బోయె. అప్పుడక్కడ నాంధ్రదేశంబునఁ దమ యుజ్జ్వలకీర్తి శాశ్వతముగా నిలిపినవారును ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచు మొదలయిన పరదేశస్థు లప్పనంబులతోఁ దమ్ము నాశ్రయించు నంత యోగ్యత గలవారును అశ్వినేయులవలె నెల్లప్పుడును దంటగా నామ ముచ్చరింపఁబడు నద్వితీయానుకరణీయులును నన్నదమ్ములును నగు అక్కన్న మాదన్నగార్లు ముఖ్యమంత్రిత్వమును వహించి యుండిరి.

గోలకొండ నవాబు ౧౬౭౨ లో గతింపఁగా నాతని యల్లుఁడైన అబూహసేన్ † అనువాఁడు నవాబయ్యెను. పూర్వవయస్సునం దీతఁడు సత్ప్రవర్తన దప్పినవాఁ డయినను రాజ్యము వచ్చినప్పటినుండియు జన్మాంతర మైత్రివలన సజ్జనుఁడయ్యెను. తనయొద్దనున్న వారి గుణమును పరీక్షించుటయందు నీతఁడు ప్రజ్ఞానిధి యైనందున దుర్మార్గ ప్రవర్తనగల వారిని తొలగించి బుద్ధియందు బృహస్పతిఁబోలిన అక్కన్న మాదన్న గార్లకు మంత్రిత్వమిచ్చె. సాధారణముగా నుభయుల పేర్లు వాడుకలో

† ఈతనికే "తానాషహా" అని నామాంతరము. "తానీషా" అని ఆంధ్ర దేశమున వాడుక.

నన్నను మాదన్నపంతులువారే ముఖ్యప్రధాని యై యుండె. ఆయన మాట "శాహీషా" జవదాఁటఁ డయ్యె.

తంజాపూరు నుండి బయలుదేఱి గోలకొండకువచ్చి రఘునాథ నారాయణ అను మంత్రిపుంగవుఁడు మాదన్నగారిని చూచి, తన యప్రతిమ పాండిత్యమును అసమాన రాజ్యతంత్రచాతుర్యమునుజూపి యాతనిని వశపఱచుకొనియె. శివాజియు గోలకొండ నవాబును గలసి దాడివెడలినఁ గర్ణాట ద్రావిడదేశములోని బిజాపూరువారి రాజ్య మంతయు సాధింప వచ్చునని యక్కన్నగారికి నమ్మికపుట్టునటులఁ జెప్పి యాతనిచేత నవాబునకుఁ జెప్పించె. అందులకు సమ్మతించి నవాబు రఘునాథనారాయణుని తనసభకు రావించి గౌరవించి కర్ణాటముపై శివాజితో దాడివెడలుటకుఁ దన కిష్టమున్నది యని తెలిపెను ఇట్లు రఘునాథనారాయణుఁడు యుద్ధము చేసి రాజ్యము గెలిచెదవు రమ్మని శివాజిని పిలుచుటయే గాక గోలకొండ సైన్యముల నీకు సహాయమిచ్చెద నట్టు మనుచు శివాజి యొద్దకు వచ్చెను. అందులచే నాతని యసామాన్య ప్రజ్ఞకు మెచ్చి శివాజి యాతఁడు రాయగడమునకు రాఁగానే యాతనికిఁ దన యమాత్యుని పని యిచ్చెను.

కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడి వెడలుటకుఁ గారణ మెద్దియని వెల్లడిచేయవలయునో యని యాలోచింపఁగా తండ్రి యైన శహాజీ యొక్క జాగీ రంతయునాతని ద్వితీయపుత్రుఁడగు వెంకాజీ యనుభవించుచున్నాఁ డనియు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడైన శివాజికి నేమియు నిచ్చుట లేదనియు నందులకు శివాజి తన సగముభాగము తమ్ముని యొద్దనుండి తీసికొనుటకుఁ దంజావూరుకుఁ బోవుచున్నాఁడను మిషపెట్టుకొని దాడికిఁ బయలుదేఱవచ్చు ననియు నిర్ణయించిరి.

తాను దూరదేశమునకుఁ బోయినప్పుడు మొగలులు తన రాజ్యము మీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చెద రేమో యని తలఁచి శివాజి మొగలసేనాధిపతిని వశపఱచుకొని తాను ఢిల్లీశ్వరునికి సామంతునిగా నుందుననియుఁ

గొంత కప్పము కట్టెద ననియు వర్తమాన మాతనిద్వారా ఔరంగజేబున కంపి మొగలులతోఁ గొంత స్నేహభావము కుదుర్చుకొనెను. జింజిరాకు నధిపతి యైన సిద్దీవాఁడు తన కొంకణ ప్రాంతముకు బాధ కలుగచేయకుండ నక్కడ నొక గొప్పసైన్యముంచెను. ఢిల్లీకిఁ బయనమయినప్పుడు చేసినట్లుల నిప్పుడును రాజ్యమంతయు ముఖ్యప్రధానియైన మోరోపంతు పింగళేగారి స్వాధీనము చేసెను.

ఇట్లు స్వరాజ్య సంరక్షణమునకుఁ గావలసిన కట్టుదిట్టములన్నియు నేర్పఱచి ముప్పదివేల యశ్వసైనికులను, నేఁబదివేల కాల్బలములను దీసికొని దాడివెడలెను. తాను వచ్చుచున్న సమాచారము గోలకొండ నవాబయిన తానీషాకుఁ దెల్పుటకై వారలఁబంపెను. గోలకొండ రాజ్యములోని ప్రజలకు నేమాత్రము బాధ కలుగఁజేయఁగూడ దనియు సైనికులకుఁ గావలసిన వస్తువులన్నియు డబ్బు పెట్టి కొనవలసిన దనియు నాజ్ఞాపించెను. గోలకొండ సమీపమునకు రాఁగానె మాదన్నగారెదురుగా వచ్చి శివాజిని తీసికొనిపోయి నవాబుదర్శనము చేయించిరి. నవాబునకును శివాజికిని మైత్రిగలిగి శివాజి నెలరోజుల వఱకును గోలకొండలోనే యుండెను. ఢిల్లీపతియు విజాపురు నవాబునుగూడి మనల నిద్దఱను నాశము చేయ యత్నించుచున్నారనియు, మనమిద్దఱమునైక్యముతో నుండి స్వసంరక్షణము చేసికొనవలయు ననియు శివాజి నవాబునకుఁ జెప్పఁగా వారిద్దఱకు నిట్లు ఒడంబడికలు జరగెను. ద్రావిడ కర్ణాటకదేశ యుద్ధమునకై శివాజి తన సొంతసైన్యమును నవాబుయొక్క ఫిరంగులను దీసికొని పోవలయును. మొగలులు గోలకొండమీఁదికిఁ గాని శివాజిరాజ్యము మీఁదికిఁగాని దండెత్తి వచ్చినయెడల వారిని నవాబు ఎదిరింపవలయును. క్రొత్తగా శివాజి సంపాదించు రాజ్యములో సగభాగము గోలకొండ నవాబునకు నియ్యవలయును. వీలయినప్పుడు విజాపురము తురక దివానును దొలఁగించి అక్కన్నగారికి ఆ దివానిగిరి యిప్పింపవలయును. ఇట్లొడంబడిక లేర్పఱచుకొని శివాజి కర్ణాట ద్రావిడదేశములపై దండు వెడలెను (౧౬౭౭ మార్చి)

గోల్కొండ బయలుదేఱి కడప కర్నూల్ మొదలయిన ప్రదేశము లలో నవ్వనంబుల గొనుచు నివృత్తి సంగమక్షేత్రమున స్నానముచేసి తన సైన్యముల నన్నింటిని జింజిమార్గమున తిన్నతిన్నఁగా బోవుచుండు మని యాజ్ఞాపించి తాను కొలఁది సేవకుల వెంటఁదీసికొని శ్రీశైలము నకుఁబోయి మల్లిఖార్జుని సేవించెను. ఆ రమ్యమైన పర్వతప్రదేశములను జూచి యచ్చటనే జన్మమంతయు నుండి తపస్సు చేసికొనవలయు నని శివాజికిఁ దలంపు గలిగెను. అచ్చటి భవానీదేవికిఁ దనశిరఃకమలము సమ ర్పించి ముక్తిని జెందవలయు నని నిశ్చయించె నఁట। కాని, శరీరమందు దేవి ప్రవేశించి నీనిపని చేయవలదు. నీవు చేయువలసిన కార్యము లనే కము లున్నవి. నీవు యుద్ధమునకు వెళ్ళుము. అని యాజ్ఞాపించె నఁట; అతఁ డచ్చటినుండి బయలుదేఱి చెన్నపట్టణము మీఁదుగా జింజీకిఁబోయి యాదుర్గము సాధించి యచ్చట రామజీనలగె అను నతని హవాలుదారుగా నేర్పఱచెను. తరువాత ఆ ప్రాంతములోని దుర్గములు గోటలు, ఠాణాలు మొదలయిన వన్నియు గెలిచి యచ్చటఁ దన సుబేదారునుంచె. మహారాష్ట్ర దేశము నందలి దుర్గములను గాపాడుటకుఁ జేసిన నియమముల నిచ్చటి దుర్గముల రక్షణార్థమై యేర్పఱచెను తనదేశములోని జమాబంధి పద్ధతుల ననుసరించియే క్రొత్త రాజ్యములోని భూమి యమరకము గుణించి కట్టు దిట్టము లేర్పఱచెను.

ద్రావిడదేశములోని తమ రాజ్యము మరాటావారి చేతిలోఁ బడు చున్నదని చూచి విజాపూరువారు గొప్పసైన్యమును శివాజిమీదికిఁ బంపిరి. శివాజి యాసైన్యమును నోడించి సైన్యాధిపతిని ననేక ధనధాన్య వస్తు వాహనములతోఁ జెఱఁబట్టెను. శివాజి వెంటనున్న నరహరిబల్లాలుఁ డను నొక సేనాని వేలూరు పట్టణమును ముట్టడించి, సమీపమం దున్న రెండు గుట్టలమీఁదికి ఫిరంగుల నెక్కించి అచ్చటినుండి పట్టణము మీఁదికి నగ్ని గోళములఁ జల్లుచుఁ గొన్నిరోజులకుఁ బట్టణంబును సాధించెను

శివాజి తండ్రియగు శహాజీకి దాసీపుత్రుఁడగు సంతాజి రాఁగా నాతని గౌరవించి యాతనియందుఁ దనతండ్రి గుణంబు లనేకము లున్న

VEMANA ... IRISSNAMP...

వని చూచి శివాజి యాతని జింజీకి నధికారిగా నియమించెను. తరువాత శివాజి తన సాపత్నసోదరుఁడైన వెంకోజీకి నిట్లు వర్తమాన మంపెను. “మన తండ్రిగారు గతించి పదుమూఁడు సంవత్సరములు అయినవి. పూర్వార్జిత మైన తంజావూరు మొదలయిన జాగీర్లను నగలు నాణెములను నీవె యనుభవించుచున్నావు. మా సగపాలు మాకియ్యవయితివి. ప్రస్తుతము మే మిటుపైపులకు వచ్చియున్నాము గాన మా భాగము మాకియ్యవలసినది. తిరువేదీయొద్ద వచ్చి మమ్ముఁ గలిసికొన వలసినది.”

శివాజి తన రాజ్యములోని సగభాగము తీసికొనుటకు వచ్చినాఁడని వెంకోజీకిని ఇదివఱకే తెలిసినందున నాతఁడు యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండెను గాని యాతనికి సహాయముగా వచ్చెదమనిన పాళెగారులు కొందఱు శివాజీకి లోఁబడి నందున వెంకోజి యన్నను జూడఁబోవలసిన వాఁడయ్యెను. వచ్చిన తనతమ్ముని శివాజి గౌరవించి కొన్నిరోజులు తనయొద్ద నుంచుకొనెను. వెంకోజి పైకి ప్రేమభావమును జూపినను భాగమిచ్చుటకు సమ్మతింపఁడయ్యె. తమ్ముని జెఱఁబెట్టి యర్ధరాజ్యము తీసికొనవలయునని శివాజి యోజించెను. కాని తాను పిలువఁగా నమ్మి వచ్చినవానిని మోసపుచ్చఁగూడదని తలఁచి ఆతనిని పోనిచ్చెను. పోయినపిదప నొకదూతను నాతనియొద్దకుఁ బంపి గృహకల్లోలము పెంచినందున లాభములేదు గాన ధర్మమును స్మరించి పితృధనము యొక్క యఱపాలు మాకిమ్ము ఈచిన్నిజాగీరు నారాజ్యములో నూఱవ వంతయినను లేదు. అయినను పూర్వార్జితమునైన భూమిని బోఁగొట్టుకొనుట తెలివిమాలినతనము అనఁబడును” అని వార్త పంపెను కాని వెంకోజి యందులకు సమ్మతింపఁడయ్యె. త్రివేదీనుండి శివాజి వేలూరు మీఁదుగా మహారాజగడము కర్ణాటకగడము అను దుర్గముల మీఁదికిఁ బోయి వానిని సాధించి కోలార్ బాలాపురము మొదలయిన ప్రాంతములలోని పాళెగారులను వశపఱచుకొని ఆర్నీకి వెళ్లెను. వేదోజీభాస్కర్ అను

బ్రాహ్మణ సరదారుఁ దప్పటిదుర్గమునకు అధిపతిగా నుండెను. ఈతఁడు మిక్కిలి తెలివితేటలుగలవాఁడు. శివాజి తండ్రియగు శహాజీచే నీ సరదారుఁ దప్పట నిలుపఁబడియె. అతఁడు శివాజికి శరణురాఁగా నాతని నధికార మాతనికే యుంచఁబడియె. ఆతని పెద్దకుమారులకు శివాజి తనయొద్ద నుద్యోగముల నిచ్చె. ఇట్లు శివాజితనతండ్రియైన శహాజిచే సంపాదింపఁబడిన జాగీరులోని కోలార్ బసవకోట, బెంగుళూరు, బాలాపురము సేర, మొదలయినప్రాంతములను గెలిచి బిజాపూరువారి రాజ్యములోనప్పవంబులుగై కొనుచుఁ గరభారమియ్యని గ్రామములను గాల్పఁజేల్పదొడఁగె (౧౬౭౭ డిశంబరు)

శివాజీ యటుకర్ణాటదేశమునకు వెళ్ళినాఁడని చూచియిదియె సమయమని యెంచి మొగలులును బిజాపూరువారును గూడి గోలకొండ మీఁదికి దండువెడలిరి.ముంది ట్లగునని దీర్ఘాలోచనవలనఁ గనుగొనినవాఁడగుటచే మాదన్నగారదివఱకే శత్రువులను నెదిరించుటకు సిద్ధముగా నుండిరి. అందుచే శత్రువులకు వస్తుసామగ్రిదొరకకుండఁ జేసి యెన్నో బాధల పెట్టి శత్రువులను బాఱఁగొట్టిరి.

బిజాపుర సైన్యములోని కొందఱు సైనికులకు ముట్టవలసిన జీతము ముట్టనందున వారందఱు అలిగి మోరోపంత్ పింగళేయొద్దకువచ్చి మరాటావారిసైన్యములో జీతమున కుండిరి.

గోలకొండమీఁదికి మొగలులుదండెత్తివచ్చినా రన్న వృత్తాంతము విని శివాజి ద్రావిడదేశమునుండి బయలుదేఱ నిశ్చయించె. క్రొత్తగా సంపాదించిన జింజిరాజ్య మంతయుఁ దనతమ్ముఁడయిన సంతాజి (శహాజి దాసీపుత్రుఁడు) కిని రఘునాథ నారాయణునకిని నప్పజెప్పి వారికి సహాయముగా గొప్ప సైన్యముతో హంబీరరావును బ్రాంత మంతయు శాంతి పొందువఱకు నిడి మిగిలిన సైన్యముతోఁ దాను స్వదేశమునకు రాఁ జొచ్చెను. బళ్లారిలో మఱా ఈదేసాయిణి అను దేశముఖి శివాజితో

ఘోరముగాఁ బోరాడి యిరువదియేడు దినములవఱకును దుర్గములోనికి మరాటావారిని రానియ్యఁడయ్యెఁ దుదకు మరాటావారు దుర్గమును సాధించిరి. తరువాత కోపల్ బహదుర్ వెండా అను పట్టణముల గెలిచిరి. ఈ ప్రాంతముల కన్నిటికిని జనార్దనపంత్ అనువానిని నధిపునిగా నేర్పఱచి శివాజి తురగళ పట్టణములో విడిసియుండఁగా గర్ణాటక ద్రవిడదేశములలోని తన సైన్యాధిపతులతోఁ దనదమ్ముఁడైన వెంకోజి యుద్ధముచేసి పరాజితుఁ డయ్యె ననినవార్త శివాజికిఁ దెలిసె. అప్పు డాతఁడు తన తమ్మున కిట్లు వార్తపంపెను. "మీరు మాకు పితృధనములోని పాలియ్యనందున మీ రాజ్యములోని కొంత భాగము మేము గెలువవలసివచ్చెను. మీరుమా సైనికులతోఁ బోరాడితిరి గనుక మా సైనికులును మీతోఁ బోరాడవలసిన వారైరి. మీరు దుష్టులమాటలు విని సన్మార్గమును వదిలి దుర్మార్గమునఁ బోవుట మంచిదికాదు మీకును మాకును జరగిన యుద్ధములోఁ బడిన తురకలను గుఱించి నాకేమియుఁ జింతలేదు. కాని ప్రాతాపజీరాజా భీమాజీరాజా శివాజీపంత్ డబీర్ మొదలయిన మా శూర మరాటావీరులు పడినందులకు మేమెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాము. ఇట్లు చేయక మీరు మేము కలసి మెలసియుండినమభయులకు క్షేమమే. మేము చెప్పినటుల మీరు విని కర్ణాటకములోని రాజ్యమంతయు మాకిచ్చివేసిన యెడల మరల నింతరాజ్యము మీకు పన్హాళాయొద్ద నివ్వగలవారము. మీ కిష్టమున్న యెడలఁ గుతుపుశాహి (గోలకొండ) రాజ్యములో మూడు లక్షల హోనుల రాజ్యమిప్పింపఁగలము." ఈ వార్త యందిన తరువాత వెంకోజి తెలివితెచ్చుకొని తా నపరాధము చేసినను సమర్థుఁ డయ్యును దనయన్న తన్ను నన్యాయముచేయక కొంతరాజ్య మిచ్చెద నని యనుచున్నందులకు సంతసించి, సంధిచేసికొనుట కిదియే మంచిసమయమని తలఁచి రఘునాధనారాయణుని ద్వారా తంజావూరును శహాజి జాగీరును దనస్వాధీనములోనే యుండునట్లును దాను ప్రతిసంవత్సరము శివాజికిజాగీ

రులో వచ్చు నాదాయములో సగమిచ్చునట్లును శహాజిసంపాదించిన చర రూపకమయిన యాస్తియంతయు నతఁడు పంచుకొను నట్లును నొప్పుకొని శివాజితో సంధిచేసికొనెను.

విజాపూరు సైన్యము శివాజిరాజ్యములోని భాగమైన పన్హాళాప్రాంతము నెక్కిఁ జొచ్చి గ్రామములను గొల్లఁగొట్టెను. ఈవార్తన్ స్వదేశమునకుఁ దిరిగివచ్చుచున్న శివాజికిఁ దెలియఁగా నాతఁడు ఏరోశికాటకర్ అను వానికి సైన్యమిచ్చి శత్రువుల మీఁదికిఁ బంపెను. వాఁడు శత్రువుల నోడించి వారు దోఁచుకొని పోవుచున్న ధన మంతయుఁ దెచ్చి శివాజికి సమర్పించెను. శివాజి యాధనమెవ్వరిది యైనది గనుఁగొని యెవ్వరిధనము వారికి యిప్పించి తన న్యాయప్రియత్వమును వెల్లడి పఱిచెను.

బళ్లారి ప్రాంతమునకు జనార్దనపంత్ అను వానిని నధికారిగా నేర్పఱిచినట్టు వెనుక వ్రాసియున్నాము. ఆ జనార్దనపంతుల మీఁదికి విజాపురసరదారు లిద్దఱు దండెత్తివచ్చుచున్నారని శివాజికిఁ దెలిసినందున దనసేనలోఁ గొంతభాగము జనార్దనుని సాయమునకుఁ బంపెను. మిగిలిన సైన్యములతోఁ దాను బయలుదేఱిన పదునెనిమిదినెలలకుఁ దిరిగి రాయగడము చేరెను. అటు జనార్దనపంతును హంబీరరావును గూడి విజాపూరు సరదారుల గిటడంచి వారిని జెఱఁబట్టిరి. మరాటావారికి నైదువేల గుఱ్ఱంబులు నైదు ఏనుఁగులును దొఱకె. తరువాత జనార్దనపంతు చుట్టుపట్టున నున్న పాళెగారుల నందఱను గెలిచి శివాజి సామంతుల మని వారిచే నొప్పించెను. మరాటావారిని నెదిరించు శక్తిలేక విజాపూరువా రూరకుండిరి.

శివాజి దక్షిణదిగ్విజయము చేసి రాఁగానే మాదన్నగారు రాయగడమునకుఁ జారులద్వారా వస్త్రభూషణ రత్నమాణిక్యాదులు కానుక లంపిరి.

తాను క్రొత్తగా సంపాదించురాజ్యములో సగపాలు గోలకొండ నవాబున కిచ్చెద నని శివాజి సంధిచేయు నప్పుడొప్పుకొనె నని చదువరులకు జ్ఞాపక ముండవచ్చును. శివాజి కర్ణాటదేశములో సంపాదించిన క్రొత్తరాజ్యములోని యర్ధభాగము ఆ సంధి ననుసరించి గోలకొండనవాబునకు నిచ్చినటులఁ గానరాదు. ఇందులకుఁ గారణమేమో తెలియదు. మఱి యే విధముననో నవాబును మాదన్నగారిని సమాధానపఱిచి యుండును. అట్లు సమాధానపఱుపనియెడల నవాబును మాదన్నగారును శివాజితో నాటని మరణమువఱకును సఖ్యముతో నుండుట సంభవింపదు. ఈ సంగతి యాలోచింపక యింగ్లీషు చరిత్రకారులు శివాజి నవాబును నన్యాయముగా మోసపుచ్చెనని వ్రాసియున్నారు. కాని వారివ్రాఁత లెంత మాత్రము నమ్మఁదగినవి కావు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

అస్తమయము

ఔరంగజేబు విజాపురమువారితో మైత్రి చేసివేసి తుదకు వారి రాజ్యమును నపహరింపవలయు ననిన దుర్బుద్ధి కలవాఁడై శత్రుభావమును వహించి దిలేర్ ఖానుఁడను సైన్యాధిపతిని విజాపురము మీఁదికిఁ బంపెను. విజాపూరురాజ్యమునకు మంత్రియైన మసావుద్ ఖానునకు ఈ వృత్తాంతము తెలిసినందున నేమియుఁ జేయుటకుఁ దోఁపక యాతఁడు శివాజియొద్దకు దూతను బంపి సహాయము వేఁడెను. అందులకు శివాజి ఇట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. "మేము మొగలులతో ప్రత్యేకముగాఁ బోరాడిగాని లేక వారిరాజ్యములో గ్రామాదులను కొల్లకొట్టిగాని వారు మీతో యుద్ధముచేయుట మాని తిరిగి వచ్చునటులఁ జేసి మీకు సహాయము చేయుదుము. మీరు భయపడవలదు."

వెంటనే శివాజి పన్హాళా యొద్ద గొప్ప సైన్యమును గూర్చుకొని విజాపురమునకుఁ బయలుదేరెను. గాని కొంత దూరము పోయిన తరువాత మొగలుల ప్రచండసైన్యముతోఁ దన చిన్నిసైన్యము నిలిచి పోరాడఁజాలదని తలఁచి దౌలతాబాద్ చాత్నా మొదలయిన గ్రామాదులను దోఁచుకొనఁ బోయిన మొగలులు విజాపూరు ముట్టడి విడిచి స్వరాజ్యరక్షణార్థమై వచ్చెద రని యెంచి శివాజి యటు తిరిగెను. భీమానది దాఁటి గోదావరినదివఱకు మొగలులరాజ్య మంతయుఁగొల్లగొట్టసాగెను. ఈ వార్తను మొగలుల సేనాధిపతి యగు దిలేరుఖానునకుఁ దెలిసినను నాతఁడు విజాపూర్ ముట్టడి విడిచి రాఁడయ్యె. అందుపై శివాజి గోదావరీనది దాఁటి జార్నాకుఁబోయి యాపట్టణసమీపమందున్న ఔరంగబాద్‌లో బాదుషా కొమారుఁడయిన మో ఆజిం ఉన్నప్పటికి భయము

లేక యా పట్టణమును మూడుదినములవఱకును దోఁచుకొనెను. పట్టణములోని ధనము గల స్థలము లన్నియుఁ ద్రవ్వించి యపార సంపత్తిని పడసెను. ఆ ధనమంతయుఁ దీసికొని పోవుచుండగఁ మొఅజిం పది వేల సైన్యమును మరాటావారిమీఁదికిఁ బంపెను. వంగిమనెర్ వద్ద నుభయ సైన్యములకు ఘోరయుద్ధంబు జరిగె. సంతాజీ ఘోరపడె అను సేనాని తొందరపడి మొగలుల మీఁదికి నకాలముననె పోయినందున పరాజితుఁడై వెనకకు రావలసిన వాఁడాయెను. తన సైన్యములు వెనుకకు వచ్చుట చూచి శివాజీ "యోధకుఁడిటఁడకుఁడి" అని పలుకుచు తనయొద్దనున్న సైనికులను వెంటఁ దీసికొని వెనుక నుండి ముందువచ్చి మోఆజీం వచ్చుచున్న కనుమయొక్క ద్వారము నొద్ద గొప్ప సైన్యముతో వేచి యుండెను. శత్రుసైన్య మెచ్చుటఁ జూచినను చిన్న చిన్న గుంపులు గుంపులు కూడి యధికముగాఁ జొచ్చెను. ఇఁక శత్రువుల చేతినుండి తప్పించుకొనుట యెటులనని శివాజీ విచారించుచుండఁగా నా పర్వత ప్రదేశములు బాగుగ నెఱింగిన యొక మార్గదర్శి మరాటా సైన్యమును మాఱు త్రోవం దీసికొనిపోయి శత్రువులకుఁ దెలియకుండ పటాయను దుర్గమునకుఁ జేర్చెను. చేతఁ జిక్కిన పులి దప్పించుకొనిపోయెనుగదా యని హతాశులై మొగలులు ఔరంగబాదుకు మరలి పోయిరి. అంత శివాజీ మోరోపంతు పేషవాను బిలిపించి పటాసమీపమున నున్న యితర దుర్గములను సాధింపుమని చెప్పఁగా నాతఁడు యిరువదియాఱు క్రొత్తదుర్గములను సంపాదించెను.

శివాజీ పటా దుర్గముమీఁద నుండఁగా విజాపూర్ మంత్రియగు మసాఉద్‌ఖానుని యొద్ది నుండి ఇట్లు వతన్ మానము వచ్చెను. "మా పట్టణ మింకను దిలేరుఖానుఁడు ముట్టడించి యున్నాఁడు. పంతము వేసికొని ముట్టడి లేపఁడయ్యె. ఇప్పుడు మీ రన్యవిచారము చేయక వచ్చి మమ్మాఁ గాపాడవలయును" ఈ వార్తయందినతోడనే శివాజీ విజాపురమునకు బయలుదేఱెను. కాని త్రోవలో నాతనికిఁ దనకుమారుఁడైన సంభాజి పాఱిపోయి మొగలుల సైన్యములోనికి వెళ్ళి దిలేర్ ఖానుని

నాశ్రయించి యున్నాఁడనిన దుఃఖవార్తను తెలిసినందున నాతఁడు సైన్యమిచ్చి హంబీరరావును విజాపురమునకు బంపి తాను పన్హాళాదుర్గమునకుఁ బోయెను.

శివాజికి నిద్దఱుభార్యలవలన నిద్దఱు పుత్రులుపుట్టిరి. పెద్దభార్య యగు సయీబాయివలన సంభాజి; చిన్నభార్యయగుసోయెరాబాయి వలన రాజారాము. వీరిద్దఱు తాను స్థాపించిన మహారాష్ట్రరాజ్యమునుగాపాడి గోబ్రాహ్మణసంరక్షణముచేసి హిందూమతమును స్థాపింపవలయు ననిన యిచ్ఛగలవాడై శివాజి తనకుమారులకు సద్విద్యగఱప యత్నించెను. వ్రాఁతయుఁ జదువును, మల్లవిద్యయు నశ్వారోహణంబును, బాణసంధానప్రకారంబులును శస్త్రయుద్ధంబును వారికి నేర్పెను. ఉత్తమవృద్ధసేవకులయొక్కయు, శ్రేష్ఠపండితులయొక్కయు సహవాసములో వారిని నుంచెను. సజ్జనసహవాసమే చేయవలయును. నీచులను దుష్టులను దుర్వ్యసనము గలవారిని నొద్దఁజేరనియ్యఁ గూడదు వానివలనఁ గులమును రాజ్యంబును నాశము నొందునని బోధించుచు రావణ దుర్యోధనాది కుల కథలను గుమారులకుఁ జెప్పుచుండెను. వారికి వ్యవహారము తెలియవలయు నని వారినిఁ దనవెంటఁ బేరోంగమునకుఁ దీసికొనిపోవుచుండెను. కాని ఈపరిశ్రమయంతయు పెద్దకుమారుఁడైన సంభాజియందు నిరర్థకం బయ్యె. ఈ రాజపుత్రుఁడు పుట్టినప్పటినుండియు క్రూరుఁడు మూర్ఖుఁడును నయియుండె. ఈతఁడు రెండుసంవత్సరములవయస్సుగలవాఁడై యున్నప్పుడీతనితల్లి ౧౬౫౯ లో మృతి జెందినందునఁ జిన్ననాఁటినుండియు నౌకరియాజ్ఞలో నుండక తనకుఁదండ్రినిగూడ నతిక్రమింపఁ జొచ్చె ఒకనాఁడు రాజభవనమందు పేరంటమునకు ననేకస్త్రీలు రాఁగా సంభాజీ యొక బ్రాహ్మణవనితను బలాత్కారముగా స్పృశించెను. బ్రాహ్మణులను దేవతల వలెను, పరస్త్రీని తల్లివలెను జూచునట్టి శివాజికి ఈ వార్త తెలియఁగా నాతడు మిక్కిలి కోపగించి "పూర్వజన్మమున నేమి పాపము చేసినందుననో యిట్టిపుత్రుఁడు గలిగెను; పుత్రుఁడైననేమి కఠినముగా శిక్షించెద"నని పలికెను.

తండ్రి తన్నుఁ గఠినముగా శిక్షించు ననియెంచి సంభాజీ కొందఱు సేవకులను వెంటఁ దీసికొని మొగలుల సైన్యాధిపతియైన దిలేరుఖానుని యొద్దకు వెడలిపోయెను. తమశత్రువైన శివాజీయొక్క కుమారుఁడు తండ్రితోఁ బోరాడి తనయొద్దకు వచ్చినందులకు దిలేరుఖాన్ సంతసించి సంభాజిని గౌరవించి యాతనికి గొప్పవేతన మేర్పఱచి తనయొద్ద నుంచుకొనెను. సంభాజిని మరాటావారికి రాజుగా నేర్పఱచి మరాటా వారిలో వారికి నంతఃకలహములు కలుగునట్లుఁ జేసి శివాజి నోడింపవలయు నని యా దిలేర్ఖాను తలఁచి సంభాజికి మరాటావారి రాజని పేరుఁబెట్టి కొంతసైన్యమిచ్చి సంభాజిని మరాటావారిదుర్గమగు భూపాలగడము గెల్చుటకుఁబంపి యీ వార్త ఔరంగజేబునకుఁ దెలిపెను. సంభాజి భూపాలగడమును ముట్టడించి యుద్ధము చేయసాగెను. పోరాటకువచ్చిన సంభాజి తమరాజునకుఁ బెద్దకొడుకై యున్న నాతనితోఁ బోరాడియాతని నొప్పించిన శివాజికి నేమి కోపము వచ్చునోయని తలఁచి దుర్గముమీఁది వారు దుర్గమును విడిచివెళ్ళిరి రెండవదినము సంభాజి దుర్గముమీఁదికి నెక్కి యక్కడ నున్న కొలఁదిజనంబులఁబట్టి కొందఱకాళ్ళను గొందఱ చేతులను నఱకించెను. ఇట్లు దుర్గము స్వాధీన మైన తరువాతఁగూడఁదన క్రూరత్వమునుజూపి సంభాజి దిలేరుఖానుని యొద్దకుఁ బోయెను. అటు శివాజి పన్హాళాగడము చేరి యొకదూతను దన పుత్రునియొద్దకుఁబంపి యిట్లు చెప్పించెను. నేను జన్మమంతయుఁ గష్టపడి సంపాదించిన రాజ్యమంతయు మీ కొఱకుఁ గాక మఱి యెవరికొఱకు? మాకు దిన దినము వార్ధక్యము వచ్చుచున్నది. ఈ రాజ్య మంతయుఁ బాలించు భారము మీఁది. అటులఁ జేయక శత్రువులలోఁ గలసి మనరాజ్యము శత్రువుల కియ్యవచ్చునా? మొగలులను విడచివచ్చినయెడల మీ ఖర్చు నిమిత్తము మీ రడిగిన తాలూకా యియ్యగలను."

అటు విజాపురమువారికి సహాయముచేయుటకు హంబీరరావు వెళ్లి యుండఁగా నాతనిని మొగలసరదారుఁ డగు రణమస్తఖాన్ తొమ్మిదివేల గుఱ్ఱపురౌతులతో నెదిరించెను మరాటా వారిచేఁ బరాభూతులై మొగ

బిజాపురదిక్కులకుఁ బాఱిరి. అంత హంబీరరావు దిలేర్‌ఖానుని సైన్యమునకు నెచ్చటినుండియు వస్తుసామగ్రి చేరకుండఁ జేసెను. అందుచే మొగలుల శిబిరములో రూపాయికి పదసేరు ధాన్య మైనను దొరకకపోయెను. గుఱ్ఱములు ఏనుఁగులు మేఁతలేక చావఁజొచ్చెను. అయినను దిలేర్‌ఖానుఁడు ముట్టడిలేవఁడయ్యెఁ. తుదకు ధాన్యపుగింజ యొకటియు లేదని తెలిసి దిలేర్‌ఖానుఁడు ముట్టడిలేపి దేశము దోఁచుకొనుటకుఁ గర్ణాటమునకు వెళ్లెను. కాని కర్ణాటకములో శివాజి యుంచివచ్చిన జనార్దన్‌పంతు దిలేర్‌ఖానుని పరాభవింపఁగా నాతఁడు తన నివాసస్థలమునకుఁ బోవలసినవాఁడాయెను. (౧౬౭౯)

మరాటావారికి దక్షిణమున నెక్కడఁజూచిన నక్కడ జయము కలిగినటుల ఉత్తరమునను గలిగెను. ఖానదేశములో మోరోపంతు పేష్వా అనేకదుర్గములను సాధించెను.

తండ్రిచేఁ బంపఁబడిన చారుఁడుచెప్పిన మాటలవలన బుద్ధితెచ్చుకొని సంభాజి మొగలుల శిబిరమునుండి గుప్తముగా వెడలి తండ్రి యొద్దకు వచ్చెను. వచ్చిన కుమారునకు శివాజి యెన్నియో బుద్ధులుచెప్పి యాతని నెక్కడికిఁ బోనియ్యకుండ పన్హాళాదుర్గముపై భద్రముగా నునిచి తాను రాయగడమునకు వెళ్లెను. (౧౬౭౯)

మొగలులు విజాపురమును ముట్టడించినప్పుడు శివాజిచేసిన సహాయ్యమునకై మసాఊద్‌ఖాన్ శివాజికికోపల ప్రాంతమును బల్లారిప్రాంతమును ఇచ్చివేసెను. మఱియు ద్రవిడదేశములోని తంజావూరు ప్రాంతమునకును శివాజి సంపాదించిన జాగీరునకును స్వామిత్వము శివాజికి నిచ్చెను. శివాజికిని విజాపురమువారికిని నప్పుడు గొప్పసఖ్యము జరగి శివాజి విజాపురమునకు వెళ్ళి నప్పుడు మసాఊద్‌ఖాన్ స్వయముగా నెదురువచ్చి యెంతయు గౌరవించెను (౬౭౮)

తంజావూరు ప్రాంతముయొక్క స్వామిత్వము శివాజికిఁ గలిగినందున నాతనితమ్ముఁడగు తంజావూరురాజయిన వెంకోజీ శివాజికి

సామంతుఁ డయ్యెను. ఇట్లగుట వెంకోజికి నిష్టము కానందున నాతనికి హృద్రోగము గలిగెను ఇదియుఁ గాక శివాజిని వెంకోజీ మీఁదికిఁ దీసికొని వచ్చిన రఘునాథనారాయణుఁడు శివాజిచే నచ్చట నధికారిగా నియమింపఁ బడినందున నాతనికి వెంకోజీకిని నెప్పుడును నేదియో కలహము కలుగుచుండె ఈ కలహము శివాజీయొద్దకుఁబోఁగా నాతనికి రఘునాథనారాయణునిమాటలే నిజమని తోఁచుచుండె, అందుచే వెంకోజికి తాను పేరికి రాజునని తోఁచి యౌదాసీన్యము గలిగెను. అతఁడు రాజ్యకార్యములను జూడక ఉదాసీనవృత్తి గలవాఁడై యుండె. ఈ వార్త తెలిసి శివాజీ తనతమ్మునికి బోధప్రదంబయిన యీక్రిందియుత్తరంబుఁ బంపె.—

“వ్రాయుటకు గారణ మేమనఁగా బహుకాలమునుండి మీ యొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చినదికాదు. అందుచే మా కెంతయుఁ జింతగానున్నది. రఘునాథపంతువ్రాసిన యుత్తరమువలన మీ రౌదాసీన్యవృత్తిని వహించినట్లు తెలిసినది. మీ కే పదార్థమునుగురించి యిచ్ఛలేదఁట, శరీరసంరక్షణము చేసికొనరఁట; మీసైన్యమును నూరకకూర్చుండఁబెట్టినారఁట; మీరు రాజ్యకార్యము లేమియుఁ జూచుట లేదఁట; బయిరాగివేషము ధరించి యే పుణ్యక్షేత్రమందైనఁ గాలక్షేపముచేయవలయు నని తలంచుచున్నారఁట. ఈ వార్త విన్నప్పటినుండి మా కేమియుఁ దోఁచుటలేదు. మనతండ్రియైన శహాజీ రాజుగారి యుదాహరణము మీ కన్నులయెదుట నుండఁగా మీరిట్లుచేయుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. ఎన్ని సంకటములు వచ్చినను ధైర్యము వదలక పరాక్రమము చూపి వా రఖండకీర్తిని సంపాదించినారు. ఈ సంగతులు మీకుఁ దెలిసినవే. మేము వేఱుగాఁ జెప్పనక్కఱలేదు. తండ్రిగారి సహవాసము మీకు నధికముగా లభించినందున వారిబుద్ధివైభవము మీరు పలుమాఱు చూచియున్నారు. మే మెన్నియో సంకటములు గడచి యీ హిందూరాజ్యమును స్థాపించినసంగతి మీకుఁ దెలిసినదే. ఇన్నిసంగతులు మీ కనుకూలముగనుండఁగా సంసారమును ద్యజించి సన్న్యాసి యగుటయు మంత్రులకే రాజ్యమంతయు నప్పగించి ధన మంతయు వారి నపహరింప నిచ్చుటయు రాజ్యమును శరీరమును గృశింపఁజేయుటయు మీవంటి సుజ్ఞులకుఁదగునా?

ఇదెట్లీ తెలిసి? మేము మీకుఁ దండ్రికి మాఱుగా నుండి మీ సంరక్షణఁ జేయు టకు సిద్ధముగా నున్నాము. మావలన మీకుఁ గీడు కలుగు నని యెంత మాత్రము శంకింపవలదు. ఇఁక మీ రౌదాసీన్యమును బరిత్యజింపుఁడు. బైరాగి వేషము ధరింపవలదు. సాంసారికకృత్యములను జరుపుచు నానంద ముగాఁ గాలక్షేపము జేయవలయును. పండుగలు మొదలయిన మహోత్స వము లన్నియు బూర్వమువలెనే జరుపవలయును. రాజ్యకార్యములను స్వయంగాఁ జూచుచు సైన్యములను యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుంచి మంత్రి మొదలయిన యందఱు సరదారులవలన వారివారి పనులను జేయించుచుండవలయును. తండ్రిగారివలెఁ బ్రతిష్ఠ సంపాదింపవలయును. మీ కీర్తి విని మే మెంతయు సంతసింపఁ గలవారము. రఘునాథపంతు మీకు సమీపమునందే యున్నారు. వారు మీకుఁ గ్రొత్తవారు కారు. మీకు తోఁచనప్పుడు వారు మంచిసలహా చెప్పఁగలరు. నన్ను జూచి నట్లు వారిని జూడవలయును. ఇంతకు మీకుఁ జెప్పవలసినది యేమ నఁగా సోమరితనమును విడిచి సైన్యమువలనఁ దగినపనులఁ గొనవల యును. ఇది పరాక్రమములు చూపవలసిన వయస్సు. మునితనమున సన్న్యాసికావచ్చును. కావున ధైర్యము నవలంబించి నడుముగట్టి పరాక్ర మముచూపి మాకు సంతోషముకలుగజేయుఁడి. సుజ్ఞుల కధికము వ్రాయనక్కఱలేదు."

పై యుత్తరము వ్రాసినకొన్ని రోజులకు రాయగడము మీఁద నుండఁగా శివాజికి మోకాలిమీఁద గడ్డపుట్టి మిగుల బాధగలుగఁజేసెను. ఏడు దినములవఱకు జ్వరము విడిచినదికాదు. అప్పుడు తాను బ్రదుకనని తోఁచి శివాజీ తన మంత్రుల నందఱను బిలిచి యొద్దఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని యిట్లు ముచ్చటించెను.

"మేము శ్రీ భవానీకృపచేత హిందూ సామ్రాజ్యమును స్థాపింపఁ గలిగితిమి. యవనులవలన గోబ్రాహ్మణులకుఁ గలుగు బాధను దొల గించితిమి. ఇన్నిరోజులు శ్రీ భవాని మాసేవ నంగీకరించెను. ఇఁక నాకు నాయుర్మర్యాద పూర్తియైనది. మామనస్సులోని కోరిక లన్నియుఁ బూర్తియైనవి గాని యొక చింతమాత్రము తీఱినదికాదు. మేము పోయిన

తరువాత మా రాజ్య మెవ్వరు రక్షింపఁగలరు? పెద్దకుమారుఁడు దుష్టుఁడు,
రెండవకుమారుఁడు చిన్నవాఁడు. మేము పోయినతరువాత విజాపురము
జింజి మొదలయిన నవాబులు తల లెత్తగలరు. ఔరంగజేబు దక్షిణము
నందలి రాజ్యము లన్నియు గెలుచుటకు యత్నించును. అయినను ముందు
జరుగఁబోవునంగతుల కిప్పుడు చింతించిన నేమిఫలము? ఇన్నిరోజులు
రక్షించినభవాని యిఁకముందు రక్షింపఁగలదు. మీ రందఱు నేకభావ
ముతో నుండి స్వరాజ్యమును స్వమతమును రక్షింపుఁడి. శ్రీభవాని మీకు
జయము గలుగఁజేయును" ఇట్లు చెప్పి పరాక్రమతేజో రాశియగు శివ
భూపాలుఁడు ఆనందనామ సంవత్సరము అయిన ఏప్రిల్ (౧౬౮౦, తేదీని రెండు
జాముల కస్తమించెను.

పృథ్వీతలమందు జన్మించి ప్రతిభాపరాక్రమశాలు లని పేరొందిన
కీర్తిశేషులైన మహాపురుషులలో శివాజియొక్కఁడని చెప్పుటకు సందే
హములేదు. అత్యంత హీనదశయందుండిన మానదేశము మరాటావారికి
శౌర్యధైర్యంబులఁ బుట్టించి వారి సాహాయ్యంబున మహారాష్ట్రరాజ్యం
బను క్రొత్తరాజ్యంబు నిర్మించె. ఇటు విజాపుర గోలకొండ నవాబు
లును అటు ఢిల్లీశ్వరుండైన ఔరంగజేబును (దయ్యంబులవలె) నడిమధ్య
నున్న హిందూరాజ్యంబులనే మ్రింగవలయు నని యత్నించుచుండ
వారిని మూసరి నడుమనే క్రొత్తరాజ్యంబు నిర్మించె. తన సైన్యంబు
లోడిపోవుగాఁ జూచి తాను స్వయముగా ముందువచ్చి పారెడు
వారికి ధైర్య మిచ్చి యపజయమును జయముగా మార్చె. తన
బలంబును నెదుటిబలంబులు జూచి తగురీతిగా మెలంగుటయందు
దీనిది యనిపించుకొనియె. ఎంత గొప్పయాపద వచ్చినను నధైర్యపడక
దానినిమించినయుక్తిని విచారించితప్పించుకొనియె. దళము నడుపుట
యందును వ్యూహము పన్నుటయందును శత్రువులను మోసపుచ్చుట
యందును జయముప్రాప్తించినప్పుడు శత్రువులను దఱుముటయందును
పరాభవము కలిగినప్పుడు తనసైన్యమునకు నధికనష్టము లేకుండఁ దొలఁ
గించి తీసికొనిపోవుటయందును సమానప్రజ్ఞ కలవాఁడని ఖ్యాతిగన్నె.
అట్టి శివాజి యద్వితీయశూరరత్నం బనుటకు సందియంబు లేదు.

శివాజీయొక్క మరణవార్త వినఁగానే యాతని జన్మ శత్రువైన ఔరంగజేబిట్లనియె నఁట: "శివాజీ గొప్పసేనా నాయకుఁ డనుటకు సందేహములేదు. మేము దక్షిణములో రాజ్యము లన్నియు ముంచు చుండఁగా నాతం డొక్కఁడుమాత్ర మసామాన్యసాహసంబుఁ జూపి క్రొత్తరాజ్యంబును స్థాపించెను. నేఁటికిఁ బందొమ్మిది సంవత్సరములనుండి మాసైన్యము లాతనితోఁ బోరాడుచుండినను నాతనిరాజ్యము దినదిన మభివృద్ధినే యగుచువచ్చెను."

అలెగ్జాండరు, సీజరు, నెపోలియన్ మొదలైన సేనానాయకుల కంటె శివాజీ యధికుఁ డని చెప్పుటకు సందేహములేదు. అలెగ్జాండరు మొదలయినవారు శివాజీకంటె నధికసైన్యములను నడపిరి. అధికప్రదేశ ములను జయించిరి. కాని వాండ్రు సేనానాయకత్వము వహించుటకు దేశములను జయించుటకుఁ గావలసిన సాధనము లన్నియు సిద్ధముగా నమర్చియుండెను. శివాజీయో క్రొత్తగా నన్ని సాధనములను సమకూర్చు కొని యుద్ధమునకుఁ బయలుదేరెను. కూటికి గుడ్డకు లేని మావళీ లాతని సైనికులు, మహారాష్ట్రుల స్వాతంత్ర్య మదివఱకు నెన్నియో వందల సంవత్సరముల క్రిందట నడుగంటె. తురకలసేవ చేయుటకొఱకే తమ్ము నీశ్వరుఁడు సృజియించె నని వారను కొనుచుండిరి. శివాజీయొక్క స్వతంత్రియు నాతనికి ననుకూలుఁడు కాఁడయ్యె: ఇట్టి సంస్థితి యంతయుఁ బ్రతికూలముగా నున్నను దనధైర్యసాహస ప్రతిభచే నూతన మరాటరాష్ట్రంబును సృజియించిన శివాజీ నసమాన సేనాని యను టకు సందియంబులేదు.

స్వదేశాభిమానంబును స్వమతాభిమానంబును పరస్త్రీలయెడ మాతృ భావము మొదలయిన యుత్కృష్ట సద్గుణంబులు శివాజీయందు వాసము చేయుచుండెను.

ఇకఁ బరదేశస్థులైన చరిత్రకారులు శివాజీయందున్న నని దుర్గు ణములను గురించి కొలఁదిగా వ్రాసి ముగించెదము. మోసమ్ము, మూర్ఖ

దైవికవిజ్ఞానము ననురెండుదోషములు ముఖ్యముగా శివాజియందు దారోపింపఁబడును. మోసముచేయుట దోషమని చెప్పుటకు సందేహములేదు. కాని మోసగాండ్రతో మోసప్పుచ్చుట దోషమైనది దోషము కానిది యిద మిత్థమని నీతిశాస్త్రజ్ఞులు నిర్ధారించి యుండలేదు. ఇది యొకప్పుడైనను నిర్ధారింపఁబడు నని చెప్పుటకు వీలులేదు. నీతియను నిట్టిచిక్కు యెప్పుడు వచ్చినప్పటికిఁ గొందఱు లోకమర్యాదాభిప్రాయంబును సమర్థించుటయు మఱి కొందఱు తద్విరుద్ధాభిప్రాయంబు సమర్థింపఁబడుటయుఁ గనిపించును. ఊరు దోఁచుకొనుటకుఁ బోవుచున్న దొంగలగుంపుతో నసత్యమాడి తప్పు త్రోవఁ జూపి వారిని రక్షకభటులకు నప్పగించుట నీతియో యనీతియో యెవరు గట్టిగాఁ జెప్పఁ గలరు? జనక్షేమంబే ముఖ్యముగాఁ దలఁచు వారు దీనిని నీతియనియే చెప్పుదురు. జనక్షయకరం బైనను రాజసత్యంబె పరమం బని యెంచు వారిది యనీతి యని వాదింతురు. రాక్షసాధ్యక్షుండును వర్ణనీయదాతయు నగు బలిచక్రవర్తి యిట్లు చెప్పెను.—

“క. మేరువు తలక్రిందైనను,
పారావారంబులింకఁ బాఱిన లోలో,
ధారుణి రజమై పోయినఁ,
దారాధ్యము బద్ధమైనఁ దప్పక యిత్తున్.”

నీతివిశారదుండును రాజకార్యకుశలుండును నైన కృష్ణుఁ డిట్లనియె:—

“ఆ. ప్రాణహాని వచ్చుపట్టున నర్థర,
క్షాపహారవేళ యందు నడపు
సత్య మనృతమం డ్రసత్యంబు సూనృత,
మని పరిగ్రహింతు రార్యజనులు.”

హిందూదేశములోని యింగ్లీషురాజ్యమునకుఁ గూటస్థుఁడనిచెప్పఁదగు క్లైవు దొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు —

“ఒట్టు సత్యంబులను లక్ష్యపెట్టని దుర్మార్గులతో వ్యవహరించు నప్పుడు మనము మాత్రము ఒట్టు సత్యములచేత మనలను బంధించుకొని

వాండ్రకున్నది యున్నటులఁ బూసగ్రుచ్చినటులఁ జెప్పుచుండుటయు వాండ్రు మాత్ర మొకమాటయైనను మనకుఁ జెప్పక చేసెద మనిన పనులలో నొక్కటియుఁ జేయుచుండినను మనము మాత్రము వాండ్రకిచ్చెద మనిన వరంబు లన్నియు నిచ్చుట యిట్టి ప్రవర్తనమునే నే నెప్పుడును శత్రువును జయింప నేరను.”

మెకాలే దొరవారు రాజకీయవ్యవహారమునం దేమి సామాన్యవ్యవహారమునం దేమి సత్యమే ప్రధానము అని శాసించిరి.

ఇట్లు లోకులు పండితోత్తములు భిన్నరుచులై యున్నవారు. సత్యవాదులతో సత్యమాడవలయు నని యెవ్వరును చెప్పెదరు అసత్యవాదులతో నసత్యమాడవచ్చుననియు మోసగాండ్రను మోసపుచ్చ వచ్చు ననియు గొందఱు సిద్ధాంతీకరించెదరు శివాజీ శత్రువు లందఱును నసత్యప్రవీణులును మోసగాండ్రునునై యుండిరి. జయసింగు, తానీషా విజాపురపు మసాఉద్‌ఖాన్ మొదలైన కొందఱు తురుష్కులు మాత్రము శివాజీతో నిష్కపటముగాఁ బ్రవర్తించుచుండిరి. వారితో మరల శివాజి కపటములేకయే వర్తించుచుండెను. అఫ్జల్‌ఖాన్ ఔరంగజేబు మొదలైన వాండ్రందఱును మోసగాండ్రు. వాండ్రతో నటులనే ప్రవర్తించెను. శివాజియొక్క ప్రవర్తనంబులోని రహస్యం బిదియె.

ఇఁక మూఢదైవిక విశ్వాసమును గురించి విచారించెదము. శరీరమునందు భవానీదేవి ప్రవేశించి భవిష్యత్తును జెప్పుచున్న సంగతుల యందు శివాజికి నమ్మకమున్న మాట నిజమే. కాని పురాతన కాలపు వారిని మనము వారి ధర్మమతమునకై నిందించుట న్యాయముకాదు. మనము నమ్మఁజాలని సంగతులింకొకఁడు నమ్మినంతమాత్రముచేత నాతఁడు నిందకుఁ బాత్రుఁడు కాఁడు. వేఱువేఱు పరిస్థితులలో నుండు వారి నమ్మకములు వేఱువేఱుగా నుండవచ్చును. ముత్యాలమ్మ పోలేరమ్మ మొదలయిన క్షుద్రదేవతలఁ బూజించువాండ్రు శివకేశవులఁ బూజించు వారికిఁ బిచ్చివారుగా గాన్పించుదురు. శైవవైష్ణవమతంబులు, ఏకేశ్వరుల

మన బ్రాహ్మసామాజికులకు విచిత్రంబుగనుండు. బ్రాహ్మసామాజికు లవాఙ్మానసగోచరుండగు సృష్టియొక్క యాదికారణంబునందు దయాదాక్షిణ్యము మొదలగు మానవగుణంబు లారోపించి తమదేవునికిం పైన వాద్యములు మందిరములో వాయించుచు నాటకములోని సూత్రధారునివలె గానముచేసి ప్రార్థనచేయుట యస్వాభావిక మనియు విగ్రహారాధనము కంటె పెద్దవిగ్రహారాధన మనియు స్పెన్సరీను (Herbert Spencer) యజ్ఞేయ వాదులు (Agnostics) చెప్పుదురు. ఇట్లొకరిమతంబు లొకరికి నసమ్మతంబు లగుట స్వాభావికంబు ఇంతమాత్రముచే నొకరినొకరు నిందింపఁగూడదు. మైసమ్మను బూజచేయువారిలో సజ్జనులు లేరా? ఇంతయేల? నాస్తికులలోను సజ్జనులు లేరా? బ్రాడ్లావంటి మహాత్ముండరుదు గదా? కాన నందఱకును మతద్వేషాభావంబు (Religious tolerance) ఉండవలయును. కాన మతవిశ్వాసములను గుఱించి వారిని దూషించుటకు మనకు నధికారములేదు.

సమాప్తము